

Työelämätoimijuuden rakentuminen nuorten aikuisten kertomuksissa

Tuula Myllykangas
Pro gradu -tutkielma
2018
Sosiaalityö
Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Työelämätoimijuuden rakentuminen nuorten aikuisten kertomuksissa

Tekijä: Tuula Myllykangas

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ Sivulaudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 90+2

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Tarkastelen tutkimuksessani nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumisen ehtoja muuttuvan työelämän kontekstissa, jossa koulutuksella ja työllä on suuri merkitys niin institutionaalisten kuin yksilöllistenkin polkujen näkökulmasta. Työelämätoimijuudella tarkoitan tässä tutkimuksessa kokonaisuutta, joka muotoutuu nuorten aikuisten pohdintoista ja toiminnasta koulutukseen ja työhön liittyen sekä toimintaan ohjaavien valintojen ja päätöksenteon prosesseista, jotka muotoutuvat sosiaalisesti ja sidoksellisesti ja joihin vaikuttavat nuorten aikuisten voimavarat ja olosuhteet sekä yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot.

Tutkimusaineisto koostuu seitsemästä vuosina 2014—2016 RAY:n (nyk. STEA) työllistämishjelman kautta työllistyneen nuoren aikuisen kerronnallisesta haastattelusta. Koulutusta ja työelämää käsittelevät elämänkulun tapahtumat toimivat työelämätoimijuuden rakennusaineina. Työelämätoimijuuden jäsentämiseksi analysoin nuorten aikuisten kertomukset toimijuuden modaliteettien haluamisen, osaamisen, kykenemisen, voimisen, täytymisen ja tuntemisen näkökulmasta.

Haastattelujen pohjalta muodostetut kertomukset jakautuivat kolmeen työelämätoimijuuden rakentumista kuvaavaan kertomustyyppiin, *pärjääjän, varmistelijan ja sopeutujan* kertomuksiin. Kertomustyypit eivät kuvaa ketään yksittäistä nuorta aikuista, sillä elämänkulun eri vaiheissa kukin nuori aikuinen pärjää, varmistelee ja sopeutuu. Työelämään kiinnittyminen oli kaikissa kertomustyypeissä katkoksellista ja epävarmaa ja toimijuutta ehdollistivat monet yhteiskunnalliset, institutionaaliset sekä kulttuuriset reunaehdot. Kertomustyyppistä riippumatta nuoret aikuiset olivat sisäistäneet perinteisen kulttuurisen mallin mukaisen kouluttautumisen vaateen ja työntekijäkansalaisuuden ihanteen. Tulevaisuudenkuvat liittyivät vahvasti ammatin hankkimiseen ja vakaamman työmarkkina-aseman saavuttamiseen.

Kertomustyypit poikkesivat toisistaan kertomuksen juonen kulun ja nuoren aikuisen työelämätoimijuuden tilanteisuuden, muihin linkittymisen ja käytössä olevien resurssien suhteen. Pärjääjien työelämätoimijuus ilmenee aktiivisena ja yrittäjämäisenä, omaa vastuuta korostavana toimintana. Varmistelijoiden kokemukset työttömyydestä ja pätkätöistä korkeakoulutuksesta huolimatta johtavat päätöksentekoon uudelleen kouluttautumisesta työmarkkina-aseman ja perhe-elämän turvaamiseksi. Sopeutujalle työelämätoimijuus mahdollistuu tilanteiden avauduttua, usein satunnaisesti ilman omia tulevaisuuteen suunnattuja päämääriä. Toimijuus näyttäytyy myös odottamaan jäämisinä. Työllistymisjaksolla nuorten aikuisten toimijuus rakentui työelämän vaatimusten ehdoilla sidoksissa erityisesti työn organisointiin, työyhteisöön sekä käsitykseen itsestä työelämätoimijana.

Avainsanat: nuoret aikuiset, siirtymä, elämänkulku, toimijuus, työelämä, koulutus, kerronnallisuus, modaliteetit

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Tutkimuksen käsitteelliset ja teoreettiset lähtökohdat	5
2.1 Nuoruudesta aikuisuuteen siirtyminen	5
2.2 Nuoret aikuiset työelämän muutoksessa	9
2.3 Näkökulmia toimijuuteen nuoruuden siirtymissä	17
3 Tutkimuksen metodologiset valinnat ja tutkimuksen toteuttaminen.....	28
3.1 Tutkimustehtävä	28
3.2 Tutkimusaineisto	29
3.3 Teemahaastattelusta kerronnallisuuteen	31
3.4 Aineiston analyysi	34
4 Työllistymisjakso työelämätoimijuuden rakentumisen tilana	38
4.1 Työn etsintä ja löytäminen – odotusten täyttymistä ja helpotusta.....	38
4.2 Työntekijä työyhteisön jäsenenä – osaamisen ja vaikuttamisen paikkoja.....	44
4.3 Työ arjen jäsentäjänä – kykenemisen ja voimisen vuorottelua	50
4.4 Suuntia työhön ja koulutukseen – haluamista ja voimista?	56
5 Kolme kertomusta työelämätoimijuuksista	62
5.1 Kertomus pärjäämisen pakosta	62
5.2 Kertomus tulevaisuuden varmistelemisesta	67
5.3 Kertomus tilanteisiin sopeutumisesta	71
6 Johtopäätökset ja pohdinta	77
Lähteet	84
Liitteet.....	91

1 Johdanto

Nuoret aikuiset elävät vaihetta, jossa aloittavat oman elämän ja toiminnan itsestään vastuullisina aikuisina. Elämänvaihe on herkkä, ja siihen liittyy paljon sekä mahdollisuuksia että merkittäviä haasteita. Tarjolla olevien mahdollisuuksien ja tehtyjen valintojen pohjalta nuoren aikuisen tulisi rakentaa omaa elämäntulkuaan koulutuksen, työn, asumisen, perhe-elämän sekä oman hyvinvoinnin ja aktiivisen kansalaisuuden vaateiden paineissa. Keskeisimpänä aikuistumisen merkinä suomalaiset nuoret aikuiset pitävät muuttoa pois lapsuudenkodista. Ruotsalaiset, norjalaiset ja hollantilaiset nuoret aikuiset näkevät asian samoin. Irlantilaisille ja briteille aikuisuuden merkkipaalu on sen sijaan kokoaikatyö. Useissa Euroopan maissa aikuisuuteen siirtymistä ei kuitenkaan enää määritä jokin tietty siirtymä, vaan siirtymiä tehdään, ja uudelleen tehdään. Yksilöllistymiskehityksen myötä on luvallista valita, miten ja millaisia valintoja aikuisuuteen siirtyessään tekee ja missä järjestyksessä siirtymät suorittaa. (Isoniemi 2018, 164—165.)

Vaikka aikuisuutta kuvaavien perinteisten siirtymien voi nähdä jossain määrin hämärtyneen, voidaan yhtenä aikuisuuden merkkipaaluna pitää taloudellista itsenäisyyttä. Koulutusurien pidentyminen ja työelämään siirtymisen epävarmuus ovat vaikuttaneet nuorten taloudellisen itsenäistymisen lykkääntymiseen. Nuorten aikuisten työelämään osallistuminen on muuttunut monin tavoin 2000-luvulla. Reitti, jota pitkin paikka koulutuksen kautta työhön löytyy, voi olla varsin monimutkainen ja epävarma (Myrskylä 2011 ja 2012; Pietikäinen 2013). Nuorten aikuisten asema suhteessa vanhempiin ikäryhmiin on työmarkkinoilla heikentynyt 2000-luvun lopussa alkaneen taantumana aikana: tuore koulutus ei enää takaa työllistymistä, sillä työtehtävien osaamisvaatimukset ovat kasvaneet, työsuhteet ovat lyhytkestoisia ja matalapalkkaisia sekä pääsy ylempään toimihenkilöasemaan on vaikeutunut. Nuorten pitkäaikaistyöttömyys on kasvanut, samoin etenkin nuorten miesten NEET-aste (Not in Employment, Education or Training). (Alatalo & Mähönen & Räisänen 2017, 23—24.)

Nuorten ja nuorten aikuisten tilanteita ei välttämättä helpota se, että elämästä on tullut jatkuvaa valintojen tekemistä – jokainen yksilö on vapaa, mutta myös tuomittu valitsemaan loputtomasta määrästä mahdollisuuksia. Yksilöllistyneen yhteiskunnan logikan mukaan vastuu valintojen seurauksista valuu yksilötoimijoille siitä huolimatta,

että valintoihin vaikuttavat yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja sosiaaliset reunaehdot. (Julkunen 2006, 11, 251.) Yksilön aktiivinen toimijuus näyttäytyy ihanteena myös viranomaisten puheessa (Eteläpelto ym. 2011, 11). ”Kunnon kansalaisen” kriteerit määrittävät työn ja taloudellisen riippumattomuuden kautta. Samat ihanteet näkyvät myös tähän tutkimukseen osallistuneiden nuorten aikuisten kertomuksissa: ”Ku on työpaikka ja maksaa veronsa niin tuntee olevansa kunnon kansalainen.” He tunnistavat yhteiskunnallisten rakenteiden sekä kulttuuristen ja sosiaalisten olosuhteiden vaikutuksia omassa elämässään, mutta kuvaavat tekemiään valintoja itsenäisesti ja vapaasti tehdyiksi, niin ettei valintojen tekoon ole vaikuttanut kukaan tai mikään. Todellisuudessa ihminen ei kuitenkaan tee valintojaan tyhjiössä, vaan usein tiedostamattomat sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset ja aineelliset edellytykset määrittävät heidän valintojaan (emt., 14).

Tutkimukseni punaisena lankana toimii nuorten aikuisten yhteiskunnallisen paikan muotoutuminen kouluttautumisen ja työllistymisen kautta. Nuorten aikuisten itsen ja toisten kanssa käytäviä neuvotteluja ja valinnantekoprosesseja koulutuksen ja työelämän rakenteissa lähestyn toimijuuden käsitteen avulla. Työelämätoimijuudella tarkoitan tässä tutkimuksessa kokonaisuutta, joka rakentuu nuoren aikuisen pohdinnoista ja valinnoista koulutukseen ja työhön liittyen sekä nuoren aikuisen toiminnan ja ympäröivien rakenteiden luomien mahdollisuuksien ja rajoitusten suhteesta. (Työelämä)toimijuus viittaa intentionaalisiin tekoihin, (työn)tekijyys puolestaan tiedostamattomaan rutiiniin (ks. Lindh 2013, 24).

Pärjääminen muuttuvassa työelämässä vaatii nuorelta aikuiselta yhä vahvempaa toimijuutta. Työelämää koskevassa ajankohtaisessa keskustelussa korostetaan, että työssä vaaditaan aloitteellisuutta, luovuutta, halua kehittää työkäytäntöjä ja jatkuvaa itsensä kehittämistä. Lisäksi edellytetään oman ammatillisen identiteetin aktiivista muokkaamista työelämän muutoksessa (Eteläpelto ym. 2011, 12). Tulevaisuudessa ihminen joutuu yhä aktiivisemmin ja omaehtoisesti etsimään elantonsa eri lähteistä omia vahvuuksiaan hyödyntäen. Opiskelu ja työssäkäynti ovat nuorille ja nuorille aikuisille tärkeitä toimijuuden kenttiä, joissa onnistumisen tai epäonnistumisen kokemukset voivat vaikuttaa pitkiksi ajoiksi käsityksiin itsestä näillä areenoilla.

Yhteiskuntatieteissä toimijuutta on määritelty sekä yhteiskunnallisten rakenteiden, erilaisten tilanteiden ja toimijan omien pyrkimysten kautta että niiden välisenä vuorovaikutuksena (mm. Giddens 1984, Jyrkämä 2008). Toimijuutta ja erityisesti työelämätoimijuutta ehdollistavat paikallinen tai alueellinen koulutustarjonta ja

elinkeinorakenne, jotka ovat sidoksissa työllistymisen mahdollisuuksiin. Jokaisen nuoren aikuisen elämänpolku on kuitenkin omanlaisensa, ja se on monin tavoin sidoksissa yhteiskunnallisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin reunaehtoihin sekä käytettävissä oleviin resursseihin. Toimijuudessa on siten kyse myös vallasta, sillä toimijalla on oltava valtaa ja voimaa saadakseen aikaan jotakin. Toimijuus sisältää tietoista vallankäyttöä, tekijyydessä taas valta ”käyttää” toimijaa, subjektia (Lindh 2013, 24). Toimijuuden ja vallan suhde näyttäytyy erityisesti silloin, kun tarkastellaan toimijuutta rajoittavia tekijöitä: jos yksilö ei onnistu käyttämään vapauttaan vastuullisesti, erilaiset viranomaisten kontrollitoimet saavat oikeutuksensa (Hänninen 2011, 396).

Toimijuus-näkökulman avulla pyrin tutkimuksessani tekemään eroa nuoria koskevan syrjäytymiskeskustelun ongelmalähtöisyydestä sekä sellaisesta nuoria tyyppitelevästä tarkastelutavasta, jossa heidät nähdään asiakkaina tai kuluttajina kustannuksia tai hyötyjä aiheuttavina kohteina (ks. Siisiäinen 2014, 92). Toimijuuden tarkastelun kautta yritän tavoittaa myös niitä nuorten tekemiä valintoja, jotka eivät välttämättä näytä valinnoilta vaan sopeutumiselta ja ajautumiselta. Toimijuuden ydin kytkeytyy tilanteen mahdollistaman toiminnan tai toisin toimimisen mahdollisuuden ohella siihen, mitä nuori aikuinen haluaa, osaa, kykenee, voi, täytyy ja tuntee. (Jyrkämä 2008.)

Tutkimusaiheeni liittyy aina ajankohtaiseen keskusteluun nuorten ja nuorten aikuisten työllistymisestä sekä määräaikaisten työsuhteiden ja pätkätoiden tuomasta omanlaisesta epävakaudesta nuorten aikuisten elämään. Sytykkeenä tutkimukselleni toimi haluni ymmärtää, millaisia resursseja nuorten aikuisten erilaisista taustoista ja koulutus- ja työelämäkokemuksista rakentuu sekä millaista toimijuutta määräaikaissa työsuhteissa syntyy. Työelämätoimijuuden rakentumista tarkastelen lähemmin vuoden kestoisella työllistymisjaksolla, jonka aikana nuoret aikuiset työskentelivät erilaisissa tehtävissä sosiaali- ja terveysalan järjestöissä.

Luvussa 2 esittelen tutkimuksen käsitteelliset ja teoreettiset lähtökohdat. Luvussa 3 esitän tutkimustehtäväni ja kuvaan metodologisia valintojani, joilla olen tuottanut ja kerronnallisesti analysoinut haastatteluaineiston sekä nivonut yhteen toimijuusteoreettista käsitteistöä ja toimijuuden modaliteettimallia. Tulosluvussa 4 tarkastelen vuoden kestoista työllistymisjaksoa nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumisen tilana aloittaen työnhakemisesta ja työn löytymisestä ja päätyen työllistymisjaksolla viriäviin tulevaisuuden suunnitelmiin. Tulosluvussa 5 esittelen nuorten aikuisten koulutus- ja työelämätarinoista koostamani kolme tyyppikertomusta, *pärjääjän*, *varmistelijan* ja *sopeutujan kertomuksen*. Tyyppikertomukset kuvaavat

nuorten aikuisten elämäntilanteiden ja niihin liittyvien siirtymien moninaisuutta, ja niiden avulla tarkastelen nuorille aikuisille avautuneita työelämätoimijuuden tiloja heidän elämäntilanteissaan. Luvussa 6 vedän yhteen työelämätoimijuuden rakentumista koskevat löydökset ja tiivistän tutkimuksen keskeiset tulokset.

2 Tutkimuksen käsitteelliset ja teoreettiset lähtökohdat

2.1 Nuoruudesta aikuisuuteen siirtyminen

”Ehkä siinä vaiheessa kun oli valmistunut korkeakoulusta, että siihen asti vanhemmat tuki tosi paljon taloudellisesti, että ite kyllä huolehin kaikki vuokrat sille opintotuesta mut sitten joskus tartti käyttörahaa heiltä, mutta sitten pikkuhiljaa kun ei tarvinnu enää heiltä niin alko tuntuu vähän aikuisemmalta ja tietenki seki vaikutti että muutti yhteen asumaan poikaystävän kanssa, että sitten sitä oli niinku tosissaan siinä, ja sitten tuli samassa kaikki aikuisten asiat mitä siihen nyt tuli kaikki verohommat ja kotivakuutukset ja semmoset mitä piti alkaa ajatella ite.”

Haastatteluotteessa tutkimuksen nuori aikuinen kertoo elämänvaiheesta, jolloin hän on alkanut tuntea itsensä aikuiseksi. Hän tulee samalla sijoittaneensa itsensä osaksi aikuistumisen kulttuurista mallia tai käsikirjoitusta, jossa on edettävä ja jossa poikkeamat näyttäytyvät epäonnistumisina. (Hoikkala 1993; Komonen 2002; Lahelma & Gordon 2008; Aapola & Ketokivi 2013.) Aikuistumisen kulttuurinen malli kertoo sen, milla inen on sosiaalisesti jaettu käsitys tavoiteltavasta etenemisestä kohti aikuisuutta, ei sitä, miten nuoret aikuisuuden tunnusmerkit keskimäärin saavuttavat. Nuoret nähdään usein epätäydellisinä ja keskeneräisinä heijasteina aikuisuuden täydellisestä kuvasta (Mäkinen & Halonen 2017, 151).

Haastatteluotteessa on viittaus myös suomalaiseen ja pohjoismaiseen koulutuksen varaan rakentuvaan kansalaisuuteen, jota tukevat koulutuksen maksuttomuus ja opintotukijärjestelmä. Ne mahdollistavat muun muassa nuoren irtaantumisen lapsuudenkodistaan (Jokinen 2014, 265). Vaikka eri ikävaiheisiin kytkeytyvien normatiivisten tai kulttuuristen odotusten voidaan ajatella jonkin verran himmentyneen (esim. Isoniemi 2018, 164—171; Vanhalakka-Ruoho 2015, 44), sosiaali- ja nuorisotyön kentällä ikäryhmälähtöisellä ajattelulla on edelleen vahva asema ja tiettyyn elämänvaiheeseen liittyvät odotukset toimivat usein mittatikkuna tehtäessä tulkintaa normaalisuudesta tai hyvinvoinnista. (Raitakari & Virokannas 2009, 10.)

Nuorten aikuisten elämästä voidaan muodostaa erilaisia kuvia sen mukaan, millaista tietoa on käytettävissä ja mistä ja kenen suunnasta tilannetta tarkastellaan. Nuori aikuisuus elämänvaiheena on Suomessa jäänyt sekä sosiaalityön että nuorisotyön käytännöissä ja tutkimuksessa marginaaliseen asemaan (Juvonen 2013, 328). Tutkijoiden katse on useimmiten kohdistunut alle 18-vuotiaisiin. Nuoria on tarkasteltu paljon nuorille

ikäluokille kohdennettujen palvelujen ja instituutioiden kehyksissä esimerkiksi koulumaailmassa tai nuorisotiloissa sekä suojelun, tuen ja kontrollin kohteina esimerkiksi lastensuojelun piirissä. Tutkimuskenttä on viime vuosina laajentunut ja tutkimukset (mm. Kojo 2012; Närhi & Kokkonen & Mathies 2013; Juvonen 2015; Romakkaniemi ym. 2018) ovat suuntautuneet yhä useammin nuoriin aikuisiin hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina (Aaltonen & Kivijärvi 2017, 7–8). Aaltonen ja Kivijärvi (emt., 8–10) tunnistavat tähän syiksi nuoruuden pidentymisen ja epävakaistumisen sekä palvelujärjestelmän ja työmarkkinoiden muutokset. Pidentyneen nuoruuden kulttuurissa siirtyminen koulutukseen ja työelämään pitenee ja taloudellinen itsenäisyys sekä perheen perustaminen lykkääntyvät. Kyse on sekä välttämättömyyden pakosta että tietoisista valinnoista.

Myöhästeini- iästä noin 30 ikävuoteen ulottuvaa ikävaihetta on Sanna Mäkisen (2015, 104) mukaan kuvattu monin tavoin: kehkeytyväksi (Arnett 2004), epälineaariseksi (Te Riele 2004), edestakaisin jojoilevaksi (Coté 2000) tai viivästyneeksi (du Bois-Reynold & Te Poel 2006). Tarja Juvonen (2015) käyttää *emerging adulthood* -käsitteestä käännöstä orastava aikuisuus. Tämän aikuisuuteen johdettava vaihe voidaan erottaa aidosti muista ikävaiheista, koska se sisältää juuri tähän elämänvaiheeseen kuuluvia tärkeitä, elämää koskevia valintoja sekä kehitystehtäviä (emt., 28). Tämän elämänvaiheen alkupäässä nuoret ovat vielä monin tavoin kiinni vanhemmissaan ja sosiaalisten instituutioiden toiminnoissa. Elämänvaiheen loppuvaiheessa nuoret aikuiset ovat jo pääsääntöisesti autonomiansa suhteen lähempänä perinteistä aikuisen asemaa kuin vastaavasti teini-ikäiset. Orastavan aikuisuuden käsite on Juvosen tutkimuksessa vahvasti kiinnittynyt aikaan, tiettyihin sosiokulttuurisiin olosuhteisiin ja käytäntöihin, jotka määrittelevät nuoruutta. Nämä tekijät voivat vaihdella ja muuttua nopeasti ja vaikuttaa siihen, millaisena nuoruus näyttäytyy yksilöille itselleen sekä laajemmin yhteiskunnassa (emt., 29). Nuoruutta ja sen erilaisia rajoja on vaikea määritellä selkeiden ikävuosien perusteella, sillä nuorten fyysiset ja sosiaaliset kypsyminenprosessit tapahtuvat eritahtisesti, limittäin ja päällekkäin ja jokaisen yksilön kokemus on aina yksilöllinen.

Laeissa määritellään ikään perustuen erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia, mahdollisuuksia ja vastuita. Suomessa kahdeksantoista vuoden ikä on yhteiskunnallisen ja poliittisen täysi-ikäisyyden raja. Nuorisolaki (1285/2016) määrittelee nuoriksi alle 29-vuotiaat henkilöt. Sosiaalihuollossa nuorella tarkoitetaan 18–24-vuotiasta henkilöä. Julkisissa työvoimapalveluissa nuorten yläikäraja saavutetaan 25-vuotiaana. Se vastaa

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n nuorten määrittelyssä käyttämää ikärajaa. (Asplund ym. 2014). Nuorisotakuu¹ koskee alle 25-vuotiaita tai alle 30-vuotiaita vastavalmistuneita nuoria aikuisia (www.nuorisotakuu.fi). Hallitusohjelmassa sekä Nuorisotakuun teksteissä aktiivinen kansalaisuus ja osallisuus ovat käsitteitä, jotka asetetaan syrjäytymisen vastapariksi. Työvoimapolitiikkaan ja nuoriin työttömiin kytkeytyy paljon kontrollia ja sanktioita. Esimerkiksi alle 25-vuotiaiden nuorten ammattitaidottomien työttömien ja ylioppilaiden on yhteishaussa haettava ammattiin johtavaan koulutukseen työmarkkinatuen menettämisen uhalla. Tavoitteena on aktivoida nuoria koulutukseen ja työmarkkinoille (Asplund ym. 2014, 53). Yhteiskunnan instituutiot toimivat pääsääntöisesti aikuistumisen kulttuurisen mallin mukaisesti, vaikka nuorten todellisuus on toisenlainen. Käsikirjoitetut odotukset ovat myös nuorten tuntemia. (Kojo 2012.)

Ikä on jatkuvien ja normatiivisesti latautuneiden määritysten kohde. Se säätelee vahvasti sitä, milloin on hyväksyttyä ja milloin kuuluu siirtyä johonkin elämänvaiheeseen tai siitä pois. Lapsille on päiväkotia ja koulu, nuorille opiskelu, työikäisille työelämä, ikääntyneille eläke ja palvelukoti. Viimeisen sadan vuoden aikana nuoruuden ikävaihe on ollut merkittävien yhteiskunnallisten muutosten alainen (Aapola & Kaarninen 2003, 12). Muutosten seurauksena nuoret aloittavat työnteon varsin eri aikaan, eivätkä siirtymät koulutukseen ja työelämään takaa välttämättä taloudellista itsenäisyyttä tai aikuisuutta. Kronologisen iän karttumisen leimaama aikuistumisen malli on moniulotteinen prosessi, jota säätelevät kullekin aikakaudelle ominaiset taloudelliset ja yhteiskunnalliset rakenteet. Ikäryhmäajattelu on peräisin yhteiskunnallisesta päätöksenteosta ja käytännön elämän tarpeista. Nuoruuden määritelmä voi muuttua riippuen maantieteellisestä, kulttuurisesta ja historiallisesta kontekstista, siten määrätty ikävaihe ja nuoruus eivät käsitteellisesti edellytä toistensa olemassaoloa. (Juvonen 2015, 24–26.) Tutkimuksessani ymmärrän nuoruuden Tarja Juvosen tavoin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvana ja kulttuuristen merkitysten läpäisemänä ikävaiheena, joka ajoittuu lapsuuden ja aikuisuuden väliseen siirtymävaiheeseen (emt., 25). ”Minusta tuntuu, etten mie ole vielääkään aikuinen”, toteaa tähän tutkimukseen osallistunut yli 25-vuotias perheellinen nuori aikuinen.

Nuoruus on perinteisesti ymmärretty itsenäiseen aikuistumiseen tähtäävänä elämänvaiheena, jota rytmittävät yhteiskunnalliset ja institutionaaliset siirtymät

¹ Jokaiselle alle 25-vuotiaalle nuorelle ja alle 30-vuotiaalle vastavalmistuneelle tarjotaan työ-, harjoittelu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikka viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työttömäksi joutumisesta. (www.te-palvelut.fi)

(Aaltonen & Lappalainen 2013, 112). Elämänvaiheelle, jossa nuoresta ”tulee” aikuinen ja jossa aikuisuus on vielä ”nuorta” (ks. Jokinen 2014, 250), tyypillisiä siirtymiä ovat muutto pois lapsuudenkodista, opintojen saattaminen päätökseen ja ammattiin valmistuminen, työmarkkinoille siirtyminen, taloudellisen riippumattomuuden saavuttaminen, parisuhteen vakiinnuttaminen sekä lasten hankkiminen. Aikuisuuden tunnusmerkeistä on tehty normaalin, hyvän elämän malleja ja niihin on ladattu paljon merkityksiä. (Hoikkala 1993; Komonen 2002; Lahelma & Gordon 2008; Aapola & Ketokivi 2013.) Marlis Buchmann (1989) on todennut, että kulttuurinen malli tuo ennustettavuutta elämään: ihmiset tietävät ennalta, mitä missäkin elämänvaiheessa tulisi tapahtua tai mitä heiltä milloinkin odotetaan. Malli sosiaalisten ja yhteiskunnallisten odotusten muodostamasta aikataulusta toimii myös normina, johon yksilöt vertaavat omaa elämää. (Kojo 2012, 95.)

Perinteisessä aikuistumisen mallissa eri vaiheet seurasivat toisiaan, vaikka niiden kesto vaihteli sukupuolen ja yhteiskuntaluokkien mukaan. 1950- ja 1960-luvuilla tämä siirtymävaihe oli todella lyhyt; enemmistö suomalaisista lopetti koulunsa viimeistään 14-vuotiaana ja siirtyi heti työelämään. (Silvennoinen, Kivinen & Ahola 2002, 62; Puuronen 2006, 161.) Siirtymän logiikka ei kuitenkaan ole enää sellainen kuin mitä sen on perinteisesti ajateltu olevan. Yhteiskunnan modernisaation seurauksena nuoruus elämänvaiheena on pidentynyt. Yksilön näkökulmasta se näkyy vakiintumisen problematisoitumisena eri elämänaalueilla ja valintojen pitkällisenä harkintana. (Ketokivi 2013, 101.)

Siirtymän käsitettä on kritisoitu Aapolan ja Ketokiven (2013) mukaan muun muassa siitä, että käsite kuvastaa prosessia, mutta nuoriin kohdistuneissa tutkimuksissa muutos on ikään kuin jähmetetty liikkumattomaksi kuvaksi. Kriitikin mukaan siirtymän käsite ei myöskään tunnista jälkimodernin yhteiskunnan yksilöllistyneitä polkuja aikuisuuteen vaan olettaa nuorten elämässä tapahtuvien muutosprosessien olevan ennalta määrättyjä, tunnistettavien ja ennustettavien vaiheiden läpi tiedossa olevaan loppupisteeseen – aikuisuuteen – eteneviä. (emt., 10). Siirtymänäkökulmaa on kritisoitu myös sen vuoksi, että se ei ota riittävästi huomioon yhteiskunnallisia muutoksia vaan nuoret määrittelevät yhdeksi yhtenäiseksi ryhmäksi, jonka siirtymiä arvioidaan menneiden sukupolvien kriteereillä (Aaltonen & Lappalainen 2013, 112). Siirtymän käsitteen tilalle on ehdotettu polun käsitettä kuvaamaan siirtymien moninaisuutta ja yksilöllisiä etenemistapoja (Aapola & Ketokivi 2013, 7; Furlong 2013, 9). Polun käsite kuitenkin häivyttää rakenteellisten tekijöiden vaikutusta ja käsittää niistä seuraavat ongelmat nuorten

henkilökohtaisten valintojen tai kykyjen ja taitojen seurauksiksi (Furlong 2013, 9–10). Tuula Gordon ja Elina Lahelma (2003, 249–250) tarjoavat tavan haastaa siirtymäkäsitteen lineaarisuuden tarkastelemalla nuorten elämänhistorioita, jotka ovat varsin monitasoisia ja monimuotoisia. Nuorten siirtymien tarkastelu elämäkerrallisessa viitekehysessä mahdollistaa merkityksellisten tapahtumien, siirtymäkohtien ja käännekohtien tarkastelemisen matkalla aikuisuuteen (Aaltonen 2012, 377).

Tutkimuksessani ymmärrän ikään sidotut rajapyykit ja aikuistumisen kulttuuriseen malliin liittyvät tunnusmerkit institutionaalisiksi siirtymiksi. Niiden lisäksi nuorten ja nuorten aikuisten elämässä usein esiintyy erilaisia poikkeamia, katkoksia, välitiloja. Siten siirtymät tapahtuvat aiempaan verrattuna myöhemmin tai jäävät kokonaan toteutumatta. Katkoksissa nuorille ja nuorille aikuisille osoitetaan viranomaiskäytännöissä erilaisia kuulluksi tuleminen mahdollisuuksia ja paikkoja, mutta ne ovat usein ammattilaisten määrittämiä, ja nuorten tehtäväksi jää lähinnä niihin tarttuminen. Kouluttautumiseen ja työllistymiseen liittyvät poikkeamat ja katkokset ovat tutkimuksessani toimijuuden tarkastelun näkökulmasta kiinnostavia: miten nuoret yksilötasolla suhteuttavat omat tavoitteensa ja toimintansa aikuistumisen kulttuuriseen malliin ja miten tämä jännite näkyy nuorten aikuisten kertomuksissa.

2.2 Nuoret aikuiset työelämän muutoksessa

Aina 1980-luvulle saakka ajateltiin, että yksilö päätyy koulun penkiltä suoraan ansiotyöhön ja pysyy työelämässä eläkeikään saakka. Hyväksyttävinä katkoksina tyouralla pidettiin perhevapaita, koulutus- ja kuntoutusjaksoja sekä mahdollisia työttömyysjaksoja, joita kuitenkin pidettiin poikkeustiloina ja lyhytaikaisina. (Koistinen 2014, 344). Yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan keinoin pystyttiin ihmiset saattelemaan työelämään. Tämä ideaalimalli on murtunut ja monimuotoistunut.

2010-luvun työmarkkinat ovat muuttuneet merkittävästi kolmen vuosikymmenen takaisista. Muun muassa maailmantalouden globalisoituminen sekä uusien tietoteknologioiden ja tuotantorakenteiden kehittyminen ja leviäminen on esitetty aiheuttajiksi muutokselle, joka vaikuttaa yhteiskuntarakenteisiin ja sosiaaliseen järjestykseen. Tämä ilmenee ihmisten elämässä muun muassa tuloerojen ja työttömyyden kasvuna, epävarmuuden lisääntymisenä sekä elämänkulkujen yksilöllistymisenä. Yksilön toimintaa ja jälkimodernia sosiaalista elämää leimaa yhtä aikaa sekä valinnan pakko että

mahdollisuus. Jokainen yksilö on entistä enemmän vastuussa (ja vapaa) omista valinnoistaan ja määrittää omat suhteensa yhteiskunnan eri instituutioihin yksilöllisesti. (Lindh 2013, 42–44.) Työelämässä hallinta tapahtuu mainitun ”vapauden” kautta ja sen seurauksena. Samalla sitä on vaikeampi havaita ja tunnistaa. Raija Julkusen (2003, 233–234) mukaan työelämän ajankohtaiset normit kuten itsensä toteuttamisen ja jatkuvan joustamisen eetos ovat osa prosessia, jossa yksilön vaikuttamismahdollisuudet työhön vähenevät. Yksilöiden kykyjä ja autonomiaa tuetaan erityisesti silloin, kun heidän toiminta on hyödyllistä ja johtaa menestykseen.

Yksilöllisyyden painotukset ja kilpailukyvyn kasvattamisen vaatimukset ovat kiinnittyneet vahvasti myös nuorisoon, sillä kytkökset erityisesti ammatillisen koulutuksen, työelämän ja työllistymisen välillä ovat vahvat. Nykyisen nuoriso- ja koulutuspolitiikan tavoitteenasettelu edellyttää nuorilta kykyä ja halua tehdä valistuneita koulutusvalintoja sekä johdonmukaista etenemistä koulutusputkessa ilman katkoksia. Työelämä puolestaan edellyttää työntekijöiltä koulutusta. Nuoria saatetaan ajaa erilaisten sanktioiden uhalla koulutukseen, johon nämä eivät halua ja jossa he eivät pysy. (Aaltonen & Lappalainen 2013, 126.) Syitä opintojen keskeyttämiselle on monia, mutta työpaikan löytäminen on monella nuorella tärkein selitys opintojen keskeyttämiselle, toiset puolestaan valitsevat työttömyyden tai vetäytyvät kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle. Moni näistä nuorista kuitenkin palaa muutaman vuoden päästä opintojen pariin. (Asplund & Koistinen 2014, 43.)

Julkusen (2008) mukaan työelämän muutoksesta on puhuttu etenkin 1990-luvusta lähtien, jolloin suomalaista työelämää leimasivat joukkotyöttömyys, epävarmuuden kasvu ja globaali työpaikkakilpailu sekä suomalaisen talouden muutos entistä markkinaehtoisemmaksi ja sijoittajakeskeisemmäksi. Samat työelämän haasteet ovat seuranneet myös 2000-luvulle, johon kuuluvat edelleen korkea työttömyys, työmarkkinoiden epätasapaino eli työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuus, työn globalisoituminen, tietoisuminen, osaamisvaatimusten kasvu, monitaitoisuus ja osaamisen entistä nopeampi vanheneminen, joustavoituminen, työsuhteiden epävakaisuus ja epätyypillisuus, pätkätyöt, työn tiukentuneet aikataulut ja kiristynyt työtahti, työaikojen venyminen, työn epävarmistuminen. (Emt., 128–130.)

Vastakkaisiakin näkemyksiä on esitetty ja työelämän epävarmuuden kasvua on pidetty myyttinä. Tilasto- ja kyselyaineistoilla operoivat tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota

sihen, että työelämän epävarmuuden kasvu ei näy tilastoissa (esim. Rokkanen & Uusitalo 2010; Pyöriä & Ojala 2016; Pyöriä 2017). Tuomo Alasoinin (2010, 9; myös Nätti & Pyöriä 2017, 26) mukaan työelämä itsessään ei ole muuttunut huonompaan suuntaan. Sen sijaan mielikuvat työelämästä ovat. Tilastot eivät yksiselitteisesti tue ajatusta uudesta, aiempaa sirpaleisemmasta ja epävarmemmasta työelämästä. Vaikka epätyypilliset työnteon muodot ovat jonkin verran yleistyneet kolmen viime vuosikymmenen kuluessa, yhä edelleen suurin osa palkansaajista työskentelee pysyvässä kokopäivätyössä.

Hanna Sutelan ja Anna-Maija Lehdon (2014) mukaan pienipalkkaiset työt, ammatin vaihtaminen tai uudelleen kouluttautuminen eivät ole yleistyneet. He pohjaavat käsityksensä vuosina 1977–2013 koottuihin lähes koko palkansaajakuntaa edustaviin työolotutkimuksiin. Anna Pärnäsen (2015) mukaan vuonna 2000 ja 2014 noin kaksi kolmasosaa työllisistä toimi normaalityösuhteissa. Siten työmarkkinatilastot pikemmin tukevat käsitystä työnteon tapojen pysyvyydestä kuin kuvaisivat murrosta. Kuva työnteon tavoista kuitenkin monipuolistuu, kun tarkennetaan kuvaa normaalityösuhteen ulkopuolelle jäävien työllisten osalta. Selkeä työmarkkinatrendi on itsensä työllistäjien (yksin yrittäjät, ammatinharjoittajat, freelancerit, apurahansaajat), vuokratyöntekijöiden ja nollatuntisopimuksella työskentelevien määrän kasvu. Työmarkkinoilla on siten havaittavissa sekä pysyvyyttä että muutosta. Määrä- ja osa-aikaisen työn epävarmuuden kokeminen ja työn merkitys yksilölle vaihtelevat sen mukaan, onko kyse vapaaehtoisesta vai vastentahtoisesta valinnasta, millä alalla työskennellään ja minkälaisessa elämäntilanteessa päätöksiä tehdään. (Ojala & Nätti & Kauhanen 2016.) Julkisessa keskustelussa on noussut esiin kysymys missä määrin esimerkiksi kasvava itsensä työllistäjien joukko on omaehtoisesti valinnut tämänkaltaisen työn tekemisen muodon ja missä määrin kyse on työmarkkinoiden synnyttämästä rakenteellisesta pakosta (Åkerblad 2015, 15).

Prekaarisuutta tutkineen Leena Åkerbladin (2014) mukaan työsuhteiden muotoon pohjautuvat luokittelut tavoittavat huonosti nykytyön moninaisuutta ja niitä moniulotteisia työelämäsuhteita ja -tilanteita, joissa ihmiset elävät. Lisäksi hän huomauttaa, että työhön liittyvä koettu epävarmuus ei kohdennu ainoastaan epätyypillisissä työsuhteissa työskenteleviin vaan laajenee koskemaan työvoimaa yleisesti; yhä useampi palkansaaja pelkää työttömyyttä ja sen seurauksia. Prekaareissa tilanteissa ihminen on vasten tahtoaan työtön tai alityöllistetty, kokee työn menettämisen pelkoa tai joutuu työn tarjonnan vähyyden vuoksi ottamaan vastaan heikoissa

olosuhteissa heikoilla ehdoilla suoritettavia töitä. (Emt., 26–27.) Åkerblad puhuu tutkimuksessaan myös rajattomasta työstä tai hauraasta työstä sekä hämärtyvästä työstä, johon liittyvät myös työn muutosten perässä laahaava lainsäädäntö ja muut joustavan työvoiman aseman turvaamiseen liittyvät konkreettiset ongelmat (emt., 30).

Tilastokeskuksen vuosien 1984–2013 työolotutkimuksissa iän yhteys prekaariin työmarkkina-asemaan on selvä: nuorimmat, 15–24-vuotiaat palkansaajat, ovat kohdanneet muita useammin epävarmuustekijöitä työssään. Tarkastelussa näyttää siltä, että taloussuhdanteilla on kauaskantoiset seuraukset vastikään työmarkkinoille astuneiden työntekijöiden aseman kehitykseen ja muutokseen pitkällä aikavälillä. Ongelmia kohtaavat etenkin ne nuoret, joilla valmistuminen ajoittuu talouden taantumaa. Työttömyys on silloin nousussa ja yritysten ja organisaatioiden rekrytoinnit jäissä. (Pyöriä & Ojala 2017, 55–57.) Jaana Lähteenmaa (2010, 2011) on ollut kiinnostunut siitä, mitä tapahtuu nuorten toimijuuden kokemukselle ja toimintamahdollisuuksille heidän joutuessaan työttömiksi taloustaantumaa myötä. Tutkimusaineistossa (2010) yrittäminen hahmottui periksi antamisen, passivoitumisen ja masentumisen vastakohtaksi. Nuoret työttömät rakensivat toimijuutta osaltaan vihaisuuden, jopa raivon ilmaisemisen varaan. Aineistossa esimerkiksi ”irtisanottiin” sopimus Suomen valtion kanssa, koska se ei ollut työttömän kannalta toiminut (emt., 58–59). Nuoret työttömät kuvasivat myös ”yrittämisen yrittämistä”, jonka Lähteenmaa (2011) on nimennyt yliviritetyksi toimijuudeksi. Yliviritetty toimijuus on reflektivoivaa, oman psyykkisen tilan tietoista myönteisenä ja aktiivisena ylläpitämistä, jotta ”perustoimijuus” mahdollistuisi (emt., 57).

Vaikka työelämän muutoksesta on esitetty useita käsityksiä ja tulkintoja, yksimielisyys vallitsee sen suhteen, että nuorten ja nuorten aikuisten työelämään osallistuminen on muuttunut monin tavoin 2000-luvulla. Laajat rakenteelliset muutokset taloudessa ja työelämässä ovat keskeisesti vaikuttaneet siihen, että yhteiskunta ei enää entiseen tapaan saattale nuoria yhteiskunnan täysivaltaiseen jäsenyyteen ja työmarkkinakansalaisuuteen (Mäkinen 2015, 104). Perinteinen palkkatyön malli on moninaistunut eripituisilla ja epävarmoilla työsuhteilla sekä työn ja työstä poissaolon kausien vuorotteluna. Nuoret ja nuoret aikuiset joutuvat tekemään kouluttautumiseen ja työllistymiseen liittyviä päätöksiä ajassa, jossa asiantuntijakaan eivät osaa varmuudella sanoa, millainen työelämä on kymmenen vuoden päästä. Työpaikka on edelleen useimpien nuorten tavoite, mutta tuskin kovin moni enää uskoo elinikäisiin työsuhteisiin ja suunniteltuihin työuriiin. (Syrjä

2014, 255.) Nuorten todetaan oppivan rakentamaan omaa tulevaisuuttaan tavalla, jossa korostuu ”yrittäjämäinen” vastuu omasta kehityksestä ja asemasta opiskelu- ja työmarkkinoilla (Aapola-Kari ja Wrede-Jäntti 2016, 160).

Työelämän muutoksen ja yksilöllistymiskehityksen väitetään johtaneen elämänarvojen ja työasenteiden voimakkaaseen erilaistumiseen, mutta ei välttämättä perinteisten työhön liitettyjen arvojen kumoutumiseen. Tutkimukset kertovat suomalaisten edelleen vahvasta sitoutumisesta palkkatyöhön (Turunen 2009). Nuorisobarometrien jo 1990-luvun alussa alkaneen seurannan ajan yli 80 prosenttia nuorista on yhtynyt väitteeseen ”Ottaisin mieluummin tilapäistäkin työtä kuin eläisin työttömyysturvalla, jos käteen jäävä tulo olisi yhtä suuri”. (Myllyniemi 2016, 59.) Nuoret myös unelmoivat mielekkästä ja pysyvästä työpaikasta sekä kohtuullisesta toimeentulosta ja toisaalta pelkäävät jäävänsä työttömäksi ja joutuvansa kituuttamaan avustuksilla (Aapola-Kari ja Wrede-Jäntti 2016, 171).

Nuorten työasenteisiin liittyvä keskustelu ei ole uusi ilmiö. 1980-luvun lopulla puhuttiin jopa ”työlle viileästä sukupolvesta”. Tuolloin nousukauden huipulla, korkean työllisyyden, elintason nousun ja laajenevan kulutuksen arveltiin rapauttavan nuorten työmoraalia. Nykyisin samansuuntaisia huolia on kohdistettu Y-sukupolveen, johon kuuluvat vuosina 1980–1990 syntyneet (Järvensivu & Syrjä 2014, 56) sekä tätä nuorempaan Z-sukupolveen. Yksimielisyyttä sukupolven asemoinnista tiettyihin syntymävuosiin ei Suomessa ole eikä pelkkä ikä riitä tekemään samasta ikäluokasta yhteiskunnallista sukupolvea (vrt. Kultalahti 2017). Hoikkala (2008, 73) esittää, että tiettyyn sukupolveen kuuluvat pystyvät tunnistamaan sukupolvensa avainprosessit ja -tapahtumat. Y-sukupolveen kuuluvat täyttivät 17 vuotta vuonna 1997, mitä pidetään Suomessa ennen näkemättömän nuorisotyöttömyyden päättymisvuotena. Sukupolvi ei ole ehtinyt sosiaalistua ”vanhaan työelämään”, vaan ovat nähneet vain ”uuden työelämän pelin” ja sen säännöt. Lisäksi Y-sukupolvi on ensimmäinen vahvasti digijajassa varttunut sukupolvi. (Järvensivu & Syrjä 2014, 52–56.) Käsitukset tai huoli Y-sukupolven heikkenevästä työmoraalista ei saa vahvistusta tutkimuksista. Y-sukupolvi arvostaa työtä yhtä paljon kuin kolme vuosikymmentä sitten työelämään siirtyneet nuoret. Työn arvostuksen rinnalle ovat nousseet myös perheen ja vapaa-ajan arvostus, mutta muutos koskee kaiken ikäisiä palkansaajia (Pyöriä ym. 2017, 97).

Syrjän (2014) mukaan Y-sukupolvelle urasuunnittelu ei tarkoita suoraviivaista etenemistä koulutuksesta työelämään ja eläkkeelle, vaan mielekkään kokonaisuuden

rakentamista tarvittaessa merkittävin suunnanmuutoksin. Sukupolvea leimaa jatkuva oppimisen jano sekä kyky sietää muutoksia ja keskeytyksiä työssä. Y-sukupolvi on myös sopeutunut määräaikaisten työsuhteiden välisiin katkoksiin paremmin kuin edeltävät sukupolvet. Sukupolvi on tottunut internetiin, sosiaaliseen mediaan, digitaalisen tiedon käsittelyyn ja näihin liittyvään teknisiin sovelluksiin sekä laitteisiin ja siten pärjäävät näillä osa-alueilla myös työelämässä. Koulutuksen päivittäminen ja useampaan ammattiin kouluttautuminen on tärkeä selviytymisstrategia Y-sukupolvelle, joka on siirtynyt epävarmempaan, mutta monin tavoin monimuotoisempaan työelämään. (Emt., 255–258.)

Sekä työn sisältöjen muutos että työmarkkinoiden dynamiikan muutos on johtanut siihen, että työntekijän täytyy pystyä päivittämään osaamistaan. Monissa yhteyksissä mainitaan elinikäinen oppiminen tai elämänlaajuinen oppiminen. Käsitteissä painottuu yksilön koko elämän kestävä ja elämänlaajuinen mahdollisuus oppimiseen ja uudelleen kouluttautumiseen. Oppimisella ei välttämättä ole olemassa mitään erityistä sisältöä; mistä tahansa osaamisesta voi tulla tulevaisuuden hyödyllistä kompetenssia. Muuttuva työelämä edellyttää syvempää kuin uuden tiedon, uusien ohjeiden ja uusien työvälineiden oppimista. Tärkeää on pystyä osoittamaan oikeanlaista asennetta, aktiivisuutta, ulospäin suuntautuneisuutta, sosiaalista ja kommunikatiivista ketteryyttä ja terveitä elämäntapoja. Työkyvyn ylläpitäminen ja kehittäminen kuvaavat yksilön aktiivisuutta ja vastuunottoa laajemminkin. Voidaan jopa sanoa, että yksilöltä edellytetään kykyä hyödyntää kaikkia ihmisyyden ulottuvuuksia, tietoja ja taitoja, omaan käyttöönsä ja työnantajan tarpeisiin (Lindh 2013, 47). Kun työltä ei enää voi odottaa elinikäistä turvaa ja ennustettavia ansioita, turvallisuuden tunne ja jatkuvuus on perustettava omaan ammatilliseen identiteettiin, osaamiseen ja elinikäiseen työllistettävyyden vaalimiseen (Närvi 2014, 32).

Suomalaisille työmarkkinoille erityinen piirre on, että osa-aikaiset työt ja määräaikaiset työsuhteet ovat selvästi yleisempiä naisilla kuin miehillä. (Lehto & Sutela 2008, 34–35; Pärnänen 2015, 247.) Naiset kokevat epätyypilliset työsuhteet useammin taloudellisesti tai henkisesti epävarmaksi ja ne ovat yksi tekijä myös perheellistymisen viivästyttämisessä. Erityisesti määräaikaista työtä tekevät ja korkeasti koulutetut naiset kokevat lapsen saamisen riskinä asemalleen työelämässä. (Närvi 2014, 31). Naisilla kiinnostus epätyypillisiin työsuhteisiin karisee 25 ikävuoden paikkeilla, miehillä kymmenen vuotta myöhemmin. Tämä liittyy nuorten naisten odotuksiin työuralla etenemisestä sekä muita

elämänaueita koskeviin suunnitelmiin: perheellistymiseen, lasten hankintaan sekä asumiseen, jotka edellyttävät enemmän sekä taloudellista että paikallista vakautta ja pysyvyyttä. Ihmiset tekevät kuitenkin valintoja oman elämänsä suhteen eivätkä toimi vain esimerkiksi työelämän ehtojen sanelemina tai tietynlaisen vanhemmuuden ihanteen ohjaamina. Olosuhteet, joissa vanhemmat tai vanhemmaksi haluavat valintojaan pohtivat, ovat kuitenkin yhä sukupuolittuneita. (Emt., 203, 206.)

Ajankohtainen keskustelu työelämän muutoksesta ja Y-sukupolven työelämään kiinnittymisestä liittyy myös kysymykseen työurien pidentämisestä, joka konkretisoituu esimerkiksi vaatimukseksi opiskelijoiden nopeammasta valmistumisesta. Poliittisten päättäjien viesti on selvä: nuoria tulisi aktivoida opiskelemaan ilman turhia väli vuosia ja kannustamaan valmistumaan ammattiinsa nopeammin. Suomessa kannetaan huolta erityisesti korkeakouluopiskelijoiden opiskelun pitkittymisestä ja tehottomuudesta. Kansainvälisissä vertailuissa opintojen intensiivisyys jää Suomessa suhteellisen alhaiseksi ja esimerkiksi Suomessa valmistuvat maisterit ovat vertailujen vanhimmaasta päästä. Saloniemen ym. (2013) tutkimuksessa ylemmän korkeakoulututkinnon opiskelijoiden enemmistö poikkesi perinteisestä normaalibiografian mukaisesta järjestyksestä, jossa opinnot ja työ olivat toisistaan kohtuullisen erillään olevia perättäisiä elämänvaiheita. Tuloksissa opiskeluaikaisen työnteon nähtiin tuovan opiskelijoille taloudellista turvaa sekä sujuvuutta matkalla opinnoista työuralle. Pitkät opiskeluaikat ovat yhteyksissä opintososiaalisiin tukiin, opiskelijatyövoiman kysyntään ja tarjontaan sekä opetuksen järjestelyihin, jotka mahdollistavat opiskelun ja työn joustavan yhdistelyn. (Saloniemi ym. 2013.)

Finanssikriisin jälkeen Suomessa ja kansainvälisesti on tuotu esiin se, kuinka pitkittyneen taantuman aikana nuorten aikuisten asema työmarkkinoilla heikentyi suhteessa vanhempiin ikäryhmiin. Taloudellinen taantuma edisti myös koulutusinflaatiota: keskiasteen koulutuksen suorittaneiden ja erityisesti kokonaan tutkinnotta jääneiden heikentyneen työmarkkina-aseman lisäksi myös korkeakoulututkinnon suorittaneiden työnsaanti vaikeutui (Alatalo ym. 2017), vaikka korkeakoulututkinnon voidaan yleisesti katsoa parantaneen työllistymismahdollisuuksia. Myös Saloniemen ym. (2013, 412) tutkimus antaa aiheen arvioon, jonka mukaan 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla akateemisilta työmarkkinoilta syrjäytymisen riski oli pieni, mutta ei olematon. Vaikeinta työllistyminen oli taantuman aikaan valmistuneilla keskiasteen tutkinnon suorittaneilla miehillä. (Viinikka 2014.)

Tämän tutkimuksen aineiston keräämisen aikaan keväällä 2016 Suomessa työttömyys oli ennätyksellisen korkealla tasolla, vaikka työttömyys olikin hieman laskenut edelliseen vuoteen verrattuna. Huhtikuussa 2016 Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen² mukaan 15–24-vuotiaiden työttömyysaste oli 28,7% ja 25–34-vuotiaiden 9,9%. Nuorten ryhmän laajan ikäasteikon takia ei ole yllättävää, että ryhmässä esiintyy monentyypisiä aktiviteetteja, jotka lisäksi saattavat vaihtua toisiinsa suhteellisen nopeasti. Moni nuori on edelleen koulutuksessa, mutta työskentelee opintojen aikana. Osa nuorista on kiinnittynyt työelämään pysyvämmiin. Työttömyysjaksojen lisäksi on usein ehditty jo kokea lyhyempiä tai pidempiä jaksoja kokonaan työvoiman ulkopuolella esimerkiksi perhevapaan tai toiminta-, kouluttautumis- ja työkykyyn liittyvien ongelmien takia.

Nuorten työmarkkina-asemaan ja työttömyysasteeseen kiinnitetään erityistä huomiota talouden taantuman aikaan, ja nuorten työttömyysaste reagoi talouden suhdanteisiin paljon aikuisten työttömyysastetta herkemmin. Nuorten työmarkkina-asemaa heikentävät erityisesti määräaikaiset työsuhteet suhdanneherkillä aloilla sekä koulusta työmarkkinoille siirtymisen vaikeutuminen tilanteessa, jolloin kilpailu avoimista työpaikoista suosii kokeneempia työnhakijoita. (Asplund & Koistinen 2014, 32–34.) Virallisia nuorten työllisyys- ja työttömyyslukuja on arvosteltu siitä syystä, että ne antavat vääristyneen kuvan nuorten työttömyydestä. Kriitikki on kohdistunut muun muassa siihen, että moni työttömäksi luokiteltu nuori on todellisuudessa päätoiminen opiskelija. Työllisyyden ja työttömyyden tilastointiin ja niiden pohjalta syntyneisiin tulkintaeroihin on kiinnitetty huomiota ja vaihtoehtoisia tapoja esimerkiksi nuorten työmarkkinatilanteen mittaamiseen on kokeiltu (emt., 35–36).

Työttömyyden haitallisten vaikutusten on usein tulkittu olevan erityisen merkittäviä nuorten kohdalla, ja työttömyyden on katsottu lisäävän nuorten syrjäytymisriskiä. Syrjäytymiskeskustelu huipentui 2010-luvun alkuvuosina syrjäytyneitä nuoria kartoittavien raporttien ja sekä vuoden 2013 alusta voimaan tulleen Nuorisotakuun myötä. Viime vuosina syrjäytymisen sijaan on siirrytty keskustelemaan NEET-nuorista (Not in Education, Employment or Training), joka terminä myös niputtaa hyvin erilaisessa elämäntilanteessa olevia nuoria yhteen arvottavalla tavalla: syrjäytymisen uhka helposti yksilöityy ja moralisoituu. Koulutusputkesta irtautuminen ei väistämättä

² Tilastokeskuksen työttömyysluvut perustuvat työvoimakyselyyn ja työ- ja elinkeinoministeriön luvut työnvälitystilastoon. Eurostatin työvoimakysely kuvaa työllisyyttä ja työhön osallistumista Euroopan tasolla. (mm. Asplund & Koistinen 2014, Koistinen 2014.)

tarkoita putoamista yhteiskunnasta (Suurpää 2009, 8), ja toisaalta nuorilla voi olla myös koulutuksen aikaisia syrjäytymisen kokemuksia liittyen esimerkiksi opetuksessa mukana pysymiseen, kaverisuhteisiin, vuorokausirytmiin ja kiusaamiseen (Romakkaniemi ym. 2018, 45).

Suomalaisessa yhteiskunnassa kaikkiin, myös nuoriin ja nuoriin aikuisiin, kohdistetaan odotuksia työmarkkinoille osallistumisesta. Nuorten toivotaan tekevän ripeitä siirtymiä koulutusjärjestelmän sisällä ja koulutuksesta työelämään. Nuoret tuntevat itseensä kohdistuvat työllistymisodotukset hyvin, vaikka nuorten keskuudessa ei ole poikkeuksellista jäädä ilman työpaikkaa. Nuorten hauras asema työmarkkinoilla on herättänyt tutkijoiden piirissä keskusteluja siitä, aiheuttaako työelämän epävarmuus nuorten elämään pitkäkestoista epäluottamusta yhteiskuntaa ja sen toimijoita kohtaan (Aaltonen & Kivijärvi 2017, 9). Ulkoapäin tulevat pakot tai ennakoilta päätetyt ratkaisut eivät aina auta nuorten toimijuuden rakentumista.

2.3 Näkökulmia toimijuuteen nuoruuden siirtymissä

Toimijuus rakenteissa

Yhteiskuntamme on rakentunut osallistuvalla ja aktiivisella kansalaisuuden ideale, ja ihmisiltä vaaditaan yhä enemmän aktiivista toimijuutta myös työssä ja koulutuksessa. Toimijuus on varsin ajankohtainen käsite työelämää koskevassa keskustelussa, jossa ammatillinen toimijuus (engl. professional agency) korostuu monella tapaa (mm. Eteläpelto ym. 2014). Nuorten odotetaan tekevän kestäviä koulutusta ja työtä koskevia valintoja ajassa, jossa työelämää leimaavat jatkuvat ja ennakoimattomat muutokset, pätikätyöt ja osa-aikaiset työsuhteet. (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011a, 9.) Nuoret ovat kuitenkin mitä suurimmassa määrin rakenteiden, koulutuksen, työelämän ja palvelujärjestelmän, puristuksessa olevia toimijoita – rakenteiden, joille he eivät voi juuri mitään (ks. Lähteenmaa 2011).

Yhteiskuntatieteissä toimijuuden (agency) määrittely liittyy kiinnostukseen ihmisten käyttäytymisestä ja toiminnasta, niiden luonteesta ja merkityksestä. Sosiologisissa keskusteluissa toimijuudella on pyritty ymmärtämään yksilön toiminnan ja häntä ympäröivien, ulkoisesti toimintaa määrittävien rakenteiden välistä suhdetta (Mäkinen 2015, 105). Toisessa ääripäässä toimijuus nähdään rakenteista riippumattomana, elämäänsä aktiivisesti ja autonomisesti punovan yksilön ominaisuutena, kun taas toisessa

ääripäässä toimijuus ymmärretään toimijasta riippumattomien olosuhteiden ja rakenteiden määrittämäksi ja sanelemaksi (Mäkinen 2015, 120–121).

Perinteisen sosiologisen toimijäkäsityksen mukaan toimijuus määritellään rationaaliseksi, aktiiviseksi, yksilölliseksi ja autonomiseksi toiminnaksi. Toimijuuteen kuuluu tällöin mahdollisuus ”toimia toisin” sekä vaikuttaa aktiivisesti ympäröiviin olosuhteisiin (Giddens, 1984, 9). Emirbayer ja Mische (1998) sekä Archer (2000) ovat kritisoineet Giddensin teoriaa siitä, että rakenteet ja yksilöt on pelkistetty tässä hetkessä tapahtuvaksi toiminnaksi. Kun toiminta tapahtuu tässä ja nyt, ovat rakenteet olleet jo olemassa (Jyrkämä 2008, 191.) Kritiikki on kohdistunut myös siihen, että se olettaa ihmisen liian rationaaliseksi ja päämäärähakuiseksi. Rationaalisen toimijuuden muotoilu on arvosteltu tieteen parissa jo 1990-luvulta lähtien. Kritiikissä yksilötoimijuuden käsitteen ei nähdä kuvaavan riittävästi toiminnan moninaisuutta, sidoksisuutta ja ajallista orientaatiota. (Emirbayer & Mische 1998; Ronkainen 1999; Honkasalo ym. 2014).

Erityisesti feministisen tutkimuksen piirissä on haastettu perinteistä toimijuuskäsitystä tarkastelemalla pientä, haurasta, arkista toimijuutta, joka voi näyttäytyä esimerkiksi odottamisena tai vähemmän huonon vaihtoehdon valitsemisena (mm. Ojala ym. 2009, 15, 26—27). Yksilön kyky reflektoida omaa tilannettaan tai toimintaansa voi olla puutteellinen, hänen käytöksensä voi olla ennustamatonta ja vahingollista (Juvonen 2013, 331). Pieni toimijuus voi saada aikaan esimerkiksi voimattomuutta, jolloin ihminen ikään kuin odottaa jotakin tapahtuvaksi (Vaattovaara 2015, 84). Marja-Liisa Honkasalo (2008) kirjoittaa pohjoiskarjalaisten naisten toimijuudesta pienenä toimijuutena. Pieni toimijuus on passiivista toimintaa, eikä toimijuudesta automaattisesti seuraa merkittäviä muutoksia yksilön elämässä tai yhteiskunnassa. Pohjoiskarjalaisten naisten toimijuutta kuvaa ennemminkin sietäminen, odottaminen ja se, ettei mitään tapahdu. (Honkasalo 2008, 208–210.) Virpi Vaattovaaran (2015, 78) mukaan toimijuuteen voi myös ajautua. Taustalla voi olla tietoisia tai tiedostamattomia elämänkulkuun vaikuttavia tekijöitä, joihin liittyy yksilön kulttuuriset lähtökohdat tai taloudelliset ja sosiaaliset resurssit. Se, mikä nuoren työttömän ”uralla” näyttää passiivisuudelta, ei aina ole sitä. Ja toisinpäin: se, mikä näyttää aktiivisuudelta, ei sekään aina ole tietoista toimijan omien aikomusten noudattamista – se voi olla myös ajautumista (Lähteenmaa 2011, 50). Toimijuus voi ilmetä myös joutilaisuutena, laiskuutena ja vaikka niiden ylistämisenä. Se voi näkyä myös tilanteellisena vastarintana tai tilanteeseen sopeutumisenä (ks. Jyrkämä 2008, 196).

Tuula Gordonin (2005) toimijuuden tunnon käsite kuvaa toimijan käsityksiä omasta aikaisemmasta toimijuudestaan sekä sitä, miten hän ajattelee voivansa tulevaisuudessa

toimia (emt., 119–122). Gordonin mukaan nuoret eroavat huomattavasti sen osalta, millä tavalla he kokevat omat päätöksenteon mahdollisuudet, osaavatko he tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä, kokevatko he pääsevänsä tekemään päätöksiä ja ovatko päätökset lopulta mahdollista toteuttaa. Toimijuuden tunto voidaan käsittää erääksi resurssiksi (Åkerblad 2014, 62, Ruuskanen-Parrukoski 2018, 33), joka auttaa nuoria suuntautumaan tuleviin valintatilanteisiin ja siirtymäkohtiin. (Gordon 2005, 115, 125.)

Emirbayerin ja Mischen (1998) mukaan toimijan ja rakenteen suhteen lisäksi toimijuutta määrittää ajallisuus. Yksilön toimijuus on temporaalinen aikaan sidottu käsite, joka voidaan jakaa kolmeen eri ajalliseen orientaatioon; nykyhetkeen, menneisyyteen ja tulevaisuuteen suuntautuneeseen toimijuuteen. Ne ovat aina läsnä ihmisenä olemisessa, toimijuudessa ja toiminnassa. Emirbayerin ja Mischen mukaan menneisyys informoi nykyisyydessä tapahtuvaa toimintaa ja tulevaisuuteen suuntautumista. Tulevaisuus on avoin ja neuvoteltavissa oleva konstruktio, johon vaikuttavat yksilön menneisyys ja nykyisyys. (Emirbayer & Mische 1998, 963, 984.)

Toimijuuden temporaalisuus lukeutuu elämäntutkimuksen viitekehykseen, jossa toimijuus ymmärretään menneisyydestä nousevien aiempien kokemusten ja seurausten, nykyhetken valintojen ja tulevaisuuteen suuntautuvien orientaatioiden kautta muotoutuvaksi (Eteläpelto ym. 2014, 208). Marjaana Kojon (2010, 32) mukaan työn marginaalissa olevien nuorten aikakäsitystä voi kutsua elämiseksi laajentuneessa nykyisyydessä: tulevaisuus näyttäytyy heille sumuisena ja epävarmana, eikä menneisyyden tapahtumillakaan näyttäisi olevan merkitystä nykyisyyden kannalta.

Toimijuuden tarkastelussa tulee ottaa huomioon toimijuuden kietoutuminen valtaan. (mm. Ronkainen 1999, Eteläpelto ym. 2011, 2014, Hokkanen 2013, Gordon 2015, Juvonen 2015, Niemi 2013, Vaattovaara 2015.) Toimijuus ei ole mahdollista, ellei toimijalla ole valtaa ja voimaa vaikuttaa asioihin, tehdä valintoja ja päätöksiä sekä saada aikaan jotakin. Valta nähdään toimijuuden resurssina, kun toimijalla on valtaa tehdä valintoja ja päätöksiä (power to). Nuorten ja nuorten aikuisten toimijuus on jo iän puolesta instituutioiden määrittelemää ja erityisesti työttömien nuorten tilanteisiin liittyy näkyvää valtaa päätöksenteossa etuiksista tai työllistymiseen liittyvistä velvoitteista (power over). Hienovaraisempina vallan käytön tekniikkoina toimivat esimerkiksi ohjailu ja suostuttelu. Juvosen (2015, 89) mukaan auttamistyössä konkretisoituvat vallan ulottuvuudet ovat merkityksellisiä juuri siksi, että ne osaltaan rakentavat nuorten toimijuutta. Vallan ja toimijuuden tiivis suhde näyttäytyykin erityisen selkeänä, kun tarkastellaan yksilöiden toimijuutta rajoittavia tekijöitä. Valta näyttäytyy tällöin

rajoitteena, jota yhteiskunnalliset rakenteet, instituutiot ja kulttuuriset normit tai lähiyhteisöt ylläpitävät ja harjoittavat sekä rajoittavat yksilöiden autonomiaa ja toimijuutta. (Eteläpelto ym. 2011, 2014.)

Sanna Mäkinen (2015) luo artikkelissaan teoreettisen ja empiirisen katsauksen siihen, miten nuoruuteen ajoittuvia siirtymiä ja suunnanottoja on lähestytty yhteiskuntatieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa toimijuuden näkökulmasta. Hän kokoaa eri teoreettisten keskustelujen toimijuuskäsitykset yhteen ja pohtii näiden ontologisia eroavaisuuksia sekä sitä, minkälaisia lähestymistapoja ne tarjoavat toimijuuden tarkasteluun. Individualisaatioteoriat, habitusteoria, feministiset teoriat, feministiset poststrukturalistiset lähestymistavat ja elämänkulun teoriat antavat mahdollisuuden tulkita toimijuutta ja sen ehtoja eri tasoilla ja eri tavoilla. Kullakin lähestymistavalla on myös omat rajoituksensa, jotka on tarpeen ottaa huomioon riippuen siitä, valitaanko tarkasteltavaksi toimijuuden yhteiskunnallisten reunaehto- jen rakentuminen, toimijuutta määrittävät institutionaaliset valtarakenteet vai yksilön ainutkertainen, elämänkulussa muotoutuva toimijuus. Tulkinnat nuorten elämänkulun muodostumiselle saavat hyvinkin erilaisia tulkintoja riippuen siitä, ovatko teoreettiset lähtökohdat lähempänä rakenteista vapaata vai rakenteiden määrittämää toimijuutta (Mäkinen 2015, 103, 119–121).

Toimijuus nuoren aikuisen elämänselityksessä

Tutkimuksessani lähestyn toimijuutta elämänselityksen viitekehyksestä käsin. Elämänselityksen näkökulma tuo toimijuuden ymmärtämiselle kokonaisvaltaista taustaa kiinnittymällä yhteiskunnallisiin muutoksiin ja jäsentymällä suhteessa toimijuuteen odotusten, mahdollisuuksien ja toteutuneiden elämänselitysten vuorovaikutuksessa. Elämänselityksen viitekehys tuo toimijuuteen myös ajallisen ulottuvuuden, niin yksilön menneisyyden, nykyhetken kuin tulevaisuuteen suuntautumisen kuin myös ympäristön ajallisen muuntuvuuden. (Vanhalakka-Ruoho 2014, 194–195.) Omassa tutkimuksessani pyrin avaamaan nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumisen ehtoja muuttuvan työelämän kontekstissa.

Tutkimukseni liikkuu erityisesti nuorisotutkimuksen ja sosiaalitieteiden teoreettisissa keskusteluissa. Rajaus on tarpeen, sillä toimijuus on varsin monitieteisesti ja monialaisesti käytetty, abstrakti ja moniulotteinen käsite. Esimerkiksi ammatinvalinta- ja elämänselitysteorioissa toimijuus on aina esillä: ammatinvalinta ja elämänselityksen

muodostaminen sisältävät suuntautumista, suunnittelua, valitsemista ja päätöksentekoa sekä sovittautumista ja kehittymistä valitulla koulutus-, ammatti- ja työpolulla ja elämänuran muutoksissa (Vanhalakka-Ruoho 2015, 40). Kun käsitellään toimijuutta, on tärkeää kysyä mitä toimijuudella kulloinkin tarkoitetaan, mitä se edellyttää, mikä sitä rajoittaa ja miten sitä voidaan edistää. (Eteläpelto ym. 2011a.)

Janet Giele ja Glen Elder (Giele & Elder 1998, 9–10; Elder 1998, ks. Jyrkämä 2008, Mäkinen 2015, Vaattovaara 2015) ovat muotoilleet elämänkulun neljä teoreettista periaatetta, joiden avulla tarkastelen elämänkulkua ja toimijuutta aikuistumisen poluilla. (Kuvio 1). Ensimmäisen periaatteen mukaan yksilöiden elämänkulku muotoutuu ajallisten, paikallisten ja historiallisten reunaehtojen kehystämänä (*location in time and place*). Nuorten siirtymille kohti aikuisuutta asettuu laajempia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia nuorista riippumattomia reunaehtoja.

Karen Evans (2007) on tutkimuksessaan saksalais- ja englantilaisnuorten siirtymistä koulutuksesta työelämään havainnut, miten nuorten toimijuus ja heidän käsityksensä yksilöllisistä vaikutusmahdollisuuksistaan oman elämänsä suhteen ovat sidottuja yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja kulttuurisiin reunaehtoihin (*bounded agency*). Toimijuuden ehdot syntyvät juuri tästä: yksilö ei voi aina toteuttaa päämääriään tai tavoitteitaan erilaisten reunaehtojen ja muiden toimijoiden toiminnan vuoksi. (Evans 2007, 88–92.)

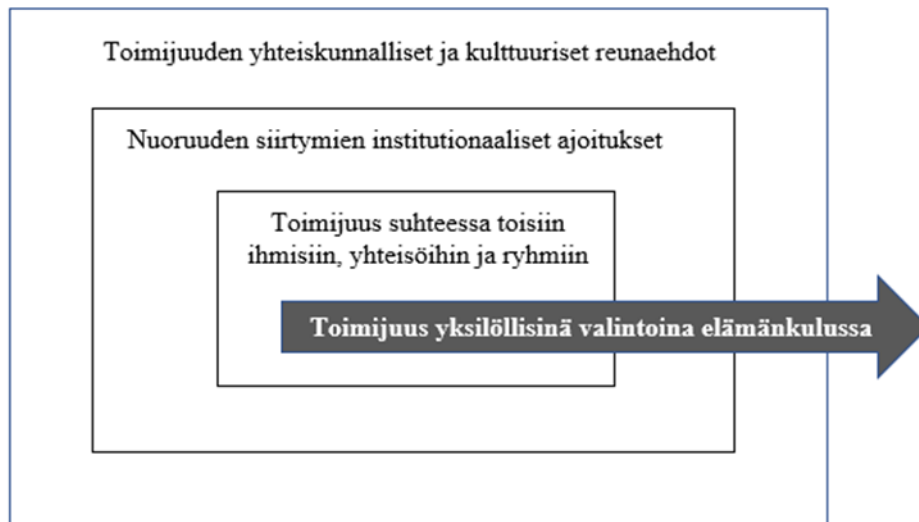
Anne K. Ollila (2008) on tutkimuksessaan analysoinut alueen ja paikan merkitystä Itä-Helsingin ja Kittilän nuorille. Syrjäisiksi ja näköalattomiksi leimatuilla alueilla asuville nuorille ”lähtemisen” ja ”liikkumisen” puhe näyttäytyy Ollilan (2008, 204) mukaan yhtenä keskeisimmistä (rationaalisen) toimijuuden teoista. Virpi Vaattovaaran (2015, 214) tutkimukseen osallistuneiden elämänkulkujen suunta on ollut polveileva, mutta yhtenäinen siltä osin, että koulutusvalintojen jälkeen työuran aloittamisen ehtona on ollut pääasiassa entiseltä kotiseudulta lähteminen. Marjo Romakkaniemen, Jari Lindhin ja Merja Laitisen (2018, 42) tutkimuksessa sosiaalisen kuntoutuksen piirissä oleville nuorille aikuisille lappilaiset, paikalliset työ- ja koulutusmarkkinat sekä sosiaaliset verkostot tuottavat rakenteellisia edellytyksiä, jotka luovat näköaloja nuorten valinnoille. Nuorille paikalliset työ- ja koulutusmarkkinat ovat kapeita, osalle kuitenkin riittäviä.

Tutkimukseeni osallistuneiden nuorten aikuisten osalta elämänkulun teorian ensimmäinen periaate tarkoittaa, että tarkastelen heidän työelämätoimijuuttaan nykyhetken ja tulevaisuuteen suuntautumisen lisäksi nuorten elämänhistorian ja

elämäntapahtumien sekä yhteiskunnallisten rakenteiden kehyksessä. Vaattovaaran (2015, 41) tutkimukseen osallistuneiden tavoin myös oman tutkimukseni nuoria aikuisia yhdistää lähihistoria, joka kiinnittyy paikalliseen, lappilaiseen kontekstiin.

Ajoituksen (*timing*) ulottuvuuden mukaisesti keskeistä elämänculussa on siirtymien ja elämäntapahtumien yksilöllinen ajoittuminen. (Elder 1998, 3—5.) Koulutus on yksi rakenne, joka järjestää elämänculkua ajallisesti. Koulutusinstitutionaalisissa nivelkohdissa nuorilta odotetaan harkittuja, omaa tulevaisuutta suuntaavia päätöksiä. Koulutus voi kuitenkin ajoittua elämässä myöhempään ajankohtaan, kun olosuhteet ovat muuttuneet tai muutoin saadaan tilaa valinnoille omilla ehdoilla (Vaattovaara 2015, 204). Mäkisen (2015, 107–108) mukaan koulutussiirtymätutkimuksia on kritisoitu niiden paikantumisesta kehityspsykologisiin ja institutionaalisen elämänculun diskursseihin. Ne tarkastelevat siirtymiä edelleen normatiivisesti, lineaarisesti etenevänä kehityskuluna, jossa koulutus ja työelämä näyttäytyvät erillisinä, toisiaan seuraavina elämäncvaiheina. Nuorten elämässä risteävät limittäiset ja eri elämäncalueilla tapahtuvat kehitys- ja oppimisprosessit jäävät siten näkymättömiin. Elämässä tulee eteen suunnitelmista ja tavoitteiden asettamisesta huolimatta ennakoimattomia ja vaikeasti hallittavia tapahtumia, jolloin nuoruuden ja aikuisuuden väliin kuuluvista elämäncvaiheista toiset voidaan kokonaan ylittää tai aiempiin kehitysvaiheisiin voidaan palata. Erilaisiin tilastoanalyysiin pohjautuvissa raporteissa peruskoulun tai sen jälkeisen koulutuksen keskeyttäminen nähdään usein alkuna syrjäytymiseen johtavalle kehityskululle. Työttömyyden sekä ulkopuolisuuden riskit alkavat nousta 18 ikävuoden jälkeen, jos opiskelu- tai työpaikkaa ei löydy. (Esim. Myrskylä 2012.) Tutkimuksessani tarkastelen erilaisten merkityksellisten tapahtumien, käännekohtien ja valintojen, ajoittumista nuorten aikuisten elämänculussa. Ne voivat antaa siihen asti eletylle elämälle uuden suunnan.

Elämänculun kolmas periaate on yhteenkietoutumisen ulottuvuus (*linked lives*), joka sisältää ajatuksen nuorten aikuisten elämänculun rakentumisesta suhteissa toisiin ihmisiin, ryhmiin ja yhteisöihin. Ihmissuhteet, yhteisöt, ryhmät ja ylisukupolviset sosiaaliset sekä historialliset kontekstit tarjoavat nuorille tietynlaisia resursseja ja toimijuuden paikkoja. (Elder 1998, 3—5). Australialainen nuorisotutkija Ani Wierenga (2009) on tarkastellut sosiaalisia suhteita resurssien ja vaihtamisen kanavina nuorten aikuistumisen poluilla. Nuorten kannalta resurssien olennainen ominaisuus on niiden tavoitettavuus: ovatko resurssit saatavilla paikallisesti vai sijoittuvatko ne paikallisen elämäncpiirin ulkopuolelle; tarjoavatko ne konkreettisia keinoja ja välineitä vai etäisempiä

Kuvio 1. Toimijuuden tasot elämäntulun viitekehityksessä (Mäkinen 2015 Glen Elderiä ym. 1998 ja 2003 mukaillen)

Lähtökohtana tutkimuksessani on, että elämäntulku kiinnittyy yhteiskunnallisiin muutoksiin ja jäsentyy suhteessa toimijuuteen odotusten, mahdollisuuksien ja toteutuneiden elämäntulujen vuorovaikutuksessa. Odotan, että nuoret aikuiset paljastavat kertomuksissaan niitä yhteiskunnallisia reunaehtoja ja olosuhteita, jotka ovat omien valintojen taustalla. Toimijuus ei välttämättä tarkoita näkyvää tekemistä tai valintaa, vaan kyse voi olla institutionaaliseen elämäntulkuun liitetystä normeista ja tekemisistä: ”Se oli semmonen se pois muuttaminen semmonen normi.”

Toimijuuden modaalisuus

Toimijuutta voidaan jäsentää toiminnan ja toimijuuden modaaliteettien, ”tapaluokkien” kautta (mm. Romakkaniemi 2010; Hokkanen 2013). Modaalisuus ilmaisee toimijuuden mahdollisuuden, vaihtoehtoisuuden tai velvoitteen eri asteita ja se ilmenee teoissa ja puheessa. Modaaliteetit tuovat esille puhujan omaa arviota siitä, millaisia kykyjä ja kompetensseja hänellä on toimia ja käyttääkö hän asioiden toteuttamiseksi omaa tahtoaan, osaamistaan vai ulkoapäin annettuja ehtoja (Sulkunen & Törrönen, 1997, 86; Ruuskanen-Parrukoski 2018, 30). Modaaliteettien teoreettisen tarkastelun juuret ovat semiotiikassa ja semioottisessa sosiologiassa, niin sanotussa Pariisin koulukunnassa (Jyrkämä 2008, 195). Pekka Sulkunen ja Jukka Törrönen (1997) sekä myöhemmin Jyrki Jyrkämä (2007; 2008) ovat esittäneet semioottiseen sosiologiaan perustuvan analyysitavan, jossa toimijuus rakentuu perusolottuvuuksien haluamisen, osaamisen, kykenemisen ja täytymisen lisäksi myös muodostamiensa alatyypin voimisen ja

tuntemisen keskinäisestä dynamikasta. Nämä modaliteetit ovat eri tavoin suhteessa elämäntilanteisiin ja kulttuurisiin ja sosiaalisiin ehtoihin. Niitä voi tarkastella sekä erillään että toisiinsa kytkeytyvinä keskinäisdynamiikan näkökulmasta (Virkola 2014, 50). Soile Veijola (1997, 142) jäsentää modaliteettien keskinäisiä suhteita hierakaisesti siten, että kykeneminen ja täytyminen ovat alimpana ja määrittyvät ulkoisesti, haluaminen on ylimpänä ja määrittyy toimijan sisäisestä motivaatiosta ja tuottaa toimijuuden tuntoa. Osaaminen korostaa toimijan omaa roolia ja tuottaa myös vahvaa toimijuutta.

Toimijuuden rakenteelliset koordinaatit, sukupuoli, ikä, sukupolvi, yhteiskuntaluokka, ympäristö, kulttuurinen tausta ja ajankohta vaikuttavat siihen, mitä yksilö haluaa, osaa, kykenee, voi, täytyy ja tuntee. Toimijuuden koordinaatit ovat tekijöitä, joiden kanssa täytyy arjessa tulla toimeen. Nuoret eivät siirry aikuisuuteen yhtäläisin resurssien varusteltuna, vaan yhteiskuntaluokka, sukupuoli, etnisuus ja paikallisuus määrittävät niitä rakenteita, nuorten eri elämäntilanteiden olosuhteita ja resursseja, joissa toimijuus mahdollistuu. Esimerkiksi asuminen tietyssä ympäristössä tai eläminen tietyssä ajankohtana rajoittaa, edellyttää ja mahdollistaa erilaisia asioita. Rakenteet liitetään usein erilaisiin yhteiskunnan makrotason ilmiöihin, mutta ne ohjaavat myös mikrotason toimintaa. Esimerkiksi ihmissuhteet muodostuvat mikrotasolla, mutta ne heijastavat rakenteellisia tekijöitä. (Virkola 2014, 45.)

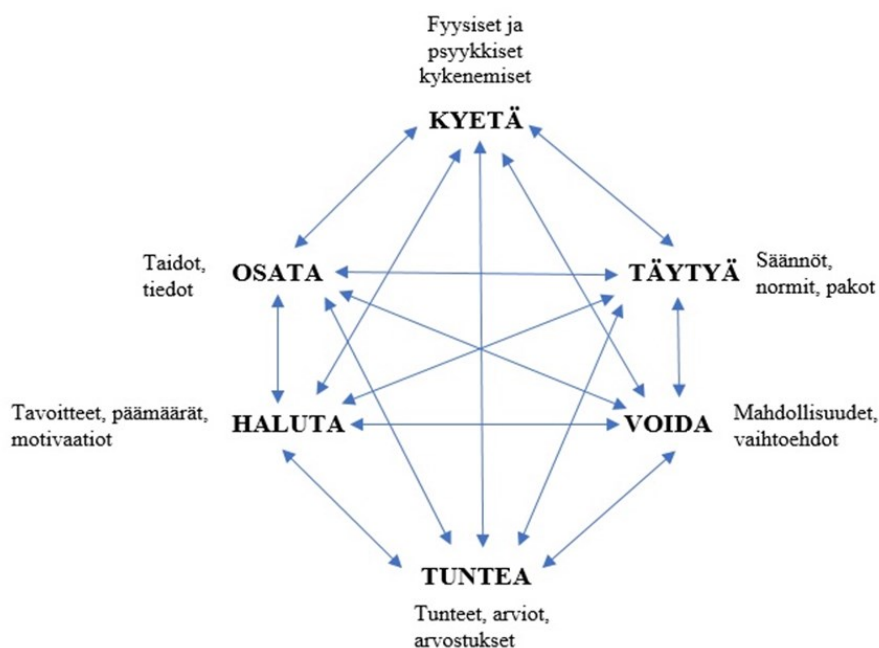
Koordinaatit luovat yhtä hyvin mahdollisuuksia kuin esteitäkin toimijuutta ohjaavina asioina ja rajaavat sitä, millaiset toimijuudet ovat kullekin yksilölle mahdollisia (Ruuskanen-Parrukoski 2018, 23). Koordinaatiston voi Jyrkämän (2008, 192—194) mukaan ymmärtää sosiaalisena ja tutkimuksellisenä paikantimena, jossa keskeistä on koordinaattien keskinäinen vuorovaikutus ja yhteisdynamiikka. Jyrkämä korostaa, etteivät ihmiset toimi passiivisesti rakenteiden ohjaamina.

Elämäntilanteiden ja koulutus- ja työuran siirtymissä kaikki toimijuuden modaliteetit ovat mukana. Elämäntilanteiden näkökulmasta ja tilanteisesti eri ulottuvuudet eivät kuitenkaan koskaan ole yhtä vahvoja. Jyrkämän (2007, 206—207; 2008, 195) mukaan haluaminen liittyy tahtomiseen ja motivaatioon, omiin päämääriin ja tavoitteisiin. Modaliteettihierarkiassa korkeimmalla oleva haluaminen yhdistyy siten elämän mielekkyyteen, tietoon ja merkityksiin. Kaskisaari (2004) tekee eron haluamisen ja tahtomisen välillä: haluaminen kuvastaa jonkin asiantilan saavuttamisen haluamista sinänsä ja tahtominen kuvastaa tekemiseen ja asiantilojen muuttamiseen tähtäävää toimintaa. Ruuskanen-Parrukosken (2018) tutkimuksen tulokset tukevat näkemystä siitä,

että haluta-modaliteetin rinnalle tarvitaan myös tahtoa-modaliteetti ilmaisemaan haluamista vahvempaa päämäärää. Tahdon ilmenemistä tutkija on arvioinut olevan silloin, kun ikääntynyt vaatii esimerkiksi palveluihin liittyvän asian tapahtumista. Valta kytkeytyy haluta ja tahtoa -ulottuvuuteen, koska vallankäyttö edellyttää siihen motivoitumista. (Emt., 31, 170.)

Osaaminen viittaa tietoihin, taitoihin ja kompetensseihin, joita ihmisellä on tai oletetaan olevan. Kykenemisessä on kyse toimintakyvystä ja fyysisestä ja psyykkisestä eli ”ruumiillisesta” toimintakykyisyydestä. Kykeneminen määrittyy tilannekohtaisesti ja ulkoisten reunaehtojen puitteissa. Jyrkämä (2007a) tekee näin selkeän eron osaamisen ja kykenemisen välille. Voiminen viittaa siihen, mitä tilanne ja siihen liittyvät rakenteet avaavat ja mahdollistavat. Voiminen kuvastaa toimijuuden tuntoa. Täytyminen ilmaisee velvoitetta ja viittaa erilaisiin sosiaalisiin ja normatiivisiin esteisiin, pakkoihin ja rajoituksiin. Toiminnan motiivi syntyy toimijan ulkopuolelta eikä toimijan omille valinnoille ole sijaa. (Ruuskanen-Parrukoski 2018, 32—34.)

Tuntemista ovat yksilön arvot ja arvostukset ja tilanteisiin ja suhteisiin liittyvät tunteet. Tunteminen motivoi ja virittää toiminnan kohti päämäärää, vaikka se ei itsessään ole intentionaalinen. Ruuskanen-Parrukosken (2018, 33) tutkimuksessa tunteminen toimijuuden tuntoa rakenteistavana modaliteettina oli olennainen. Tuntemisen modaliteettiin hän liittyy toimijuuden tunnon tuottaman kokemuksen vallasta ja mahdollisuudesta toimia toisin suhteessa ympäristön vaatimuksiin.

Kuvio 2. Toimijuuden modaliteetit (Jyrkämä 2008, 195; Vaattovaara 2015, 86 mukailen)

Toimijuus syntyy, muotoutuu ja uusiutuu näiden modaalisten ulottuvuuksien yhteen kietoutuvana prosessina ja sen kokonaisdynamiikkana. Tämän tapaisella toimijuusymmärryksellä voidaan tavoittaa kokonaisvaltaisesti yksilön sisäisiä prosesseja. (Jyrkämä 2007, 2008.) Ikääntymistutkimuksessa toimijuuden modaliteettimalli ohjaa irtaantumiaan toimintakyky-ajattelusta, jossa ikääntynyttä tarkastellaan enemmän toiminnan kohteena kuin toimivana yksilönä. Vanhuudessa ja nuoruudessa tai esimerkiksi työttömänä toimijuus toteutuu tilanteissa, joissa ollaan usein riippuvaisia ja hauraasti autonomisia. Siten modaliteettimalli sopii hyvin myös muiden elämänvaiheiden ja -tilanteiden tutkimisen tulkintakehykseksi.

Erja Saurama (2002) on tarkastellut modaliteetteja tutkiessaan vastentahtoisia huostaanottoja, Marja Kaskisaari (2004) on käyttänyt modaalisia rakenteita työuupumisen analyysissä. Elisa Virkola (2014) hyödynsi Jyrkämän kehittämää tulkintakehystä muistisairaiden naisten toimijuuden rakentumista arkielämän kontekstissa käsittelevässä tutkimuksessa. Virpi Vaattovaara (2015) on Lapin maaseudulta lähtöisin olevien nuorten elämäntulkintaa ja toimijuutta käsittelevässä tutkimuksessaan yhdistänyt modaliteetit yhteiskunnallisten muutosten, kulttuurisen, paikallisen tiedon sekä sosiaalisen toimintaympäristön ja ajan tarkasteluun. Tarja Juvonen (2015) on tutkimuksessaan kiinnostunut erityisesti täytymisen modaliteetista nuorten aikuisten ja ammattilaisten kohtaamisissa etsivän työn kontekstissa. Pirkko Ruuskanen-Parrukoski (2018) tarkastelee sosiaaligerontologisessa tapaustutkimuksessa toimijuuden modaliteettien heijastumista suhteisuutta ja valtaa sisältävissä palvelutalon arjen toimintakäytännöissä.

Modaliteettimalli tarjoaa mahdollisuuden huomioida yksilön elämäntulkintaa lisäksi yhteiskunnallisen tilanteen ja ympäröivät rakenteet. Koska modaliteetit liittyvät keskeisesti ihmisen ja ympäristön vuorovaikutussuhteeseen ja käsitykseen itsestä toimijana, toimijuuden modaliteetit analyysikehikkona on mielestäni lupaava tarkasteltaessa nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumista.

3 Tutkimuksen metodologiset valinnat ja tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumisesta tarkastelemalla heidän koulutukseen ja työelämään liittyviä kokemuksia ja ratkaisuja muuttuvan työelämän kontekstissa. Työelämän rakenteellisten ja työn sisältöjen ja uudelleen organisoitumisen kehityksessä nuorten aikuisten on jatkuvasti työstettävä työmarkkinakelpoisuuttaan, näytettävä ja todistettava oma osaamisensa yhä uudelleen. Olen kiinnostunut siitä, miten ja millaisten järjelyjen ja prosessien kautta ja millä ehdoilla nuoret aikuiset toimivat ja tekevät valintoja tällä elämäalueella. Olen kiinnostunut myös siitä, miten nämä prosessit ja ehdot jäsentyvät ja minkälaisia toimijuuden tiloja niiden kautta avautuu nuorten aikuisten elämäkulussa ja siirtymässä nuoruudesta aikuisuuteen, joka näyttäytyy nykynuorilla kovin erilaiselta kuin vielä pari vuosikymmentä sitten.

Työelämätoimijuus tarkoittaa tässä tutkimuksessa nuorten aikuisten pohdintoja ja toimintaa koulutukseen ja työelämään liittyen sekä toimintaan ohjaavien valintojen ja päätöksenteon prosesseja, jotka muotoutuvat sosiaalisesti ja sidoksellisesti ja joihin vaikuttavat nuorten aikuisten voimavarat ja olosuhteet sekä yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot. Toimijuus ei kerro ainoastaan nuorten aikuisten kyvyistä tehdä valintoja ja päätöksiä, vaan toimijuus liittyy myös sidoksiin, joita nuorilla aikuisilla on ja jotka mahdollistavat heille erilaisia tiloja toimia. Sidokset liittyvät muun muassa muiden ihmisten toimintaan ja ympäröivään maailmaan sekä menneisiin tapahtumiin ja tekoihin (Paju 2013, 209).

Tutkimuksessa tarkastelen nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumista elämäkulkututkimuksen viitekehyksessä. Elämäkulkua määrittelevät esimerkiksi koulutusjärjestelmä, työmarkkinat ja sosiaaliturvajärjestelmä, jotka toimivat ikä- ja osin työperustaisesti ja jotka haastavat toimijuutta, sillä jokaisen nuoren aikuisen elämänpolku on kuitenkin omanlaisensa, eikä se välttämättä etene suunnitellun käsikirjoituksen mukaisesti.

Tästä näkökulmasta olen muotoillut tutkimuskysymyksen seuraavasti: **Minkälaista työelämätoimijuutta nuoret aikuiset tuottavat kertomuksissaan?**

Analyttisena apuvälineenä ja teoreettisena ohjenuorena hyödynnän toimijuuden modalityttimallia (Jyrkämä 2007; 2008), jonka ulottuvuuksien - haluta, osata, kyetä,

voida, tyytä ja tuntea - kudelman ihminen kohtaa jatkuvasti omassa elämässään ja erilaisissa arjen tilanteissa.

Tutkimukseni kohdentuu alle 30-vuotiaisiin nuoriin aikuisiin, jotka työllistyivät vuosina 2014—2016 vuoden määräaikaan työsuhteeseen RAY:n (nyk. STEA) rahoittaman työllistämishjelman kautta. Jo vuoden kestoisella työsuhteella on suuri merkitys nuoren aikuisen elämässä ja tässä ajassa, jolloin siirtyminen koulutuksesta työelämään on muuttunut yhä vaikeammaksi, ja siirtymää nuoruudesta aikuisuuteen kuvaavat nykyisin epävarmuus, katkoksellisuus ja erilaiset riskit. Tarkoitukseni on kuvata työelämätoimijuuden rakentumista paitsi siirtymien ja elämäntapahtumien kautta niin myös suhteessa rakenteisiin, yhteiskuntaan ja tilanteisiin. Tutkimuksen tavoitteena on tunnistaa työelämätoimijuuden rakentumisen ehtoja nuorten aikuisten kertomuksissa sekä kuvata, miten ja mitkä toimijuuden modaliteetit painottuvat kertomusten eri vaiheissa.

3.2 Tutkimusaineisto

Tutkimuksen empirinen aineisto koostuu vuoden kestoisilla työllistymisjaksoilla vuosien 2014–2016 aikana olleiden seitsemän nuoren aikuisen haastattelusta. Tapasin nuoria aikuisia sen aikaisessa työtehtävässäni ja kiinnostuin heistä sekä erityisesti heidän vaiheikkaista koulutus- ja työelämäkertomuksistaan. Vaikutuin siitä innosta, jolla he olivat kyseessä oleviin määräaikaan työsuhteisiin sitoutuneet. He eivät vastanneet käsitystä nuorista aktivointipolitiikan keskeisenä kohderyhmänä. (Aaltonen & Kivijärvi 2017, 57—60.) Tapaamani nuoret aikuiset näyttivät tekevän juuri niitä asioita, joita yhteiskunta heiltä odottaa: he kouluttautuivat ja halusivat käydä töissä, kun siihen tuli mahdollisuus.

Haastateltavakseni valikoitui nuoria aikuisia, joiden työsuhde oli juuri päättynyt tai päättymäisillään. Sain haastateltavat tutkimukseeni helposti, mihin todennäköisesti vaikutti minun eli haastattelijan ja tutkijan tuttuus sekä nuorelle aikuiselle kasvokkain esittämäni haastattelukutsu. Tapaamisissa pyrin kuitenkin tekemään eroa järjestötyöntekijän ja tutkijan roolien välille. Nuoret aikuiset olivat vastanneet myös työllistämishjelman rahoittajan toteuttamiin sähköisiin kyselyihin, joten tarkensin heille vielä oman tutkielmani erillisyyttä kyselyihin nähden. Tutkimusaihe oli nuorille aikuisille läheinen: omista koulutus- ja työkokemuksista oli helppoa tulla kertomaan. Tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus on erityisen tärkeää varmistaa haastatteluissa, jotka tehdään epäsymmetristen valta-asetelmien vallitessa. Ajattelen, että

motivaatio oman tarinan kertomiseen vapaaehtoisesti on viime kädessä omien kokemusten jakamisessa ja kuulluksi tulemisessa.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) eettisten periaatteiden mukaisesti pidin huolen tutkimukseen osallistuvien itsemääräämisoikeuden toteutumisesta myös haastattelupaikasta ja -ajankohdasta sovittaessa. Esitin heille, että haastattelut voisi toteuttaa heidän toivomissaan paikoissa tai minun työpaikallani. Lopulta haastatteluista kaksi toteutui nuoren aikuisen työpaikalla ja viisi minun työpaikallani, joka myös oli heille tuttu paikka. Haastattelut tehtiin työpäivien aikana tai työajan päätyttyä.

Ennen haastattelun aloittamista kävin jokaisen nuoren aikuisen kanssa läpi suostumuslomakkeen (liite 1), pyysin siihen allekirjoituksen sekä varmistin, että nuori aikuinen ymmärsi, mitä haastatteluun osallistuminen tarkoittaa. Eettisten sitoumusteni mukaisesti painotin, että nuoren aikuisen yksityisyyden kunnioittamiseksi hänen henkilöllisyytensä ei tule esiin missään tutkimuksen vaiheessa ja että aineistoa käsitellään luottamuksellisesti ja hävitetään sen jälkeen, kun sitä ei enää tarvita. Nuori aikuinen sai itselleen kopion suostumuslomakkeesta.

Nauhoitin haastattelut. Haastateltavat suhtautuivat luontevasti nauhoitukseen eikä kukaan epäröinyt siihen suostumista. Haastattelujen kesto vaihteli 50 ja 90 minuutin välillä. Yhteensä nauhoitteita oli 8 tuntia 20 minuuttia. Litteroin nauhoitteet mahdollisimman sanatarkasti, mutta poistin niistä kuitenkin kommentit, jotka eivät liittyneet haastatteluteemaan. Tekstin luettavuuden sujuvoittamiseksi poistin lainauksista myös tauot, äännähdykset ja täytesanat. Kirjoitettuna tekstiä on 82 sivua (Times New Roman, fontti 12, riviväli 1,5).

Haastatteluun osallistuneista nuorista aikuisista viisi oli naisia ja kaksi miestä. Haastatteluun osallistuessaan he olivat iältään 22–31-vuotiaita. Viisi heistä on kotoisin Lapin alueelta ja kaksi muualta Suomesta. Kaikki asuvat itsenäisesti perheensä, kumppaninsa tai kaverinsa kanssa. Kolmella heistä on pieniä lapsia. Jokainen oli hakeutunut peruskoulun jälkeen toisen asteen ammatillisiin tai lukio-opintoihin. Kahdella heistä ei ole toisen asteen tutkintoa suoritettuna, kahdella on ammatillinen perustutkinto ja kolmella on ammattikorkeakoulututkinto. Neljällä nuorella on kokemusta opintojen keskeyttämisestä. Nuoret ovat olleet eripituisia aikoja koulutuksen ja työmarkkinoiden ulkopuolella, ja heillä on kokemusta useista eripituisista työttömyysjaksoista. Pisimmillään nuori aikuinen oli ollut työmarkkinoiden ulkopuolella useampia perättäisiä vuosia. Kaikkien haastateltujen nuorten aikuisten työsuhteet ovat olleet pätkätöitä,

määräaikaista työsuhteita ja keikkaluonteisia töitä. Haastatteluhetkellä nuori aikuinen oli tilanteessa, jossa hänen täytyi jälleen punnita pystyvyyttään, kilpailukykyään ja mahdollisuuksiaan työmarkkinoilla ja sovittaa oma talous ja vapaa-aika uuteen tilanteeseen.

Tutkimukseni nuorille aikuisille on yhteistä, että he ovat työllistyneet vuoden kestoiselle työllistymisjaksolle ja he olivat työn aloittaessaan koulutuksen ja työn ulkopuolella. Vaikka nuori aikuisuus ikä- ja elämänvaiheena sekä kouluttautumisen ja työllistymisen kysymykset sävyttivät nuoren aikuisten arkea ja olemista, tapasin ja tutustuin hyvin erilaisiin ihmisiin. He poikkesivat koulutustaustoiltaan, perhetilanteiltaan, harrastuksiltaan, työkokemuksiltaan ja tulevaisuuden suunnitelmiltaan.

3.3 Teemahaastattelusta kerronnallisuuteen

Tutkimukseni aineistona on seitsemän nuoren aikuisen haastattelut. Operoin haastattelujen tekemisen aikaan ja jonkin aikaa sen jälkeen teemahaastattelu-käsitteen kanssa (vrt. Äärelä 2012). Aineiston hankintamenetelmää valitessani pidin teemahaastattelun etuna sen joustavuutta. Ajattelin, että voin tarvittaessa toistaa tai tarkentaa kysymyksen, oikaista mahdollisia väärinkäsityksiä, selventää ja käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Ajattelin teemarungon (liite 2) myös toimivan tukenani, mikäli en onnistuisi luomaan luontevaa keskusteluyhteyttä haastattelutilanteessa. (Eskola & Vastamäki 2010; Tuomi & Sarajärvi 2013.)

Jo ensimmäisten haastattelujen jälkeen koin syällisyyttä siitä, että en ollut noudattanut tiukemmin teemahaastattelurungon mukaista keskustelun käsikirjoitusta haastateltavien kanssa. Muistan myös haastattelujen jälkeisen onnistumisen tunteen siitä, miten avoimesti ja rikkaasti nuoret aikuiset minulle elämästään sekä koulutus- ja työkokemuksistaan kertoivat. Nuoret aikuiset avasivat kertomuksillaan elämäänsä, arkeansa ja ajatuksiaan minulle syvällisemmin kuin olin osannut toivoa. Vain yhden haastateltavan kohdalla tunsin ”nyhtäväni” ja ”jankuttavani” vastauksia kysymyksiini ja jälkeen jäin miettimään, ohjasinko kerrontaa liikaa vai olisinko voinut saada hänet jotenkin enemmän mukaan? Tutkijan tulee suhtautua omaan rooliinsa ja valtaansa haastattelutilanteessa vakavasti, mutta haastatteluun osallistujan toimijuutta ja päätösvaltaa ei pidä aliarvioida. Roolini oli useimmiten kuitenkin kannustaa nuorta aikuista kertomaan ja tukeutua hänen puhetta tiivistäviin, toistaviin ja peilaaviin jatkokysymyksiin. Arvioni mukaan moni nuori aikuinen hyötyi yhteisestä

keskustelustamme omien kokemusten jäsentyessä uudella tavalla, sillä he kiittivät ja vaikuttivat lähtevän hyvillä mielin haastattelusta. Joku nuori aikuinen on myös saattanut kokea tutkimukseen osallistumisen hyödyttömänä, mutta tuli kuitenkin haastatteluun paikalle (ks. Romakkaniemi 2011, 85).

Haastattelumenetelmäni voisi kuvata laadullisen teemahaastattelun ja kerronnallisen haastattelun rajalla olevana. Siitä voisi käyttää myös määritelmää episodinen haastattelu, jossa todellisuutta tuottavan kertomuksen ajatellaan muodostuvan yhden yhtenäisen kertomuksen sijaan monista lyhyemmistä, aihealueiltaan rajatumista episodeista (Äärelä 2012, 87). Tutkimukseni tieto muotoutuu näissä keskustelua muistuttavissa tapaamisissa, joissa tutkijana kuuntelen, kyselen ja kerron ja otan välillä kantaakin. En muodosta tietoa yksin vaan se muodostuu elävässä keskustelun kaltaisessa kerronnallisessa prosessissa nuorten aikuisten ja tutkimuskirjallisuuden kanssa.

Kerronnallisuus tarjoaa hyvän keinon myös toimijuuden analyysiin. Jerome Brunerin (1991, 6—7) mukaan kerronnallisen tutkimuksen pääelementit ovat ajallisuus, jälkikäteinen tulkinta, toiminnan kuvaaminen ja identiteetin rakentaminen. Kertomuksissa ajallisuus ilmenee joko aikamääräisesti etenevänä kertomuksena tai kertomus voi muodostua sellaisten tapahtumien kulusta, jotka poikkeavat normaalista tai odotetusta. Kertomukset itsessään ovat jälkikäteen tehtyä tulkintaa tapahtuneista asioista. Kertomuksissa haetaan merkityksiä ja järjestystä menneisiin kokemuksiin. Kertomuksessa kertoja tulee kuvanneeksi omaa toimintaa ja sitä mahdollistavia ja rajaavia tekijöitä. Toiminnan kuvauksen kautta kertoja tulee myös määritelleeksi itsensä suhteessa maailmaan ja muihin ihmisiin. Marttila (2015, 55—59) esittelee Hermannin (2009) mallia soveltaen kerronnallisuuden elementeiksi tilanteisuuden, tapahtumien asettamisen ajalliseen järjestykseen, tarinamaailman epätasapainotilat, murtumat ja häiriöt sekä kokemuksellisuus.

Kerronnallisessa tutkimuksessa käytetään käsitteitä tarina, kertomus, kerronta ja narratiivi joskus synonyymeina, joskus käsitteet erotetaan toisistaan hyvin tarkkaan. (Heikkinen 2007, 142; Hyvärinen ym. 2005, 189.) Käytän tutkimuksessani kertomuksen käsitettä, koska se on lähtökohdiltaan sosiaalinen ja vuorovaikutuksellinen (vrt. Marttila 2015). Kertomus tarkoittaa tutkimuksessani ihmisen (haastateltava) itsestään toisille (haastattelija) kertomaa tarinaa. Kertomus esittää yleensä jo toteutuneita tapahtumia, joten kertomuksen aikamuotona käytetään imperfektiä. Kerronnassa voidaan luoda tapahtuneesta uudenlaisia jäsennyksiä ja uusia tulkintoja. Kertomalla tarinaansa ihminen merkityksellistää, reflektoi ja jakaa omia kokemuksiaan. (Hänninen 2000, 22.) Vilma

Hänninen (2015, 169—170) havainnollistaa kertomuksen, tarinan ja tapahtumien suhdetta. Yksilön muodostaessa tulkinnan tapahtumista syntyy tarina, josta Hänninen (2000) on käyttänyt myös termiä ”sisäinen tarina”. Mielen sisäinen tarina viittaa siihen tulkintaprosessiin, jolla yksilö jäsentää mielessään omaa elämäänsä ja joka ohjaa hänen toimintaansa. Tarinaa esitettäessä syntyy kertomus.

Ihminen ymmärtää ja tietää kertomisen ja kertomusten avulla. Kerronnallisuuden taustalla on sosiaalinen konstruktionismi, jossa painottuvat tiedon ja sosiaalisen toiminnan yhteys sekä sosiaalisen todellisuuden rakentuminen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Ymmärryksemme itsestämme ja maailmasta ovat tulkintoja: todellisuus muotoutuu paljolti sellaisella tavalla, miten sen havaitsemme ja ymmärrämme, mitä siitä tiedämme, miten sitä tulkitsemme ja miten siihen suhtaudumme. (Esim. Vaattovaara 2015, 88—89; Juvonen 2015, 52—53.) Tutkimuksessani *minä* näyttäytyy sekä hahmona, josta kerrotaan, että konstruktiona, joka auttaa henkilöä itseä ymmärtämään ja tulkitsemaan elämän tapahtumiaan. Kiinnostukseni kohteena ovat ne tapahtumat ja asiat, joiden avulla tutkimukseen osallistuvat nuoret aikuiset rakentavat työelämätoimijuuttaan. Sosiaalinen konstruktionismi liittyy tutkimuksessani niiden tekojen, valtasuhteiden ja ehtojen tarkasteluun, joiden kehyksessä työelämätoimijuus muotoutuu.

Kerronnalliset haastattelut tarkoittavat joidenkin mielestä koko elämää kattavaa elämäkertaa, toisten mielestä taas pieniä ja suuria kertomuksia viime aikojen kokemuksista. Kerronnallisessa haastattelussa haastattelija *pyytää* kertomuksia, *antaa tilaa* kertomuksille ja *esittää sellaisia kysymyksiä*, joihin olettaa saavansa vastaukseksi kertomuksia. Kerronnallisuutta voi olla enemmän tai vähemmän, se voi olla tiheää tai ohutta, aivan sen mukaan missä määrin puhe välittää kokemuksellisuutta. Haastattelun voi tehdä monella tavoin ”väärin” ja saada silti kiinnostavia ja tärkeitä tuloksia. (Hyvärinen ym. 2005, 191—192.)

Tutkimushaastattelujen suunnittelu ja toteutus olisivat edenneet todennäköisesti eri tavalla, jos olisin alun perin kiinnittynyt kerronnalliseen tutkimukseen. Vasta tutkimusaineistoa lukiessani huomasin, että tieto maailmasta, samoin kuin jokaisen ihmisen käsitys omasta itsestään, on alati kehkeytyvä kertomus, joka rakentuu ja muuttaa muotoaan koko ajan. Jos tänään haastattelisin samoja nuoria aikuisia, saisin heiltä erilaisia, mutta yhtä todentuntuksia kertomuksia. (Heikkinen 2007, 152—153.)

Haastattelutilanteessa kertomus syntyy haastateltavan ja haastattelijan vuorovaikutuksessa, jossa tavoitteena on saada haastateltavan oma ääni kuuluviin. Haastattelukertomuksissa nuoret aikuiset hahmottavat maailmaa, antavat merkityksiä kokemuksilleen ja ilmaisevat ymmärrystään tapahtumista kerronnallisesti. Samalla he luovat uusia tulkintoja tapahtumista ja tekevät arvioiteja niistä odotuksista, joita heillä on tapahtumahetkellä tulevaisuuden suhteen. Haastatteluympäristö luo tietynlaisia sosiaalisia odotuksia ja suosii niiden mukaisia kertomisen tapoja (Marttila 2015, 63–66). Tutkimushaastattelun kertomukset ovat erilaisia kuin ystäville rakennetut kertomukset.

Tutkimuksellani en tavoittele yleistyksiä, vaan tutkin laadullisesti sitä, millaisia valintatilanteita ja pohdinnan paikkoja nuorten aikuisten siirtymissä nuoruudesta aikuisuuteen voi tulla eteen, ja millä ehdoilla päätöksiä voi kertojien näkökulmasta tehdä. Etsin kerronnalliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan vastausta siihen, millä tavoin on mahdollista rakentaa työelämätoimijuutta ja yksilöllisiä polkuja vuorovaikutuksessa yhteiskunnallisten, kulttuuristen ja sosiaalisten reunaehtojen kanssa. Granfeltin (1998) mukaan tavallisia ja odotusten mukaisia ratkaisuja ei yleensä tarvitse kenenkään perustella, mutta kulttuurisesta mallista poikkeaviin yksilöllisiin valintoihin kaivataan usein selityksiä ja yhteisöjen hyväksyntää (Vaattovaara 2015, 27).

3.4 Aineiston analyysi

Aineiston tuottaminen, käsittely, analysointi ja tulkinta kietoutuvat laadullisessa tutkimusprosessissa vahvasti toisiinsa. Analyysi käynnistyy viimeistään aineistoa litteroidessa ja jokaisen lukukerran jälkeen tulkinta lisääntyy ja saa syvyyttä. (Mm. Ruusuvoori ym. 2010; Kiviniemi 2015). Aineiston hankinnan aikaan pidin päiväkirjaa haastattelujen herättämistä ajatuksista ja havainnoista sekä tunnetiloista. Kirjaukseni ovat tarjonneet minulle mahdollisuuden palauttaa mieleeni parin vuoden takaiset haastattelutilanteet. Myös tutkimuksellinen tietoni on karttunut ja siten suhteeni aineistoon on syventynyt ja avannut aineistoon myös tuoreita näkökulmia.

Kerronnallinen lähestymistapa tutkimusaineistooni alkoi konkretisoida analyyssivaiheessa. Nuorten aikuisten kerronta elämän varrella tapahtuneista identiteetin ja toiminnan kehitysproesseista sekä kokemuksista koulutuksen ja työelämän kentillä houkuttelivat perehtymään kerronnalliseen tutkimukseen. Kerronnallisesta tutkimuksesta tullut näköala sai haastattelutilainnit näyttäytymään uudessa valossa: ne eivät enää näyttäneet vain menneiden tapahtumien muistoilta ja kuvauksilta vaan osittain vahvana

nuoren aikuisuuden kertomiselta. Analyysiprosessia luonnehtii eteneminen edestakaisena vuoropuheluna nuorta aikuisuutta ja työelämän muutosta koskevien keskustelujen, toimijuusteoreettisen keskustelun, toimijuuden modaliteettimallin (Jyrkämä 2008) ja empiirisen aineiston välillä.

Ensimmäisessä vaiheessa antauduin kertomusten vietäväksi (vrt. Hänninen 2015, 174). Kertomukset sisälsivät paljon erilaisia tapahtumia, jotka toimivat lähtöpisteenä jollekin merkitykselliselle tapahtumaketjulle koulutus- ja työelämään liittyen. Nuori aikuinen saattoi syventyä kuvaamaan yhtä tapahtumaa hyvin yksityiskohtaisesti ja sen jälkeen kertoa muutamalla sanalla hakeutumisesta koulutukseen tai työhön.

Minua on oppisopimuspaikat kiinnostaneet ja oon käyny kysymässäkin yhdestä paikasta aikaisemmin, siellä oli ollu aikasemmin joku oppisopimuksella ja ne sano ettei se sopinu heille, että olin ollu siellä henkilöstövuokrauspalvelun kautta kasaamassa kaikki huonekalut niin pääsi vähän niinkö tutuksi niitten kanssa ja olin sen esimiehen kanssa paljon juttusilla siinä ja kyselin siltä paljon että minkälaista se työ on ja minkälaisia työntekijöitä tarvitaan, ja mulla jäi semmonen niin mieleen kun se sano että hän palkkais heti kolme röntgenhoitajaa jos olis tarjolla ja se sano että tälle alueelle palkkattaisi heti toistakymmentä ihmistä, se jäi jotenkin mieleen, mutta röntgenhoitajaksi pitää lukea ammattikorkeakoulussa niin se jäi siihen sitten se ajatus, että vaikuttaa siltä että kun on pula jostaki työntekijöistä niin ne saa ite neuvotella sitten palkankin, että se rahahan motivoi kaikkia. Niin siinä ilmoituksessa oli, että pitää olla työtön ja siinä taisi olla myös se, että on mahdollisuus oppisopimukseen ja hain sitten.

Jonkin tapahtuman nostaminen haastattelussa ensimmäiseksi käsiteltäväksi tapahtumaksi ohi koulutus- ja työhistorian ajallisen järjestyksen tai johonkin teemaan palaaminen olivat mielestäni paikkoja, joita oli syytä tarkastella erityisen tarkasti. Oivalsin, että nuoren aikuisen koulutus- ja työelämäkokemukset ja niistä kertominen ovat eri asia kuin heidän koulutus- ja työhistoriansa, ja että on olemassa jokin ”tyypillinen” koulutus- ja työelämäpolku, jota ei tarvitse erikseen selittää ja toisaalta sellaisia kriittisiä tapahtumia, joista erityisesti halutaan kertoa. Haastattelutilanteessa rakentuva (työelämä)kertomus sekä sen sisältämien osakertomusten tavoitteena oli saada minut haastattelijana ymmärtämään mahdollisimman hyvin se, mikä kullekin nuorelle aikuiselle on ollut ja on omilla koulutus- ja työpoluillaan ja niihin liittyvissä valinnoissa tärkeää, merkityksellistä ja kertomisen arvoista. Ajattelen, että kertomukset rakentuvat suhteessa yleisöön (mm. Marttila 2015), jolle ne ovat suunnattu. Haastattelutilanteen yleisö olin minä haastattelijana ja tutkijana sekä kertomusten päähenkilönä nuori aikuinen itse. Se, mikä kulloinkin on kertomisen arvoista, riippuu kerrontatilanteesta, kertojasta ja yleisöstä (emt., 57). Ei ole olemassa valmista tarinaa, joka odottaa kerrotuksi tulemista. Parin lukukerran jälkeen kertomusten aikajärjestys ja juoni alkoivat rakentumaan mielessäni.

Seuraavaksi järjestin kertomukset aikaulottuvuudella väljästi viiteen vaiheeseen: ammatinvalinta peruskoulun tai lukion jälkeen, ammattiin valmistuminen ja siirtyminen työelämään/koulutukseen, työttömyysaika, työllistymisjakso, tulevaisuuden näkymät. Esitin aineistolle kysymyksiä kuten ”mitä sitten tapahtui tai mitä siitä seurasi” tai ”miksi näin kävi” tai ”miten nuori aikuinen toimi”. Kysymysten avulla liitin ajallisia jaksoja ja tapahtumia osaksi yhtenäistä kertomusta. Konkreettisesti leikkasin tulostamistani litteroinneista ilmauksia ja liimasin ne fläppipaperille piirtämälleni aikajanalle.

Seuraavassa vaiheessa kirjoitin kronologisesti eteneviä tiivistelmiä nuoren aikuisten koulutus- ja työelämätarinoista. Työstin tiivistelmistä 2—4 sivun mittaiset kertomukset. Kertomusaineistoa syntyi 27 sivua. Kerronnallisessa analyysissä tutkimusaineisto pyritään tuottamaan erilaisiksi kertomuksiksi, jotka vastaavat kysymyksiin mitä ja miten. Kertomukset ovat samaan aikaan kerronnallisen tutkimuksen lähtökohta ja sen lopputulos (Heikkinen 2010, 143). Muodostamani kertomukset kertoivat, millaisiksi nuorten aikuisten koulutus- ja työelämätarinat olivat muodostuneet, mutta ne eivät kertoneet paljoakaan siitä, minkälaista työelämätoimijuutta ja toimijuuden tiloja tarinoiden eri vaiheissa rakentui ja avautui.

Palasin haastatteluaineiston pariin. Lähdin toimijuusteorian ohjaamana ja toimijuuden modaalisuus mielessäni etsimään haastatteluaineistosta haluamisen, osaamisen, kykenemisen, voimisen, täytymisen ja tuntemisen ilmauksia. Analyysiyksikkönä käytin aluksi pelkkiä sanoja, mutta huomasin sanatason pian liian suppeaksi, sillä toiminnan modaalisuuden asiayhteys katosi. Lausekin tuntui välillä turhan suppealta. Ajatuskokonaisuus, jossa nuori aikuinen kuvasi toimintaansa, sopi analyysiyksikkönä parhaiten ajatteluuni. Etenin näin modaliteetti kerrallaan.

Analyysin kannalta merkityksellisiksi osoittautuivat työllistymisjakson avainkohtien - työllistyminen, nuoren aikuisen osaaminen, työyhteisöön kuuluminen, työn ja muun elämän yhteensovittaminen, työn päättymisen - ympärille rakentuneet kokonaisuudet, joita lähdin vielä tarkemmin purkamaan toiminnan tavan tarkastelun kautta toimijuuden modaliteettimallia hyödyntäen. Tavoitteenani on analysoida ja tulkita, millaista (työelämä) toimijuutta työllistämisjakso tuottaa haluamisen, osaamisen, kykenemisen, voimisen, täytymisen ja tuntemisen vuoropuhelun avulla tarkasteltuna. Oivalsin, että modaliteeteissa ei ole kyse yksinkertaisesta aineiston luokittelusta, vaan analyysissä painotus on modaliteettien tilanteisessa vuorovaikutuksessa ja yhteisdynamiikassa. (Jyrkämä 2007; 2008.) Toimijuus muotoutuu ja ilmenee tässä vuorovaikutuksessa ja tämän vuorovaikutuksen seurauksena. Toimijuuden modaliteetit osoittavat samalla sekä

vastausten sisällön ja ilmaisutavan että niissä kuvattujen subjektiivisten kokemusten moninaisuuden ja yksilöllisyyden (Jyrkämä 2014, 44—45). Tästä kokonaisuudesta muodostui tutkimuksen ensimmäinen tulosluku (luku 4).

Koska olin kiinnostunut nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumisen ehdoista sekä heidän elämänsä aikana että erityisesti työllistymisjaksolla, haastatteluaineiston osia ja kokonaisuutta oli jatkuvasti peilattava toisiinsa. Luin muodostamiani kertomuksia haastatteluaineiston rinnalla ja täydensin niitä vastaamaan juonellisesti ja toiminnan modaliteettimallin tuella sitä tapaa, jolla nuori aikuinen oli sen kertonut. Kirjoittamani kertomukset jaoin juonen kulun ja eri elämänvaiheissa jäsentyneen työelämätoimijuuden mukaan kolmeen tyyppikertomukseen, *pärjääjän*, *varmistelijan* ja *sopeutujan* kertomuksiksi. Pärjääjien kertomuksia löytyi aineistosta kaksi, varmistelijoiden kertomuksia kolme ja sopeutujien kertomuksia kaksi. Tutkimuksen tyyppikertomukset pyrkivät vastaamaan kysymyksiin, miten nuorten aikuisten koulutus- ja työelämätarinoissa avautuu toimijuuden tiloja ja mitä välineitä työllistymisjaksot tarjoavat työelämätoimijuuden rakentumiseen. Kyseessä ei ole haastateltavien vaan heidän tarjoamiensa kertomusten tyypittely. Tyypikuvauksia vertailemalla voidaan nähdä, kuinka eri kertomustyypit eroavat toisistaan. Ne eivät kuitenkaan ole toisiaan poissulkevia, vaan synteesejä, jotka sisältävät väistämättä valikointia, yleistyksiä ja tulkintaa. Tyypikertomuksista muodostui tutkimuksen toinen tulosluku (luku 5).

4 Työllistymisjakso työelämätoimijuuden rakentumisen tilana

4.1 Työn etsintä ja löytäminen – odotusten täyttymistä ja helpotusta

Nuorten aikuisten kertomuksissa työllistymisjakson työnhakuprosessiin liittyvät toimijuuden modaliteeteista erityisesti tunteminen, voiminen ja täytyminen. Tunteminen liittyy työllistymistä edeltäviin työttömyyskokemuksiin ja työn saamiseen, voiminen kytkeytyy kertomuksissa paikalliseen työmarkkinatilanteeseen ja omiin mahdollisuuksiin hakea työpaikkaa ja saada työpaikka. Täytyminen viittaa kertomuksissa tilanteisiin, joissa on haettava töitä viranomaisten valvonnan ja etuuskien menettämisen pelossa, mutta myös oman ja perheen jokapäiväisen toimeentulon varmistamiseksi.

Työnhakuun vaikuttavat monet yksilöllisiin elämäntilanteisiin mutta myös yhteiskunnan rakenteisiin liittyvät olosuhteet. Yksilöllisiä tekijöitä ovat esimerkiksi työkyky, perhe tai rahatilanne, rakenteellisista tekijöistä tärkein yksittäinen on vallitseva työmarkkinatilanne. Kotiseudulta lähtemisen tai sinne jäämisen taustalla on usein paitsi koulutukseen tai työhön hakeutuminen myös ihmissuhteisiin liittyvä vapaaehtoinen pakko, tietoinen elämänvalinta tai suunnitelmat muualla ”käymisestä” (Vaattovaara 2015, 68–69). Tutkimuksissa on havaittu, että aktiivisimmin työtä hakevat henkilöt, jotka ovat työhön voimakkaasti sitoutuneita ja työhaussa kompetentteja ja joiden työllistymisen todennäköisyys on muutenkin hyvä (Ylistö 2015, 113).

Ensimmäisten työllistämishjelman työpaikkojen tullessa keväällä 2014 hakuun Lapissa nuorten alle 29-vuotiaiden osuus työttömistä oli noin 23 % (3 000 hlöä) ja haastattelujen aikaan keväällä 2016 nuorten osuus työttömistä oli noin 22 %, alle 25-vuotiaiden työttömien osuus oli kahdessa vuodessa hieman laskenut ja 25–29-vuotiaiden osuus oli kasvanut (Lapin Ely-keskus 2014, 2016). Kun avoimia työpaikkoja on niukasti, on aktiivisuus työhaussa käytännössä ainut tapa työllistyä. Kilpailu työpaikoista on kovaa, ja työpaikkoihin liittyvässä kilpailussa nuoret aikuiset olivat omillaan.

”Tiesin, että sieltä ei töitä löydy, että siellä oli tosi huono tilanne, että sielläpäin oli työttömänä tosi paljon kouluttautuneita nuoria, niin oli kova kilpailu kaikista paikoista.”

Haastatelluilla nuorilla aikuisilla oli elämänselityksensä kokemuksia eripituisista jaksoista koulutuksen ja työelämän ulkopuolella. Tällaiset jaksot määritellään usein ongelmallisiksi, sillä nykyisen aktivointipolitiikan keskeinen uhkakuva on työttömien passivoituminen. (Esim. Myrskylä 2012.) Lyhytkestoisten työttömyysjaksojen kielteisten vaikutusten on havaittu heikentyvän vuosien varrella, mutta pitkäkestoisten

työttömyysjaksojen vaikutukset näkyvät tyypillisesti syvinä ja pysyvinä arpina (Asplund & Koistinen 2014, 46). Tilastot eivät kuitenkaan tavoita liikehdintää, joka koulutusta tai työtä etsivälle nuorelle aikuiselle on tyypillistä. Koulutuksen ja työn ulkopuolella olevat nuoret aikuiset eivät ole yhtenäinen ryhmä: osa heistä ei ole työ- tai opiskelukuntoisia, eivät kykene, ja tarvitsevat monenlaisia palveluja, osa on valmiita ja motivoituneita työelämään ja turhautuneita työnsaannin vaikeuteen. (Aaltonen ym. 2015, 128.)

Nuorten ja nuorten aikuisten työllistymistä ja työllisyyttä edistäviä toimenpiteitä on toteutettu valtava määrä, ja niitä yleensä lisätään merkittävästi talouden laskusuhdanteessa nuorten työttömyyden usein nopean kasvun takia. (Asplund & Koistinen 2015, 47—48). Nuorten työllisyystilanne on saanut huomiota myös Nuorisotakuun muodossa. Myös tämän tutkimuksen nuorten aikuisten työllistämishjelma linkittyy vuonna 2013 käynnistyneeseen Nuorisotakuuseen ja muihinkin hankkeisiin nuorison sosiaalisen vahvistamisen ja työllistymismahdollisuuksien parantamiseksi. Kertomusten nuoret aikuiset olivat työpaikkaa hakiessaan työttömänä, työkokeilussa, hoitovapaalla tai työssä nollatuntisopimuksella. Haastatellut kertoivat työnhakumenetelmistään ja työnhakunsa aktiivisuudesta. He seurasivat avoimia työpaikkoja erityisesti mol.fi -sivuston kautta, ja osalle heistä työvoimatoimiston virkailija tai ystävä oli kertonut avoimna olevista työpaikoista. Useita nuoria aikuisia sitoivat velvoitteet, joita erityisesti TE-toimistosta asetettiin ja valvottiin.

Työnhakuun liittyy kertomuksissa erityisesti täytymistä ja voimista. Usean nuoren aikuisen tilanteessa työhakuun pakotti ensisijaisesti etuuksien menettäminen. Eräs heistä kertoi, että ollessaan opiskelijana työsuhteen päättyessä hän ei olisi oikeutettu työttömyysetuuteen ja toisaalta opintojen tukikuukaudet hän oli jo käyttänyt. Nuoret aikuiset etsivät usein myös muita kuin koulutustaan vastaavia töitä.

”Ei ois ollu mitään sopparia, mut sit ko on opiskelija vielä ja on käyttäny kaikki ne tukikuukaudet niin sit ei ois ollu mitään tulon lähettä eli sit mä rupesin hakeen rivakasti uusi työpaikkoja, ehkä vähän epätoivosiaki hakuja.”

Yksi haastatelluista oli hoitanut kotihoidontuen turvin lapsiaan kotona usean vuoden ajan. Kotihoidontuki oli loppumassa, mutta nuori aikuinen kertoi olevansa ”kyllä jo aika kypsä siihen kotona olemiseen”. Hänellä työnhakuun liittyy täytymistä, haluamista ja tuntemista.

Työnhakuun liittyvä täytyminen viittaa epävarmaan työmarkkina-asemaan siten, että osalla nuorista aikuisista ei ole varaa olla hakematta ja vastaanottamatta työtä.

”Ja kotona on pieniä lapsia niin ei oo kovin helppoa, että kyllä se raskasta on ollu, ja on se rahallisestikin vähän hankalaa.”

Unelmien työpaikan sijaan perheellisten on ajateltava perheen toimeentuloa. Heidän kertomuksissa korostuu ” pärjäämisen eetos”, jossa työnteko on arvo sinänsä ja pyrkimyksenä on selviytyä omillaan ilman läheisten tai yhteiskunnan tukea. Heille on tärkeää edetä aikuistumisen kulttuurisen mallin mukaisesti ja he kokevat työn ulkopuoliset jaksot ongelmalliseksi.

”Mie oon aina ollu hyvin kova tekkeen töitä että töitä pittää tehdä voi että ko pittää tehdä paljon töitä.”

”Mie aattelin, että kohta ei kukkaan enää pyyä eikä kukkaan ota töihin ku mie menen kysymään ko oon ollu niin kauan kuvioista pois.”

Nuorten työasenteita pohtineen Titta Tuohisen (2010, 34) mukaan nuorten työasenteissa olisi tapahtumassa muutos. Hänen mukaansa vanhemmat ikäpolvet painottavat vahvemmin kulttuurisesta ja sosiaalisesta ympäristöstä lähteviä arvostuksia, joissa työnteko on arvo sinänsä. Nykynuorilla puolestaan korostuvat yksilöllisemmät arvostuskriteerit, kuten työn mielenkiintoisuus, itsetoteutus, elämyksellisyys, hyvä työyhteisö ja työn ja muun elämän yhteensovittamisen tärkeys. Vastakkaisiakin näkemyksiä on esitetty. Esimerkiksi Pasi Pyöriän ja Satu Ojalan (2016) mukaan nuorten työn arvostus on vuosikymmenten varrella pitänyt pintansa, mutta samalla perheen ja vapaa-ajan arvostus on kasvanut. Viimeisten vuosikymmenien välillä perheen ja vapaa-ajan arvostus on ylipäänsä kasvanut kaikilla palkansaajilla (emt., 37). Anu Järvensivu (2016, 16) on havainnut, että työelämän sukupolvista puhutaan ja kirjoitetaan huolimattomasti ja Y-sukupolvea luonnehditaan jollain tapaa erityiseksi tuomatta muita sukupolvia tarkemmin vertailukohtiksi.

Haastatellut nuoret aikuiset mainitsevat kertomuksissaan työnantajiin ja työtehtäviin tarvittavan tiedon puutteen. He eivät ole tietoisia kaikista mahdollisuuksista, joihin voisi työnhakunsa kohdentaa. Sosiaali- ja terveysalan järjestöjen rooli paitsi sosiaali- ja terveyspalveluntuottajina sekä kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan kenttänä myös työllistäjinä on useimmille heistä vieras. Haastatelluista nuorista aikuisista suurin osa ei ole ollut järjestöjen toiminnassa mukana millään tavoin ”järjestökentästä mulla ei ollu mitään kokemusta hädin tuskin tiesin mitä se tarkoittaa”.

Nuori aikuinen kertoo, kuinka hän oli uravalmennuskurssin aikana hakemassa työkokeilupaiikkaa, ja päätynyt kokeilemaan järjestöä työkokeilupaiikkana. Hän oli

ajatellut, että ikääntyvien ihmisten kanssa työskentely on vain hoivatyötä. Epätietoisuus ammattien ja työelämän käytännöistä heikentää toimijuutta työnhakutilanteessa.

”Sitten menin sinne yhdistykseen semmoseksi pätkäksi, ja mie aattelin että enpä tiä, että en mie kyllä kenenkään vaippoja ala vaihtamaan vierailta ihmisiltä, että ei minusta oo semmoseen. mulla oli niin vääristyny kuva tästä maailmasta ko ihmisellä vaan voi olla. Menin sitten sinne ja sitten tuli tämä työpaikka auki.”

Haastatelluista kaksi nuorta aikuista tunsu jonkin verran järjestöjen toimintaa ennestään ja pitivät järjestöjä mahdollisina työpaikkoina itselleen. Erityisesti toiselle heistä työpaikka järjestökentällä oli jo opiskelun aikainen haave. Molemmat olivat tietoisia järjestökentälle tulevista työllistymisjaksoista ja seurasivat internetistä järjestöille myönnettävän rahoituksen kohdentumista Lappiin. Toinen heistä kertoo käyneensä ”kyttäämässä rahiksen sivuilta että minne on tullu rahaa” ja toinen puolestaan tiesi ”jo vähäsen, että se hanke oli tulossa, että tuli seurattua sitä ja mie aattelin, että haluan hakea”.

Työllistämishjelman työpaikkailmoitukset kiinnittivät nuorten aikuisten huomion, sillä hakijoilta ei vaadittu tiettyä koulutustaustaa tai työkokemusta. Voiminen liitetään kertomuksissa paitsi paikalliseen työmarkkinatilanteeseen myös omiin mahdollisuuksiin hakea avoimna olevaa työpaikkaa ja saada työpaikka.

”Se ei ollu semmonen, että sulla pittää olla sitä ja tätä ja miljoonaa asiaa.”

”Se ilmoitus vaikutti niin paljon armollisemmalta kuin moni muu et kunhan sua kiinnostaa järjestötyö ja sit ei lueteltu niit vaatimuksia et kelpaat ehkä vähän vajavaisenaki tai siin näky läpi semmonen et tähän työhön kasvetaan.”

Nuoret aikuiset voivat pitää omia työllistymismahdollisuuksia vähäisinä siitä syystä, että oman alan töitä ei ole tarjolla tai he tunnistavat ammattitaidossaan puutteita, jotka heikentävät mahdollisuuksia pärjätä muille työnhakijoille. Eräs nuori aikuinen oli tehnyt työhakemustaan puolisonsa kanssa. Läheisen tiedot ja taidot auttoivat uudessa tilanteessa, jossa puolison osaaminen mahdollisti toiminnan ja tuki nuoren aikuisen toimijuutta. Eräs nuori aikuinen arvioi työpaikkailmoituksen nähdessään, olisiko työpaikka omaa koulutustaan vastaava:

”Mie katoin että tuo ois vähän niinkö sitä omaa hommaa että sais oman alan töitä, alko jotenki kiinnostamaan.”

Yksilöiltä odotetaan nykyään yhä enemmän oman persoonan, erilaisten kykyjen, lahjakkuuksien ja taitojen antamista työelämän käyttöön. Uuden työn tekijän ei tarvitse osata erityisesti jotain, vaan hänellä on hyvä olla potentiaalia ryhtyä millaisiin työtehtäviin tahansa. (Julkunen 2008, 122—123.) Nuorelle aikuiselle on muodostunut

koulutuksen kautta ammatillisten valmiuksien saamisen lisäksi käsitys siitä, mitä hän osaa ja millainen hän on. Käsitykset itsestä avaavat tai sulkevat mahdollisuuksia työelämätoimijuuden rakentumisessa.

Nuorten aikuisten kertomuksissa kuvataan pettymystä siitä, kun työnhaku ei ole aikaisemmin tuottanut edes kutsua työhaastatteluun. Työllistyminen ei ole jäänyt kiinni koulutuksen tai yrittämisen puutteesta. Useat haastatelluista ovat olleet aktiivisia ja tottuneita työnhakijoita.

”Tuli semmonen olo että on ihan surkea eikä minusta ole mihinkään kun ei kukaan huoli töihin ja varsinkin semmosessa tilanteessa ku haki johonkin semmoseen paikkaan josta tiesi että minä olisin oikeasti hyvä siinä hommassa ja sitten kun ei päässyt edes haastatteluun, niin tuli että mihin minä kelpaan kun en kelpaa edes siihen missä minä olisin hyvä.”

”Kyl mä oon käyny paljon haastatteluissa ja sitten oon usein kävelly sisälle ja kysyny töitä, mutta on tullu myös paljon pettymyksiä, että kyllä niitä pettymyksiä on ollu paljon enemmän kuin sitten että ois tärpänny.”

Tuloksettomaan työnhakuun ja työttömyyden kokemuksiin liitettiin paljon tunteita. Työttömyyteen kytkeytyi ahdistuksen, masennuksen, turhautuneisuuden ja syyllisyyden tuntemuksia. Tulevaisuutta leimasi huoli. Myönteiset kokemukset työttömyydestä liittyivät lähinnä vapaampaan ajankäyttöön, erityisesti työttömyyden alussa. Monen nuoren aikuisen tapauksessa suomalaisille tyypillinen koulutususko on joutunut koetukselle, kun tuore korkeakoulututkinto ei ole taannut työllistymistä. Omat suunnitelmat ja odotukset työllistymisen suhteen eivät ole toteutuneet kuten he olisivat toivoneet. Tuloksettomien työnhakukokemusten jälkeen usko omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin työllistyä saattaa heikentyä. Tulevaisuus näyttäytyy heille epävarmana eikä sitä uskalleta suunnitella. Voimia kuluttaa tunne siitä, ettei riitä nykyisellä tutkinnolla eikä yrittämisestä huolimatta ole ansainnut työpaikkaa.

”Joskus sai puheluita että meilä saattais olla töitä niin heräs aina se toivo mutta sitten ko tuli se pettymys niin sitä meni entistä alemmas että kerrankin soitettiin ko mie olin laittanu sinne avoimen hakemuksen, niin soitti sitten uudestaan että ei me saatukaan rahoja, ja jos kävi haastattelussa vaikka en oo monessa käynnykkään, niin sitten ko ei saanu töitä niin aatteli että ei tästä tuu mitään, ja ko se aika kulluu niin nopeaa, aluksi jaksaa uskoa mutta sitten ei enää että vähän niinkö luovuttaa.”

Toimijuus työelämässä muotoutuu sidoksissa sosiaalisiin, kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Nuoret aikuiset kohdistavat itseensä ja heihin kohdistetaan muiden taholta odotuksia tietynlaisesta toiminnasta.

”Oon huomannu kyllä sen yhteiskunnan paineen mikä tulee esiin, että itekki kun sitten pitkän työttömyyden jälkeen sai töitä niin se oli ihan aina semmonen

ensimmäinen asia jonka halusi ääneen tutuille sanoa että sitä määritteli itensä jotenki sen työmarkkinatilanteen kautta.”

”Must tuntuu että yhteiskunta vaatii vähän liikaa tavallaan sellasii valmiita ihmisiä sellasii valmiita paketteja mut kun kukaan ei oo semmonen, et tulis jo vähän sellaista asennemuutosta.”

Työpaikkahaastattelu on työnhakijalle tilaisuus kertoa omista kyvyistään ja taidoistaan. Työnantajat hakevat henkilöitä, jotka mahdollisimman hyvin sopivat avoinna olevaan tehtävään ja työyhteisöön. Jos hakija tunnetaan ennalta, kuten erään nuoren aikuisen tapauksessa työkokeilun kautta, on rekrytointiprosessi kevyempi. Työpaikkahaastatteluja nuoret aikuiset kertovat jännittäneensä ja tunteneensa epävarmuutta haastattelutilanteissa.

”Tähän haastatteluun menin kyllä ihan takki auki, että en oo ollu koskaan niin pää tyhjä kun ei, sii yhtään tienny mitä siellä on edessä että kyllä se on ihan sama jos se on vaikka raskaskoneisiin liittyvää tai kaupan alan tai minkä tahansa muun että siihen voi valmistautua jotenki, mutta tommoseen ei ollu minkäänlaista pohjaa, siinä oli ensin ryhmähaastattelu josta löyty kyllä ne ääripäät ja ite yritin pysytellä siinä kultaisella keskitiellä ja siitä jäi ihan hyvä fiilis mutta sittenkö kuuli niitten muittenki jutut, oliko meitä kuus tai seitsemän, niin niitten jutut oli tosi hyviä että miten sitä vois erottua siitä joukosta, pääsin kuitenkin yksilöhaastatteluun siitä ja silloinki oli vielä ettei tuntunu ollenkaan siltä että vois päästä siihen mut sit se kuitenkin meni niin.”

Nuoret aikuiset kuvaavat haastatteluissa useaan otteeseen, minkälaisia tunteita työpaikan saaminen heissä herätti. Suurin osa haastatelluista nuorista aikuisista oli kokenut epävarmuutta työllistymisensä suhteen, eikä heillä ollut tietoa siitä, mitä lähitulevaisuudessa tulisi tapahtumaan. Epätietoisuus tulevaisuudesta oli osalle henkisesti kuormittavaa. Nuorten aikuisten saattoi olla vaikea nähdä elämäänsä vuosi eteenpäin. Leena Åkerblad (2014, 34–35) mukaan prekaari pyrkii ennakoimaan tulevaa ja tekemään järkeviä valintoja tilanteessa, jossa ”nykyisyys on hatara ja tulevaisuus sattumanvarainen” ja samalla (työ)kykyisyyden ylläpidosta tulee helposti jatkuvaa työtä. Nuoret aikuiset osoittavat toimijuuttaan suuntautumalla tulevaan järkevin, omaan elämäntilanteeseen suhteutetuin odotuksin.

”Tuli semmonen, että herranjumala täälä pittää se vuosi olla, että jos tämä onki ihan huono paikka niin sitte on vaan pakko kituuttaa siinä se vuosi, mutta sitten se houkutteli kuitenkin enemmän, että se on se vuosi, että palkkaa joka kuukausi ja työkokemusta.”

”Kyllähän se tuntu hyvältä ja tavallaan se säännöllisyys oli huippu et tietää milloin tulee töihin ja milloin tulee palkka ja milloin pääsee töistä, semmonen päiväsäännöllisyys.”

”Taisin hyppiä seinille, se oli kyllä ihan mahtavaa, se oli todellakin aivan mahtavaa, ettei ainakaan vuoteen tarvi kokea tätä samaa.”

Työllistymisjakson käynnistyessä vuoden työsuhte näyttäytyy nuorille aikuisille ennen kaikkea keinona parantaa elämäkokonaisuutta: testata omia kykyjä, oppia uutta, tasapainottaa taloutta ja rakentaa arkea. Nuorten aikuisten kertomuksissa toimijuus työnhaussa näyttäytyy toisaalta vahvana, päämääräsuuntautuneena ja tavoitteellisena toimintana ja toisaalta osassa kertomuksissa toimijuus on heikompaa, ja työnhakuun suuntautuminen vaikuttaa sattumanvaraiselta ja selkiytymättömältä. Työllistymisjakson tapauksessa tähän saattaa vaikuttaa se, että järjestöt mielletään yleensä vapaaehtoistyön, ei palkkatyön alueeksi. Nuorten aikuisten toimijuus työnhaussa on rakentunut ammatillisen toisen asteen koulutuksen tai korkeakoulutuksen jälkeen erityisesti lyhyiden työsuhteiden ja perheen ehdoilla, ja toimijuutta kuvaavat voimisen ja täytymisen modaliteetit. Voiminen viittaa kertomuksissa mahdollisuuksiin ja vaihtoehtoihin, joita kulloinenkin tilanne ja siinä ilmenevät rakenteet ja tekijät avaavat ja tuottavat (Jyrkämä 2008, 195). Täytyminen kytkeytyy vastikkeelliseen hyvinvointijärjestelmään, jossa etuuksien saaminen sidotaan työpanokseen eli nuoren aikuisen tulee etuuksia saadakseen osallistua koulutukseen, työelämävalmiuksien kehittämiseen tai ottaa vastaan työtä. Täytymistä tuottaa myös ristiriita nuorten aikuisten oman tilanteen ja aikuistumisen kulttuurisen mallin välillä. Työttömyyden kokemukset ja työllistymiseen liittyvät positiiviset tunteet kertomuksissa kuvaavat nuorten aikuisten arvioita ja arvostusta siitä, mikä kulloisenkin elämäntilanteen mukaan olisi heille itselleen hyväksi.

4.2 Työntekijä työyhteisön jäsenenä – osaamisen ja vaikuttamisen paikkoja

Aloittaessaan työllistymisjakson nuorilla aikuisilla ei ollut aikaisempaa työkokemusta sosiaali- ja terveysalalta lukuun ottamatta yhtä nuoren aikuisen työkokeilua. Yhdellä heistä oli jonkin verran järjestötyön kokemusta. Jokaisella haastatellulla on työkokemusta lyhytkestoisista ja määräaikaista töistä, mutta vain kahdella heistä oli koulutustaan vastaavaa työkokemusta. Nuoret aikuiset olivat siten uudessa tilanteessa.

”Jännitti tietenkin ihan hirvittävästi kun ei ollu koskaan aikaisemmin ollut muutoin kuin kesätöissä että miten pärjään ja osaako sitä enää mitään kun on ollut niin pitkään vaan kotona, semmonen jännitys siinä oli aluksi, mutta oli kuitenkin tosi kiva alku, muistan että olin tosi innoissani ensimmäiset pari viikkoa että oli kiva työyhteisö ja minut otettiin hyvin vastaan siellä niin se rohkaisi kyllä.”

”Ei mulla kyllä ollu mitään semmosia odotuksia, mie aika sillai avoimin mielin lähin, että en mie tienny järjestötyöstä mitään mutta oli mahtavaa että oli työtä vuojeiksi.”

Nuoret aikuiset aloittivat työssään nähden siinä aluksi välineellisen arvon taloudellisen turvan ja muun elämän mahdollistumisen kautta, ei niinkään työn sisällön tärkeyden kautta. Usealle nuorelle aikuiselle työ näyttäytyi työsuhteen alussa ensisijaisesti omanarvontunnon vahvistajana työttömyyskokemusten jälkeen. Työllistyminen oli kuitenkin jokaiselle nuorelle aikuiselle merkittävästi parempi vaihtoehto kuin työttömyys. Työsuhteen aikana työn sisällöllinen merkitys kasvoi. Tutkimusten (mm. Antila 2006, Haavisto 2010) mukaan erityisesti nuorille ikäluokille mahdollisuus toteuttaa itseään ja kartuttaa osaamistaan sekä työstä saatavat onnistumisen kokemukset ovat tärkeämpiä kuin palkka. Osa nuorista aikuisista kertoi, miten heidän ajattelutavoissaan, asenteissaan tai minä- tai maailmankuvassaan on tapahtunut työllistymisjakson aikana muutosta.

”On oppinut tuntemaan itensä et on tullu sellasiin aatteellisiin juttuja joiden eteen haluais tehdä jotain, et arvomaailma on jotenki vahvistunut, ja sillai sitä haluaa vaikuttaa asioihin kans, et sellaista inhimillistä puolta pääsis näyttään.”

Kertomuksissa työllistymisjaksoon kiinnittyvät erityisesti modaliteetit osata, voida ja tuntea. Osaaminen ja voiminen liitetään mahdollisuuksiin suunnata omaa osaamista työtehtävissä ja oppia uutta sekä vaikuttaa työpaikan toimintatapoihin. Tunteminen kiinnittyy erityisesti työpaikan ihmissuhteisiin ja kokemuksiin työyhteisöön kuulumisesta. Kertomuksissa toimijuus työpaikalla ja työtehtävissä ilmenee, kun nuoret aikuiset vaikuttavat, tekevät valintoja ja ottavat kantaa niin, että he vaikuttavat työhönsä ja ammatilliseen identiteettiinsä (vrt. Eteläpelto ym. 2014).

Työpaikalla jokaiselle nuorelle aikuiselle nimettiin oma työpaikkaohjaaja, jonka tehtävänä oli toimia työyhteisössä nuoren opastajana ja tukena. Nuorten aikuisten kertomuksissa mentorin rooli ja merkitys eivät erityisesti nousseet esiin. Eräs nuori aikuinen kertoo saaneensa työsuhteensa kuluessa mentoriltaan tietoa sosiaali- ja terveysalan työpaikoista ja niissä vaadittavasta koulutuksesta. Modaliteetit osata ja voida liittyvät toimijuuden mahdollisuuksiin ja näköaloihin, joita nuori aikuinen tilanteessa kohtaa. Toimijuutta kuvaa toimintaa kohti suuntautuminen ja kiinnostus uuteen koulutusalaan. Toiminta, motivaatio ja valintojen tekeminen liittyvät myös tietoihin ja taitoihin.

”Se oli mulle se mentori niin mietittiin aina aika ajoin, että mitähän sitä vois vielä ja mie vielä mietinki että lähtiskö vielä opiskelemaan jotaki ja olis hyvä saada järjestöpuolelkeki lisäkoulutusta ja se sano että tutkipa sitä ...vaihtoehtoa, ja miehän tutkin.”

Kertomuksissa ei noussut esiin työhön perehdytys. Nuori aikuinen toteaa, että ”aluksi keskityttiin ihan niihin perusjuttuihin”. Hänen toimijuuttaan tukee mahdollisuus uuden opetteluun sopivaa tahtia. Perehtyminen ja uuden oppiminen tapahtui tekemällä, osallistumalla. ”No, onhan jotakin pientä, kysymällä ja tekemällä”, toteaa nuori aikuinen kysymykseen uuden oppimisesta. Työpaikalla oppimista nuoret aikuiset kuvaavat vastavuoroisena prosessina, johon vaikuttaa paitsi nuoren aikuisen kiinnostus ja motivaatio, myös yhteistoiminta työyhteisön kanssa.

”Siitä oli semmoinen paine pois että ois pitänyt tietää että pysty kysymään neuvoa ja katotaan yhdessä niinkö ihmisinä, toisilleen apuna että otetaan yhdessä selevää. Ja just ko koulu ei opeta sitä varsinaista tekemistä että miten se työ tehdään, ja pakkohan on osata tehdä yhteistyötä kaikkien kans.”

”On minua kannustettu ja oon rohkaistunut vetämään ryhmiä niin siinä oon ehkä ylittänyt itteni.”

Muiden työntekijöiden tuki uuden oppimisessa ja ongelmanratkaisuprosessissa vahvistaa nuoren aikuisen toimijuutta. Yhteisöllisyyden tunne, matala hierarkia ja tasa-arvoisuus edistävät työssä oppimista. Osalle työllistymisjakson työtehtävät eivät tarjonneet mahdollisuuksia osaamispääoman luontevaan kartuttamiseen. Osalle taas työympäristö tarjosi vihjeitä ja välineitä oppimisen tueksi. Nuoret aikuiset kuvasivat myös yleistä työelämätietoa ja työelämätaitoja, joita he oppivat työllistymisjaksolla.

”Kyl mä pyrin itteeni sillai koko ajan kehittämään että jotain esitettäkin ko teki niin kattelin netistä jotain uusia tyylejä joita vois kokeilla ko oli aikaa kokeilla semmosia.”

”Kyllä nyt kun ollu pitempään, niin alkaa olla käsitys kaikenlaisista, esimerkiksi lomapäivistä, palkanmaksuista sun muista.”

”Ainaki verkostoitumista ja semmosta verkostotyöskentelyä, se oli ihan mukavaa.”

Yhteistyö- ja verkostoitumistaidot nousivat muissakin kertomuksissa esiin. Lindhin (2013, 48) mukaan työelämän muutoksissa työntekijät ovat työtehtävissään entistä riippuvaisempia toisista ihmisistä ja organisaatioista, mikä haastaa oman työn autonomian ja hallinnan tunteen saavuttamisen. Työhön perehtymisessä nuoren aikuisen aktiivisuus ja vähitellen kasvava vastuu työtehtävissä tukevat toimijuuden tuntoa.

Työllistymisjakson työtehtävät eri järjestöissä olivat monipuolisia, ja niitä räätälöitiin ottaen huomioon nuoren aikuisen persoona, osaaminen ja vahvuudet. Nuorten aikuisten toimijuuden tuntoa (Gordon 2005) tuettiin heidän työtehtäviin vaikuttamismahdollisuuksien kautta. Gordonin mukaan nuoret eroavat paljon sen osalta, millä tavalla he kokevat omat päätöksenteon mahdollisuudet (emt., 115). Käsitys itsestä

vaikuttaa myös siihen, miten ja millaista toimijuutta hän harjoittaa. Työtehtäviksi nuoret aikuiset mainitsivat mm. toimisto-, siivous-, kokousten ja tilaisuuksien käytännön järjestely- sekä viestintätehtäviä sekä erilaisia jäsenten ja asiakkaiden ohjaus- ja neuvontatehtäviä. Työpaikkailmoituksissa näitä tehtäviä luonnehdittiin yhdistyksen yleishyödyllisiksi tehtäviksi.

Kertomuksissa useiden nuorten aikuisten toimijuus työtehtävien suhteen näyttäytyy aktiivisena: he käyttävät vaikutusmahdollisuuksiaan ja ottavat kantaa tavoilla, jotka vaikuttavat heidän työhönsä sekä työpaikan toimintatapoihin. Toimijuus kietoutuu nuoren aikuisen motivaatioon, kiinnostukseen ja tavoitteisiin, jotka liittyvät työtehtäviin. Modaliteeteista osaaminen ja voiminen korostuvat. Nuorten aikuisten koulutustausta, työkokemus sekä osaaminen toimivat yksilöllisinä resursseina toimijuudelle, ja työtehtäviin vaikuttamisessa joidenkin nuorten aikuisten toimijuus näyttäytyy autonomisena.

”No olihan siinä tosi paljon semmostakin mihin ei tarvinnu koulutusta, että semmosia toimistotöitä ja muuta, että toisaalta sitä minun osaamista olis voinu hyödyntää enemmänkin heti alusta, mutta se että annettiin mahdollisuus tutustua järjestökenttään ja eri toimijoihin, niin se tavallaan tuki sitä minun koulutusta että se syvensi sitä osaamista mitä on tullut koulusta.”

”Nyt kö jälkeen päin aattelee niin itehän sen työnkuvansa on rakentanu että uudelle järjestöavustajalle sanoinkin että jos työt tuntuu inhottavalta syytä sitten minua että siellä oli aikaisemmin toimistohommaa ja kahvinkeittoa ja toki siivousta ja silloin olin vielä ryhmissäkin mukana.”

”Sehän oli mahtavaa, miehän tykkään suunnitella tämmösiä kaikkia juttuja ja kaikila työntekijöillä ei ollu sillälaila kokemusta eikä oikein kiinnostusta, ja mie ihmettelin miten joku ei voi tykätä järjestää näitä kivoja juttuja ja tapahtumia, mulle se oli niin rutiinia mutta mukavaa semmosta, ja oli mukavaa ko oli itte se joka osas.”

Kaikkien nuorten aikuisten toimijuus työtehtäviin vaikuttamisessa ei ole yhtä vahvaa ja autonomista. Kuitenkin tekemättä jättäminen ja odottamaan jääminen ovat nekin toimijuutta, vaikka toimijuus ei todennu tavoitteina ja saavutuksina (vrt. pieni toimijuus). Joidenkin nuorten aikuisten toimijuus työtehtäviin vaikuttamisessa toteutui varovaisemmin ja noudattaen enemmän etukäteen laadittuja tehtäväkuvauksia.

”Onhan se tietenki ihan hyvä jos saa itekki olla päättämässä siitä mitä tekee.”

”No joo jossain määrin, ainaki silloin ko on ollu jotain organisointijuttuja että on saanu ite tehdä niinkö on parhaaksi kattonu.”

Erään nuoren aikuisen suhde työyhteisön ja työpaikan toimintaan sekä sen vuorovaikutukseen ilmenee toimijuutta rajoittavana tekijänä. Haastattelussa hän

kuvaa tilannetta, jossa lähin työtiimi, työpaikkaohjaaja ja työtehtävät ovat työsuhteen viimeisten kuukausien aikana vaihtuneet. Tunteminen ja kykeneminen välittyvät vahvasti nuoren aikuisen kerronnassa. Tunteminen liittyy arvottomuuden tunteeseen uudessa tilanteessa, jossa hän ei enää tunne kuuluvansa työyhteisöön eikä hänen tekemisillään tunnu ole väliä. Tilanne johtaa nuoren aikuisen vetäytymiseen työyhteisöstä ja työtehtävistä. Tilannekohtaisen kykenemisen kannalta oleellista olisi työyhteisön tuki nuorelle työntekijälle. Myös nuoren aikuisen mahdollisuus ja kiinnostus oppia uutta jumiutuu.

Nuori aikuinen: ”Eikä niitä tehtäviä oo mietitty.”

Haastattelija: ”Mistä se sinun mielestä johtuu?”

Nuori aikuinen: ”En mie oikiastaan tiä, että toisessa tiimissä oli sitä hommaa mukavasti, niin nyt tuntuu, että vaikka mie oon kysynytkki että eikö mulle oo mittään, niin niillä on kuitenkin ne omat hommat, enmie tiä mikä siinä on. On vähän semmonen ettei tiä oikein että mihin täällä kuuluu. Nää viimeiset kuukaudet mie oon oikeestaan surffanu netissä.”

Nuoren aikuisen kokemusta työelämästä voi tarkastella myös työn ja organisaatioiden muutosten näkökulmasta. Sosiaali- ja terveysjärjestöt toimivat muiden työorganisaatioiden tavoin kilpailun, kiireen, kehittämisen ja tuloksen tekemisen kentällä. Järjestöbarometrin (2016) mukaan yhdistykset kokevat heikoksi kykynsä reagoida yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja sen muutoksiin, muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistukseen. Järjestöt ovat lisäksi työympäristöinä monelta osin erityislaatuisia, sillä arvopohjaista työtä tehdään rinnakkain palkatun henkilökunnan ja vapaaehtoistoimijoiden kanssa. Paineet eivät voi olla koskettamatta myös yksittäistä työntekijää ja tiimiä, jonka suoriutuminen ja toimiminen eri tilanteissa vaihtelee.

Määräaikaiset työsuhteet voivat vaikuttaa työyhteisöjen toimivuuteen muun muassa sen vuoksi, että ne sitovat osan työntekijöistä opettelemaan uusia tehtäviä ja osan työntekijöistä ohjaamaan ja opastamaan vaihtuvaa, tilapäistä henkilökuntaa. Projektimuotoisessa työssä, kuten työllistymisjaksoilla, on keskeistä työn tekemisen aikajänteen ja työn sisällöllisten vaatimusten tasapaino. Julkusen ym. (2009, 5, 126) mukaan työelämässä koettu pahoinvointi johtuu usein työpaikan vuorovaikutussuhteissa syntyvästä arvottomuuden ja kelpaamattomuuden tunteesta. Työstä saatu palaute osoittaa, että työntekijä ei ole merkityksellisen työsuorituksen, työn tuloksen tai työyhteisön toimivuuden kannalta, tai ihmisenä ylipäättään. Työyhteisön merkitystä nuoret aikuiset korostavat kertomuksissaan. Yhtä kokemusta lukuun ottamatta kertomuksissa painottuvat

työyhteisöön kuulumisen myönteiset puolet. Nuorten aikuisten toimijuutta tukevat esimieheltä ja työyhteisöltä saatu rakentava palaute ja toimivat ihmissuhteet. Tuntemisen modaliteetissa keskeistä on tasavertaisuuden kokemus. Onnistuminen työssä ja luottamus nuoren aikuisen osaamiseen tuottavat pystyvyyden kokemuksia ja tunteita.

”On voinu tosi helposti kysyä keneltä vaan ja mitä vaan ja silleen niinku että ei ole tullu semmonen olo että ois jotenkin muiden tiellä tai jotenki alempiarvoinen vaikka onki siellä ihan uusi, että hyvällä ilmapiirillä on tosi iso merkitys mulle ja kyllä sen huomaa joinakin päivinä jos jollakin on vähän huono päivä tai jotain jännitettä niin se heti vaikuttaa siihen omaan tekemiseen että sillä on tosi iso merkitys.”

”Kun mä sanoin et haluaisin tätä tehdä niin kyl mulle annettiin se mahdollisuus kokeilla, ja ... oli silleen kivaa ja sitä ois voinu aikasemminkin aloittaa siinä työssä sillai isommalla moodilla.”

”On tottunu tekemään hommia oli mikä aika tahansa ja mikä tilanne tahansa päällä, mutta ainahan mä oon tullu kaikkien ihmisten kanssa juttuun.”

Nuoren aikuisen vuorovaikutuksellinen suhde työyhteisöön ja järjestön toimintaan tukee toimijuutta työyhteisössä. Nuoret aikuiset mainitsevat kertomuksissaan erilaisia työhyvinvoinnin edistämisen keinoja, joita heillekin tarjotaan järjestöissä. Useimmilla haastatelluista ei ollut aikaisempaa kokemusta työhyvinvointiin ja työkykyyn liittyvistä palveluista. Osassa järjestöjä työntekijöille tarjotaan ravintoetu sopimusruokapaikoissa ja erilaisia liikunta- ja kulttuuriseteleitä. Joillekin nuorille aikuisille työterveyshuoltopalvelut olivat tarjolla ensimmäistä kertaa. Eräs nuori aikuinen muistelee, ettei aikaisemmissa työpaikoissa ”sanottu mitään noista, että ois ollu työterveyshuoltoa”. Eräs heistä kertoo, että hänellä oli edellisessä työpaikassa muodostunut käsitys ”et en mä ny voi mitään työterveyttä käyttää, et ei se mulle kuulu ja tullu semmonen olo, ettei niitä sais käyttää”. Työllistymisjaksolla hän on suunnitellut järjestön työhyvinvointitoimintaa yhdessä työyhteisön jäsenten kanssa.

”Itsehän sain olla niitä suunnittelemassakin ja mun mielest meillä oli ihan hauskaa, kyllähän se työhyvinvointi on tärkeitä. Se oli hyvä et meillä oli niitä työnhauksia et se autto siihen ajatusmalliin miten työhön ja työkavereihin suhtaudutaan, ja mitä kannattaa stressata ja mitä taas ei kannata stressata, et me sit mietittiin kaikkea kivoja juttuja. Vähän aikaa se oli säännöllistä mut sitten jossain kohtaa ne asiat vähän unohtu ja jossain vaiheessa tuntu et kaikki muu menee sen työhyvinvoinnin edelle, no tietenki työt tehdään ensin mut jossain kohtaa se arvostus sitä työhyvinvointitoimintaa kohtaa lopahti.”

Eräs nuori aikuinen kuvaa sosiaali- ja terveystyön luonnetta ja erilaisten ihmisten kohtaamisen haasteita. Järjestö tarjoaa työyhteisölle työnohjausta, jonka hän kokee tärkeäksi.

”Varsinkin ... kohtaa paljon ihmisiä ja se rasittaa päätä enemmän kun monet muut työt, että jos ei tämmösiä palveluja ole tarjolla, niin työyhteisön pitää kyllä olla tosi hyvä että siellä voi puhua ihan kaikesta, eihän näitä oo aikaisemmin tarvinnu tämmösiä mieltä ja mä oon pitänytkin kaikki visusti sisällä omassa päässä, sitten se kyllä kostautuu jos ei saa suuta avattua, liittyi ne asiat sitten työhön tai kotiasioihin tai mihin hyvänsä.”

Kertomuksista ilmenee toimijuuden sidoksellisuus toisiin ihmisiin ja työorganisaatioon sekä työn sisältöön ja luonteeseen. Monitahoiset sidokset vaikuttavat siihen, millainen tekemisen tapa on mahdollista. Nuoret aikuiset kuvaavat oppineensa uusia taitoja ja valmiuksia työllistymisjaksolla ja katsovat myönteisiksi katsomiensa luonteenpiirteiden vahvistuneen tai päässeen heissä esille jakson aikana. Työhyvinvointia edistävät tekijät työpaikoilla tukevat nuorten aikuisten itsensä tuntemista, ymmärtämistä ja vahvemmaksi tuloa, mikä on tärkeää työtehtävissä, joissa työ ja työntekijän persoona ovat lähellä toisiaan. Myös tietoisuus oman työpanoksen ja osaamisen merkityksestä järjestön toiminnan kokonaisuudessa vahvistavat nuoren aikuisen toimijuutta. Kokemusten kautta nuori aikuinen saa tietoa siitä, millainen hän on, mitä hän osaa ja mihin hän pystyy. Kokemukset puolestaan suuntaavat toimijuutta.

Työsuhteen määräaikaisuus ei sitouta nuoria aikuisia organisaatioon, työyhteisöön ja työtehtävien kehittämiseen samalla tavalla kuin järjestöjen vakituisehmissa työsuhteissa tapahtuu. Leinikin (2009) mukaan määräaikaisuus voi synnyttää pelkoa, että työhön kelpaa vain virheettömänä. (Vaattovaara 2015, 147.) Työllistymisjaksojen tavoitteena on ollut vahvistaa nuorten aikuisten työelämävalmiuksia ja mahdollisuuksia päästä työelämään – vahvistaa heidän työelämätoimijuuttaan. Nuorten aikuisten kertomuksissa toimijuus mahdollistuu, mikäli organisaatiossa ja työyhteisössä on valmiutta ja herkkyyttä kohdata nuori ”keskeneräinen” työntekijä. Kannustamalla ja rohkaisemalla hän voi toimia jopa työpaikan toimintamallien – tai työkuultuurin kehittäjänä ja uudistajana

4.3 Työ arjen jäsentäjänä – kykenemisen ja voimisen vuorottelua

Aikuistumisen yksi kriteeri on perinteisesti ollut nuoren aikuisen kyky hankkia oma toimeentulonsa. Palkkatyö on monelle tutkimuksen nuorelle aikuiselle itsenäistymisen ja omillaan pärjäämisen ehto, vaikka erilaiset sosiaaliturvaetuudet ovat myös tärkeitä itsenäistymisen edistäjiä. Nuorten aikuisten kertomuksissa työ näyttäytyy paitsi itsensä kehittämisen mahdollistajana ja sosiaalisten suhteiden tuojana myös merkittävänä toimeentulon lähteenä ja ajankäyttöä rytmittävänä tekijänä. Työssäkäynti voi

taloudellisen tilanteen kohentumisen lisäksi vahvistaa nuoren aikuisen itseluottamusta oman tilanteen hallintaan.

Kertomuksissa työn ja muun elämän yhteensovittamisessa korostuvat modaliteeteista täytyminen, kykeneminen ja voiminen. Jokapäiväisten rutiinien ohella kertomuksissa liikutaan harrastusten, kulutuksen ja sosiaalisten suhteiden parissa. Nuoret aikuiset kuvaavat työssäkävijän arkea sekä toimintamahdollisuuksiaan arjessa. Täytyminen liitetään muun elämän sovittamiseen työssäkäyntiin sekä kokemuksiin työttömyysajan arjen ja toimeentulon haasteista. Kykenemisellä viitataan konkreettisiin arjen tapoihin, muun muassa ajan käyttöön, johon työssäkäynti vaikuttaa. Voiminen viittaa niihin arjen toimintoihin, joita työssäkäynti ja säännöllinen kuukausipalkka mahdollistavat.

Nuoret aikuiset haluavat elää muutakin kuin työelämää, mutta haluavat tehdä työnsä hyvin. Työssäkäynti ei näyttäydy raskaana, ulkopuolelta asetettuna vaatimuksena, vaan pikemminkin luonnollisena ja normaalina osana elämää ”sitä on ite aateltu että se kuuluu siihen”, eikä kertomuksissa juuri esiinny irrottautumisia normatiivisista ihanteista ja odotuksista. Erään nuoren aikuisen kertomuksessa tyytyväisyys elämään koostuu pienistä arkisen elämän yksityiskohtista, mutta huolimatta ikävistä kokemuksistaan työssään hänkään ei ole ollut valmis luovuttamaan. Täytymistä tuottaa konkreettisesti työttömyysetuuden menettämisen riski, mutta myös työn normien toteuttaminen ”sinnittelynä” työsuhteen loppuun asti. Nuoren aikuisen toimijuuden rakentumista kuvaa seuraava haastatteluote, jossa hän antaa itselleen vallan tehdä valinnan.

”Lähteminen on käyny mielessä, mutta en mie oo kuitenkaan sitten halunnu luovuttaa ko ollu sitten niin vähän aikaa jäljellä, ja sitten ois saanu karenssin että seki vaikutti sitten. Mutta enemmän se oli siitä ettei viittiny heittää hanskoja tiskiän, vaikka jossain vaiheessa oli tunne että oi ei kun tätä vaan jatkuu ja jatkuu.”

Haastatelluista nuorista aikuisista kolmella on lapsia. Vanhemmuuden myötä on väistämättä tapahtunut aikuistumista, mutta perheen perustamista ei koeta erityisenä nuoruuden päätepiirteenä. Varhainen perheen perustaminen määrittyy yleensä lähinnä häiriötekijäksi siirtymässä nuoruudesta aikuisuuteen, jossa tulisi edetä ilman ylimääräisiä mutkia kouluasteelta toiselle ja lopulta työmarkkinoille (Niemelä 2013, 171—174). Kertomuksissa yhteistä työn ja vanhemmuuden suhteelle on se, että ne toteutuvat nuorten aikuisten henkilökohtaisessa elämässä ja erityisessä tilanteessa, ja kuitenkin myös yhteiskunnallisessa kontekstissa. Työhön menon ajoitus kytkeytyy moniin asioihin nuorten aikuisten elämäntilanteiden kokonaisuudessa.

Sosiaaliturvajärjestelmä vanhempainrahoineen ja kotihoidontukineen on mahdollistanut nuoren aikuisen kotiin jäämisen alle 3-vuotiaan lapsen kanssa. Kotihoidon tuen lakattua nuoren aikuisen on ilmoittauduttava työnhakijaksi ”on se ollu iso muutos, mutta on ollu jo aikaki”. Työvoimatoimiston painostuksesta mutta myös omasta halustaan nuori aikuinen alkoi suunnitella koulutus- ja työllistymisvaihtoehtoja. Määräaikainen työllistymisjakso oli hänen toivomansa työsuhteen muoto. Toimijuus työn ja perhe-elämän yhteensovittamisessa muodostuu hänen omien toiveidensa ja rakenteellisten tekijöiden risteyskohdassa sekä neuvotteluna perheen kanssa.

Kertomuksissa nousee esiin määräaikaisissa työsuhteissa koetun epävarmuuden heijastuminen pohdintoihin perheen perustamisesta. Pätkätöitä tehneitä nuoria aikuisia yhdistävä kokemus oli kaipuu vakaampaan elämäntilanteeseen, joka kytkeytyi pitkälti taloudelliseen turvaan. Opiskelemaan hakeminen ja sitä kautta työllistymismahdollisuuksien ja elintason paraneminen sekä elämäntilanteen vakauttaminen vahvistavat nuoren aikuisen toimijuuden tuntoa. Nuoret aikuiset pohtivat yksilöllisiä valintojaan vahvasti sidoksissa työmarkkinoiden ja perhepolitiikan rakenteellisiin ehtoihin.

”Ehkä nyt se pysyvyys ja palkka alkaa merkitä jotain mut aikasemmin ne ei ollu niin tärkeitä, nyt ku alkaa tulla vähän sellaseen ikään et alkais ehkä perustaan jotain perhettä tai, no jotain semmosta pysyvää et sen takia mä hain nyt opiskelemaanki.”

Johanna Närven (2014) tutkimus työn epävarmuuden näkymisestä lasten hankintaan, lapsen hoitoon ja työuriin liittyvissä ratkaisuisa osoittaa, että lapsia hankitaan työsuhteen määräaikaisuudesta huolimatta, sillä työn epävarmuus ja vakauden kaipuu ovat kokemuksina suhteellisia. Vakituista työsuhdetta ei haluttu jäädä odottamaan, vaan lastenhankintaan oltiin valmiita perheen talouden ollessa riittävän vakaalla pohjalla. Vakituista työtä toivottiin, mutta samalla työelämän epävarmuus nähtiin normaalina. Vakauden merkitys korostui vasta vanhemmuuden myötä. Närven tutkimuksen mukaan tärkeimpiä keinoja yhteensovittaa työ ja perhe-elämä olivat perhevapaat ja niihin liittyvät etuudet sekä päivähoito.

Nuorten aikuisten kertomuksissa kykeneminen liittyi erityisesti työssäkäynnin ehdoilla rakentuvaan päivä- ja vuorokausirytmiiin ja yleiseen toimeliaisuuteen. Aamuerätyksiin on vaikea tottua, ja töiden jälkeen on liian väsynyt tekemään mitään. Onnistumista tuottaa kuitenkin kykyisyys toimia normien mukaan.

”Ehkä helpommin saa lähdettyä töihin kun on aina sama aika ja ainakin tietää milloin viimeistään pitää olla töissä niin sitä saa itensä liikkeelle.”

Perheellinen nuori aikuinen kertoo pitävänsä säännöllisestä työajasta, vaikka ”aamut mulle on ollu aina vähän vaikeita, tosi hankalia, varsinkin talvella pimiän aikaan”. Hän pääsee rentoutumaan vasta illalla lasten mentyä nukkumaan. Ennen työllistymistään ”ei kiirehditty mihinkään”. Hän kertoo suurimman osan ajasta kuluvan töissä ja muulle toiminnalle jäävän vain vähän aikaa. Moni nuori aikuinen piti työssä tärkeänä sitä, että se jätti riittävästi aikaa perheelle ja ystäville. Säännöllisen päivätyön hyötyjä mainitaan nuorten aikuisten kertomuksissa huomattavasti enemmän kuin haittoja. Kykeneminen ja voiminen vuorottelevat kertomuksissa.

”Sehän oli ihan erilaista ko entisessä työssä saatto pomo soittaa aamupäivästä että illalla lähdetään keikalle et ei ollu mahdollisuutta suunnitella sitä omaa vapaa-aikaa ko saatto tulla sit soitto töihin, että oli kyllä ihana kun tiesi milloin työ loppuu päivittäin niin pysty suunnitteleen elämää eri tavalla. Enemmän tuli nähtyä kavereita ja vietettyä aikaa ulkona ja harrastuksetki muuttu säännöllisemmiksi.”

Kertomuksissa arjen muotoutumista lähestyttiin myös työttömyyden aikaisten kokemusten kautta. Jaana Lähteenmaa (2010, 2011) on tarkastellut sitä, mitä tapahtuu nuorten toimijuuden kokemukselle ja toimintamahdollisuuksille, kun he joutuvat tai päätyvät työttömiksi. Hän kysyy, onko työttömän nuoren elämä selviytymistä päivästä toiseen vai onko nuorella mahdollisuus suunnitella, pohtia ja edetä. Osa nuorista yrittää selviytyä päivä kerrallaan, osalla esiintyy yrittämisen yrittämistä, jota Lähteenmaa kuvaa ”yliviritettynä toimijuutena”. Se tarkoittaa oman psyykkisen tilan tietoista myönteisenä ja aktiivisena pitämistä, jotta ”perustoimijuus” mahdollistuisi (emt. 2011, 57). Åkerblad (2014, 95–99) tutkimuksessa yrittäminen prekaarisissa olosuhteissa liittyy pyrkimykseen mukautua työelämän tarpeisiin siten, että kokemus itsestä omaehtoisia valintoja tekevänä toimijana säilyy.

Kertomuksissa työttömyysjaksot kuvattiin henkistä hyvinvointia ja arjen hallintaa rajoittavina kokemuksina. Työttömänä koettiin masennusta ja ahdistusta siitä, kuinka muun muassa selkeän vuorokausirytmien katoaminen aiheutti saamattomuutta. Itsensä toimeliaana pitäminen helpotti vaikeaa tilannetta. Työttömyys aiheutti myös eristäytymistä sosiaalisista tilanteista. Työttömyys kääntyy nuoren aikuisen mielessä hänen omaksi epäonnistumiseksi. Kyky reflektoida tilannetta ja toimia toisin heijastelee vahvemman toimijuuden rakentumista.

”Silloin ko oli pitempiä työttömyysjaksoja että mie aluksi vetäydyin, mie jäin kotiin enkä mie tehny mitään, että mie aattelin että mie voin tehdä huomennaki ja mie sen tunnistin sitten myöhemmin että tuohan oli selvää semmosta lievää masennusta, ja me asuttiin silloin kerrostalossa, ... että mie en oikein sieltä saanu lähettyä...”

Työttömän arki ja työssäkävijän arki koettiin toistensa vastakohtina. Työttömänä toimijuus edellytti kestämissä reflektointina sen suhteen, mitä kykenee sietämään ja miten pitkään. Työttömyysjaksot eivät vahvistaneet käsitystä kykenemisestä ja voimisesta. Samat arjen elementit koettiin ristiriitaisina.

”Työttömänä kun oli ja teki niitä kaikkia asioita jotka piti olla kivoja juttuja työttömänä ne ei enää tuntunut kivoilta jutuilta ja harrastuksilta kun ne oli sitä työttömän arkea, ja nyt kun pääsee tekemään niitä samoja juttuja viikonloppuna niin tuntuu ihan eriltä, ja varsinkin niitten sosiaalisten suhteiden kannalta, että silloin kun olin työttömänä niin se minun ainut sosiaalinen suhde oli se minun poikaystävä ja kun se oli kotona niin minä tavallaan hirveästi tarrauduin siihen että häntäki varmaan rasitti se kun ei saanut hetken rauhaa missään että olin koko ajan kimpussa silleen kuvaannollisesti, niin nyt en kaipaa hänen seuraa koko ajan.”

Kertomuksissa ilmeni työttömyysjaksojen myös mahdollistavan nuorelle aikuiselle asioita, joihin ei aikaisemmin ollut aikaa tai voimavaroja. Työttömäksi joutuminen ei ollut kaikille nuorille aikuisille kielteinen asia, vaan esimerkiksi tilaisuus pitää lomaa vuoden työssäkäynnin jälkeen. ”Olihan se vapaa-aikaki tosi kiva kun työt loppu tai vähän outo ja kiva kun ei oo ikinä ollu semmosta tilannetta että ei oo koulua eikä työpaikkaa.” Nuori aikuinen ei ole kovin huolissaan tulevaisuudestaan, vaan pyrkii sopeutumaan työn ja työttömyyden vuorotteluun.

Työssäkäynti ja säännöllinen tulo tukivat nuorten aikuisten taloudellista itsenäisyyttä ja toivat arkeen asioita, jotka työttömänä ollessa eivät olleet mahdollisia. Nuoret aikuiset olivat vuoden mittaan tehneet monenlaisia hankintoja, kuten auton ja kodin hankintoja. Kertomuksissa kuvataan sitä, kuinka pystyivät vihdoin maksamaan laskuja ajallaan ja osallistumaan tasavertaisesti perheen elättämiseen ja säästämiseen.

”Ko tulee sinänsä paljon enemmän sitä rahaa mutta on huomannu että sen näkee kyllä sitten omassa rahankäytössäkin, ei sitä kauheesti jää säästöön niinkö ei aikaisemminkaan.”

”Lasten kannalta se on jotenki parempi näin, että voi varautua ja on voinu pienestäkin palkasta laittaa edes vähän sivuun, että ennen lapsia sitä kyllä kulutti kaiken minkä sai.”

”Mie oon aina ollu visu ihminen, pahan päivän varalle pitää olla sukan varressa että koskaan ei tiää mitä tapahtuu että pitää varautua, että mummo minua on opettanu ko se oli kans semmonen.”

Kertomusten nuoret aikuiset eivät tunnu sopivan Suomen Akatemian Nuoret ja velka - tutkimushankkeen kuvaan nuorista aikuisista, joilla erityisesti kotoa pois muutto ja vanhemmaksi tulo olivat yhteydessä taloudellisiin ongelmiin. Tutkimuksen mukaan moni nuori aikuinen ei ole käytännössä valmis hoitamaan talouttaan. (Oksanen ym. 2017.)

Tämän tutkimuksen tutkimusaineiston keruutapa kasvokkain haastattelemalla epäilemättä vaikutti siihen, etteivät nuoret aikuiset kertoneet talousongelmistaan ja veloistaan: kohtaamisessa tutun haastattelijan kanssa nuori aikuinen ei halunnut menettää kasvojaan. Kertomuksissa taloudellinen toimeentulo ei korostunut, mutta nuoret aikuiset toivovat ja tavoittelevat tilannetta, jossa rahaa ei tarvitsisi ajatella koko ajan. Toimeentulo on tärkeä toimijuuden tunnon lähde.

”Heti ko on pitemmästi töissä niin voi suunnitella sitä elämää paremmin ja tarkemmin ja saa tilanteen tasattua, että joskus työttömänä saattaa menot kasautua.”

”Edelleenki se jaksaa hämmästyttää ko sitä niin jotenki tottu siihen että ei ole rahaa ja piti miettiä kaikkea tosi tarkkaan mitä ostaa, niin vieläki on ihan silleen että on itsenäisempi olo, että kun on elänyt puolison ei nyt niin että puolison rahoilla, mutta että hän on maksanut ison osan, niin nyt sekin että pystyy ite maksamaan osuutensa, on aivan mahtavaa.”

Nuoret aikuiset eivät kantaneet erityistä huolta työsuhteen päättymisestä ja säännöllisen toimeentulon jatkuvuudesta, vaikka työttömyys vaikuttaa toimijuuteen monella tavalla rajoittavasti (Kojo 2010; Lähteenmaa 2010; Vaattovaara 2014). Epävarmuus toimeentulosta voi olla olennaisesti toimijuutta määrittävä tekijä. Pysyvemmän palkkatulon puuttuessa nuoret aikuiset suunnittelivat elämänratkaisuja työelämän tarjoaman aikajänteen ehdoilla. He pyrkivät rakentamaan taloudellisia turvaverkkoja esimerkiksi säästämisen, kulutuksen rajoittamisen tai työttömyyskassaan kuulumisen avulla. Täytymistä tuottaa tulevaan varautumisen vaade. Nuoren aikuisen toimijuutta haastaa myös se, että työttömäksi joutuessaan hänen tulee työttömyysetuuksien piirissä pysyäkseen selvittää tilannettaan viranomaisille ja etuuksien maksajalle.

”Ko pitää selostaa ja perustella kaikki. Sitten on tämäki ko kassasta hakee rahaa niin ne tulee eri aikaan ja sitten pitää säädellä niitä laskuja että milloin maksaa mitäki, ja onhan sitä taas vähemmän rahaa tietenki ko on työttömänä mutta se on just että on ehkä vähän tiukempaa.”

Kertomuksissa nuoret aikuiset kokevat vahvempaa toimijuutta eri elämänalueilla työssäkäynnin kautta. Työ antaa säännöllisen toimeentulon, mikä monen nuoren aikuisen kohdalla helpottaa aikaisemmin koettua taloudellista ahdinkoa ja riippuvuuden kokemuksia läheisistä tai työttömyysetuuksista. Taloudellinen tilanne mietityttää nuoria aikuisia erilaisissa siirrymissä. Toimijuus vahvistuu myös kuluttamisen kautta: palkkatulo ja sen tuomat kulutusmahdollisuudet ovat tavoitteita, joita nuoret aikuiset pyrkivät työssäkäynnillä saavuttamaan. Epävakaassa työmarkkinatilanteessa nuoret aikuiset ajoittavat tai jättävät väliin pitkäkestoisempia investointeja, kuten lasten hankinnan tai

asunnon oston. Vaikka työltä odotetaan mielekkyyttä, toimeentulon turvaaminen ennen vanhemmuutta korostuu.

Työssäkäynti jäsentää nuorten aikuisten arjen ajankäyttöä. Säännöllinen työaika mahdollistaa vapaa-ajan perheen ja omien harrastusten parissa, toisaalta se ”pakottaa” nuoret aikuiset tietynlaiseen arjen rakenteeseen. Varhain aamulla ylös nousemista pyritään jatkamaan myös työn päättyessä, koska säännöllisen vuorokausirytmien ja rutiinien ylläpitäminen koetaan tavoiteltavana asiana. Tulevaisuuden ennakointi on läsnä tekemisen ja toiminnan tavoissa.

4.4 Suuntia työhön ja koulutukseen – haluamista ja voimista?

Työllistymisjakson päättyessä nuoret aikuiset ovat jälleen tilanteessa, jossa heiltä edellytetään harkittuja, omaa tulevaisuutta suuntaavia päätöksiä. Pysyvän työmarkkinasidoksen puuttuessa nuoret aikuiset tunnustelevat omia sisäisiä haluja, kirkastavat tavoitteitaan ja suhteuttavat toimintaansa realisiin mahdollisuuksiin. Nuorten aikuisten suunnatot koulutus- ja työmarkkinoilla tapahtuvat sekä yksilöllisten resurssien ja sosiaalisten suhteiden sidoksissa että monien heistä riippumattomien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen reunaehtojen kehityksessä.

Nuoret aikuiset haaveilevat ja tavoittelevat tulevaisuudessaan ensisijaisesti mielekästä koulutusta ja työllistymistä, erityisesti pitempiaikaista työsuhdetta, suhtautuen kuitenkin realistisesti työllistymismahdollisuuksiinsa epävakailta työmarkkinoilla. Kertomuksissa kuvataan omia lähitulevaisuuden suunnitelmia ja kauemmaksi tulevaisuuteen ulottuvia haaveita. Eroja kertomuksissa syntyy sen osalta, kuinka tarkasti he niitä kuvaavat. Osalla tulevaisuuspuhe on suppeampaa ”on vaikia kattoa niin pitkälle”, toisilla taas yksityiskohtaisempaa kuvausta suunnitelmistaan.

”Jos työ olis mielenkiintoinen niin oishan se mahtava jatkaa pitempäänkin kuin vaikka se vuosi, mutta nytki mulla olis tavoitteena ensi työ ja sitten voisni opiskella työn ohella, mutta nyt minun pitää säätää tätä. Että kuitenkin töihin palkalla ja sitten vois perustaa sen yrityksen, että ei oo mitenkään pois suljettu.”

Voiminen, haluaminen ja tunteminen vuorottelevat nuorten aikuisten kertomuksissa tulevaisuuden suunnitelmiin ja haaveisiin liittyen. Työuran katkoksesta nuoret aikuiset pohtivat työhön ja muuhun elämään liittyviä tavoitteita, suhteuttavat niitä työmarkkinoihin ja tekevät tältä pohjalta valintoja. ”Vieläki on jossakin tulevaisuudessa, että mitä sitä oikein haluaa tehdä isona, no ehkä se nyt alkaa vasta selkenemään

pikkuhiljaa.” Toiminta on paitsi voimista, haluamista ja tuntemista myös etsimistä ja yrittämistä: uusien mahdollisuuksien kartoittamista ja oman työllistyvyyden arviointia (mm. Åkerblad 2014) sekä yrittämistä, joka on vahvasti toimijuuteen kutsuva tai velvoittava elementti (Lähteenmaa 2011). ”Oon mie tässä yrittäny kattella työpaikkoja, mutta eipä niitä oo mittään.”

Voimiseen liittyvät tarjolla olevat, ensisijaisesti paikalliset koulutuksen ja työelämän vaihtoehdot, joista on mahdollisuus valita. Työllistymisjakson aikana sekä vuosien varrella nuorille aikuisille karttuneet tiedot ja taidot antavat monelle heistä uskoa siihen, että he selviytyvät myös tulevista työtehtävistä tai opiskelusta. Voiminen modaalisen ulottuvuutena liittyy myös siihen, että voi punnita eri vaihtoehtoja omista mielenkiinnon kohteista käsin. Valinnat eivät aina kuitenkaan ole ”aitoja”, mikäli mieluisia vaihtoehtoja ei ole tarjolla.

Nuorten aikuisten mielenkiinnon kohteet ovat joiltakin osin vaihtuneet ja elämäntapahtumien merkitykset muuttuneet. Työn merkityksen kasvaminen nuorten aikuisten elämäkokonaisuudessa ja siihen liittyvä tunteminen nousee esiin kertomuksissa. Nuoret aikuiset kokevat myös oman paikan tunnetta: onko välttämätöntä lähteä työn perässä muualle? Nuoret aikuiset tekevät arvioita oman elämäkulun suunnasta sidoksissa sosiaalisiin, kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin tekijöihin, jotka ovat yleisesti hyväksytyjä toimijuuden rakennusaineita.

Useimmissa kertomuksissa nousee esiin työllistymisjakson merkitys nuoren aikuisen elämäkokonaisuudessa. ”Paras työpaikka mikä mulla on tähän mennessä ollu”, kertoo nuori aikuinen ja iloitsee, että on saanut uusia kontakteja sekä arvioi työkokemuksesta olevan hyötyä tulevissa työtehtävissä ”kyllä tällä kokemuksella on hyvä jatkaa ...”. Nuoret aikuiset oppivat työllistymisjaksolla paljon tietoja ja taitoja, joita voi hyödyntää tulevaisuudessa. Kertomuksissa löytyi selkeitä reittejä etenevää toimintaa (voiminen) ja tietoisia valintoja (haluaminen), ja he luottivat itseensä toimijoina (tunteminen). Työelämätoimijuuden tunto piirtyy useissa kertomuksissa vahvana.

”Lähinnä varmaan siihen uuden työn hakemiseen kun on nyt työkokemusta, mistä voi kertoa ja on enemmän uskoa itteensä, että pystyy varmaan monenlaisiin hommiin että on silleen ihan hyvä luottamus siihen, ja voihan se koulutuski taas houkuttaa, mutta nytki on vastuulla semmosia koko alueen asioita että jos minä tämän nyt handlaan niin pärjään kyllä jatkossakin.”

Hauras työmarkkina-asema edellyttää tulevaisuuden ennakointia ja varmistelua, ja tutkimuksen nuoret aikuiset ovatkin luottavaisia seuraavien tavoitteiden toteutumisen

suhteen. Suunnitelmat alan vaihdosta ja koulutukseen hakeutumisesta ovat kypsyneet työllistymisjakson aikana. Osalle nuorista aikuisista on muodostunut selkeä näkemys koulutuksista ja ammateista, sekä myös siitä, millaista työtä haluaa tulevaisuudessa tehdä ”mut nyt tuntuu että ois kiva olla ...alalla kun oon nyt nähny sitä puolta työn kautta ja muutenkin”. Nuori aikuinen arvioi valmistumisensa jälkeen työllistyvän hyvin tuoreella korkeakoulututkinnolla ja kertyneellä työkokemuksella. Työllistymisjakso on toiminut sytykkeenä myös koulutus- ja työmarkkinoille siirtymisestä vuosien kotona olemisen jälkeen. Työllistymisjakson ristiriitatilanteet työyhteisössä ja työtehtävissä eivät tuota nuorelle aikuiselle kokemusta epäonnistumisesta tai kyvyttömyydestä, vaan kokemuksen suoriutumisesta ja selviytymisestä haasteista huolimatta. Haluaminen kietoutuu valinnan mahdollisuuteen siitä, jäädäkö vai lähteäkö? Haluaminen perustuu myös itsenäisyyteen.

”On tää ollu sillee omanlaista, mutta onhan se ollu tosi puuduttavaa, nää on kyllä nää viimeiset viikot ollu että joka päivä vaan että loppuis jo.”

”Siis onhan työllä iso merkitys, mutta vain jos on mielekästä, mulla on joteki niin että, mie en halua tuhlata elämää semmoseen, että ois semmosta tekemistä mistä mie en tykkää.”

Työllistymisjaksolla on saatu myös vahvistusta aikaisemmalle koulutus- ja uravalinnalleen nuoren aikuisen saatua jatkoa työsuhteelleen sekä työtehtävissään enemmän vastuuta ja itsenäisyyttä toimia. Hänen kokemuksensa arvostetuksi tulemisesta rakentuu työnantajan osoitukseen siitä, että haluaa pitää työntekijän osana organisaatiota ja toimii aktiivisesti sen suuntaan.

”Multa sitten kysyttiin, että haluanko tehdä sijaisuuden, no se tuntu kyllä isolta haasteelta ja sitä siinä mielessäni mietin, että pystynkö minä oikeasti siihen mutta päätin kuitenkin, että suostun sijaisuuteen ja tuntuihan se hienolta, että minua pyydettiin siihen.”

Joissakin kertomuksissa tulevaisuuteen suuntautuminen oli heikompaa. Nuori aikuinen saattoi kuvata tulevaisuuttaan ja työn merkitystä siinä lähinnä jo olemassa olevien suunnitelmien loppuun viemisenä. Tulevaisuus näyttäytyi näille nuorille aikuisille avoimena, epävarmana ja vaikeasti ennakoitavana. Odottamaan jääminen merkitsee valintojen tekemättä jättämistä ja jättäytymistä katsomaan ja odottamaan, mitä tuleman pitää. Marjaana Kojo (2010) puhuu laajentuneessa nykyisyydessä elämisestä tutkimuksessaan työn marginaalissa elävistä nuorista. Tällöin tulevaisuus näyttää päivä kerrallaan elämisenä. Menneisyyden tapahtumillakaan ei ole merkitystä nykyisyyden kannalta.

Tulevaisuuden suunnittelua voi rajoittaa esimerkiksi edessä oleva asevelvollisuuden suorittaminen. Nuoren aikuisen kertomuksessa täytyminen on läsnä monella tasolla: konkreettisenä velvollisuutena suorittaa palvelus tai saada vapautus, ja lähtemisen pakkona, jos sopivaa palveluspaikkaa ei ole tarjolla. Tunteminen heijastuu vahvana hänen kertomuksestaan. Toimijuus näyttäytyy pienenä rakenteiden ja elämäntilanteen pakottamana. Pieni toimijuus saattaa aiheuttaa voimattomuutta, jolloin jäädytään ikään kuin odottamaan jotakin tapahtuvaksi. (Ks. Honkasalo 2008.)

”Pittää kattoa miten tuo armeija homma, että itellä se ei kiinnosta yhtään mennä sinne mutta jos tulee paperit että pitää lähteä niin kyllä mie sitten tai sivariksi, vähän se tuntuu painostavalta asialta ko itellä ei yhtään kiinnosta mutta ko se ei ole vapaaehtoinen että se on pakko suorittaa tai saaha vapautus että oon kattu sivuilipalveluspaikkoja että kirjastoon tai sairaalaan, mutta täällä niitä on vaikia saaha.”

Osalla nuorilla aikuisilla päätöksiin lähtemisestä tai jäämisestä koulutuksen tai työn vuoksi vaikuttavat erityisesti ystävät ja perhesuhteet sekä kiinnittyminen tuttuun toimintaympäristöön. Nuoret aikuiset tunnistavat, että joidenkin ammattien työllisyysnäkymät ovat paremmat kuin toisten. Alan vaihto ja opiskelu tulevat ajankohtaiseksi vasta, mikäli nykyisillä tutkinnoilla ei työllisty. Usko töiden jatkumiseen kotipaikkakunnalla tavalla tai toisella, kaverit ja harrastus pitävät nuoria aikuisia arjessa kiinni. Työllistymisjakso on tarjonnut mahdollisuuden kokeilla ja etsiä omaa alaa ja samalla vahvistanut työn merkitystä osana elämäkokonaisuutta. Vahva toimijuus edellyttäisi kuitenkin valintoja, päätöksiä ja toimintaa. Kyseessä ei ole joutilaisuuteen tai laiskotteluun liittyvä toimijuus (ks. Jyrkämä 2008, 196), vaan neuvotteluja itsensä kanssa eri vaihtoehtoista ja mahdollisuuksista.

Osassa nuorten aikuisten kertomuksia korostuu heidän vahva intentionaalinen roolinsa tietoisena ja tahtovana toimijana. Korkea minäpystyvyys on osa aktiivista toimijuutta. Työhistoria ja työkokemus sekä osaaminen ja kompetenssit toimivat resursseina vahvalle työelämätoimijuudelle. Seuraavassa haastattelutuotteessa esiintyy nuorista aikuisista ehkä eniten uuden työn ideaalitekijä, joka pystyy mukautumaan joustavasti olosuhteiden ja odotusten muutoksiin ja välttämään takertumasta mihinkään. Hän haluaa ja pystyy kantamaan itse vastuun kehittymisestään ja säilymisestään ”notkeana” (Åkerblad 2014, 39).

- Haastattelija: ”No, mitäs aattelet jos jäätki työttömäksi?”
- Nuori aikuinen: ”Ei se oo niin nuukaa että mitä tekkee, ja nyt mä voin tehdä jo ... sijaisuuksia, mutta muihin paikkoihin voin mennä tekemään jotain pikkupätkiä mutta en sijaisuuksia, että nyt on päällimmäisenä että saisi tän tutkinnon suoritettua, että ei se oo kuin puolesta vuodesta kiinni, ..., niin sanoin että ihan sama ko vaan pääsee sinne että jos on kaikki täyttä niin menen sinne minne mahtuu.”
- Haastattelija: ”Mitäs pitemmän tähtäimen suunnitelmia sulla on?”
- Nuori aikuinen: ”Pitää kattoo nyt miten tuo kuvio menee, sitten mietitään taas uusiksi, etten mä mitään pysyviä työsuhteita pidä kovin realistisina minun kohdalla paitsi jos semmoseksi katsotaan vaikka 15 vuoden työsuhte, että parempi ois jos tympäntyy johonkin hommaan niin vois vaan lähteä ja vaihtaa paikkaa.”
- Haastattelija: ”Mitä sie odotat työelämältä?”
- Nuori aikuinen: ”Odotan haasteita, että työelämä haastaa minua ja minä pystyn haastaan työtä, semmonen palapeli oikeastaan että ei tuu valmista koskaan, nytki tää ammatti jonka olen valinnut niin koskaan ei oo valmis, aina löytyy uusia juttuja eikä tiedä mitä kaikkea omassa työssä tulee näkemään kun kaikki kehittyy niin vauhdilla.”

Työllistymisjakson päätyttyä on joidenkin nuorten aikuisten työsuhdetta jatkettu. Osaaminen on kehittynyt työkokemuksen myötä ja vuorovaikutuksessa työyhteisön kanssa. Myönteinen palaute tehdystä työstä konkretisoituu työn jatkumisena. Nuoret aikuiset ovat tyytyväisiä siitä, että saavat tehdä töitä, vaikka pätkissäkin. Heidän kokemuksensa pätkätöistä eivät vielä koettele oman työn tekemisen tavan arvokkaaksi kokemista samalla tavoin kuin Åkerblad (2014, 105, 147) tutkimukseen osallistuneilla. Hänen tutkimuksessaan ilmeni, että työsuhteiden ketjuttaminen voi aiheuttaa väärinkohdeksi tulemisen kokemuksia, jotka saattavat johtaa konfliktiin tai uupumiseen ja jopa ”työntää” työyhteisöstä tai työelämästä ulos.

Useimmissa kertomuksissa tulevaisuuteen suuntautuminen on positiivista, aktiivista ja kehittymishakuista, mutta siihen kytkeytyy myös epävarmuuden ja riskien sietämistä. Toimijuutta leimaa riskien jääminen korostetusti nuoren aikuisen itsensä kannettaviksi.

”Jos mie en pääse opiskelemaan niin mie kuitenkin halua opiskella englantia ko se on tosi heikko mulla, enkä mie usko että malttaisin pysyä työelämästä kokonaan pois että enköhän mie johonkin soppaan sormeni taas laita.”

”Voi helposti jäähän tyhjän päälle jos ei oo koulutusta että pittää osata pelata se turvata se elämä, että onhan se työ tärkeä että tulee toimeen, mutta on onneksi muutaki elämää. ... että 10 vuotta yhtä ja samaa ei sovi kyllä mulle jos ei siitä muuta kehkeydy.”

Olivat tulevaisuuden valmistelun ja varmistelun strategiat mitkä hyvänsä, epävarmuus valintojen ja päätösten vaikutuksista on aina olemassa. Koskaan ei voi varmasti tietää, saako ponnisteluistaan palkkion. (Ks. Åkerblad 2014.)

”En oo uskaltanut oikein edes aatella, että mitä tämän työn jälkeen vois tapahtua.”

”Nytkö pääsis tuon koulun loppuun, niin oishan se mukava saaha jotaki pitempää, no voishan se oudolta tuntua jos joku sanois että sie saat tuosta viran sitten niin se tämmöselle nykynuorelle aika semmonen että olis miettiminen aluksi että herran jumala että täsä pitää nyt mihin asti pitää istua, että se vois olla tosi outoa mutta kyllä mie sitä tietenki toivon.”

Työllistymisjakso on antanut mahdollisuuden kokeilla itselle vierasta alaa ja erilaisia työtehtäviä. Työsuhde on taannut säännöllisen toimeentulon vuoden ajan. Jakson aikana heillä on ollut mahdollisuus arvioida omia ammatillisia kiinnostuksen kohteitaan tulevaisuudessa. Työllistymisjakso on toiminut ikään kuin siltana, välietappina siirtymässä seuraavaan vaiheeseen. Työn epävarmuus asettaa erilaisilla aloilla ja työ- ja organisaatiokulttuureissa reunaehtoja työntekijän toimijuudelle ja siten muovaava työntekijöiden kokemuksia, tapoja toimia sekä tulevaisuuteen kohdistuvia odotuksia. Epävarmaksi koettu tulevaisuus ja aikaisemmin koetut vaikeudet heijastuvat nuorten aikuisten käsityksiin omasta tulevaisuudestaan. Tutkimuksen nuorten aikuisten tulevaisuudensuunnitelmat saivat jakson aikana vahvistusta tai joutuivat uudelleen punnittavaksi. Jos nuorella aikuisella ei ole pidemmän aikavälin tavoitteita tai haaveita, hänen voi olla vaikea motivoitua toimimaan nykyhetkessä elämäntilanteensa parantamiseksi. Nuorilla aikuisilla saattaa olla heikommin mahdollisuuksia yhdellä toiminnan kentällä, esimerkiksi työelämässä, mutta sen sijaan paljon mahdollisuuksia työelämän ulkopuolella sekä perhe-elämässä ja lähiyhteisöissä.

5 Kolme kertomusta työelämätoimijuuksista

5.1 Kertomus pärjäämisen pakosta

Pärjääjän kertomuksen nuori aikuinen on lähempänä 30:tä ikävuotta oleva ja perheellistynyt. Hän aloitti koulutaipaleensa maaseudulla kyläkoulussa ja kävi siellä koko peruskoulun. Maaseudulla peruskoulu käytiin yleensä samassa koulussa, mutta toiselle asteelle siirryttäessä jouduttiin lähtemään kauemmaksi kaupunkikeskuksiin. Kotiseutu ei olisi houkutellut pärjääjää jäämään, vaikka tarjolla olisikin ollut mieluista koulutustarjontaa. Koulunkäynnin jatkaminen oli pärjääjälle itsestään selvää, ja muutto opiskelupaikkakunnalle oli odotettu asia. Muuttaessaan pois kotoa pärjääjä otti etäisyyttä lapsuuden perheeseensä sekä vastuuta omasta elämästään. Omilleen muuttaminen vaati nuorelta sekä käytännöllisiä että sosiaalisia kompetensseja. Toimijuus on sidoksissa hänen sosiaaliseen ja kulttuuriseen taustaansa: muun muassa perheellä, ystäväpiirillä ja paikalliskulttuurilla on merkitystä nuorten elämäkululle ja koulutus- ja ammatinvalinnoille.

”Siellä oli se asuntola en tiä onko enää, sitä ootettiin ko kuuta nousevaa että päästäis sinne, että ei se mikään mahottomuus ois ollu kulkea sieltä päivittäin mutta ko veli oli saanu muuttaa ja minä halusin kans.”

”Ite on kuitenkin joutunut hoitaan kaikki eikä oo raha tullu ilmatteeksi, jos johonki halus lähtee teininä bilettään, niin tuli ... että käypäs ensin töissä.”

Nuorilla on velvollisuus ajan hengen mukaisesti tavoitella unelmiaan ja ”tulla joksikin”. Mari Käyhkön (2016) mukaan nuorille on ominaista koulutusvalintojen muokkaaminen etukäteen siten, että ne sopivat tarjolla oleviin ja itselle realistisiksi koettuihin vaihtoehtoihin. Tyypillistä on, että valintoja säätelevien rakenteellisten tekijöiden, kuten asuinpaikan, luokan tai sukupuolen, merkitystä ei tiedosteta ja tunnisteta. (Emt., 79.) Pärjääjän kertomuksessa korostuu vapaus, itsenäisyys ja omaehtoisuus koulutusalalla valinnassa. Oman suunnan löytämiseen hän on tarvinnut tukea vanhemmiltaan tai opinto-ohjaajaltaan. Työllistymisen todennäköisyys ei ollut koulutukseen hakukriteerinä, mutta kotoa perintönä saatu ”omillaan pärjäämisen” ja selviytymisen ihanne sekä kovan työn tekemisen malli tulevat esiin kertomuksessa. ”Mie oon aina ollu yritteliäs, lapsenaki keräsin marjat ja kaikki ja kauppasin ne eteenpäin.” Vanhemmilta saatu kannustus ja taloudellinen tuki olivat myös tärkeitä siirtymävaiheessa peruskoulusta toiselle asteelle, vaikka lähes maksuttoman koulutuksen ja opintotukijärjestelmän oletetaan tukevan koulutuksen varaan rakentuvaa (työtekijä) kansalaisuutta.

Ammatilliset opinnot eivät täysin vastanneet pärjääjän toiveita ja odotuksia. Kiinnittyminen palkkatyöhön tapahtui ennen valmistumista opintoihin kuuluvien työssäoppimisjaksojen kautta ja sitten tuntityöntekijänä viikonloppuisin ja iltaisin. Vähitellen työtuntien määrä kasvoi, ja pärjääjä keskeytti opintonsa. Hän teki ajoittain useampaa työtä yhtä aikaa ja vaihtelevin työehdoin.

”Oli tarkoitus tehdä tosiaan vaan viikonloput, mutta sitten noin kuukauden päästä huomasin, että teen kuus päivää viikossa niitä töitä, että aamulla ensimmäisenä töissä ja illalla viimeisenä pois, ja ovet lukkoon.”

”Kysyttiin että haluakko tulla tekemään yhen keikkahomman että tarvitaan tyyppi jolla on asennetta, ja mie että voinkai mie käyä ko saan työvuorot sovittua että ehtii molempiin sitten niin, kävin siellä ja sitten ne soittikin että tuutko meille töihin.”

Pärjääjälle työn tekeminen ja työssä oppiminen sopivat tuolloin paremmin kuin ”koulun penkillä kirjoista oppiminen”. Hän siirtyi työpaikasta ja työtehtävästä sekä myös paikkakunnalta toiselle parempien työtarjousten perässä elämäntilanteen mukaan. Valintoihin vaikuttivat joskus ihmissuhteet, joskus taas hyvä onni tai sattuma. ”Kaikki vaan aina jotenkin natsaa kohdalleen ja alkaa tapahtua.” Selkeät, omista tavoitteista lähtöisin olevat päämäärät ja strategiat puuttuivat pärjääjän aikuistumisen alkuvaiheen vuosien työntäyteisestä kertomuksesta.

Marttila (2015) viittaa tutkimuksessaan uravalintoja koskeviin tutkimustuloksiin, joissa onnekkailta sattumilla tai yllätyksillä kerrotaan usein olevan merkitystä omiin valintoihin ja etenemiseen työuralla sekä jopa positiiviseen minäkäsitykseen ”minulle voi tapahtua hyviä asioita”. Useimmiten kyse ei olekaan aidosta sattumasta vaan pikemmin jostakin tavoitteellisen uranhallinnan kerronnan kannalta sosiaalisia odotuksia tai normaalia urakulkua rikkovasta tapahtumasta. (Emt., 113–114.) Pärjääjän tapauksessa ’sattuman’ esiin nostaminen voi olla kerronnallinen valinta, jolla hän haluaa korostaa jotakin piirrettä kertomuksessaan, kuten pystyvyyttään ja työllistyvyyttään epävarmoilla työmarkkinoilla ilman muodollista koulutusta. Hän esimerkiksi kertoo työllistymisestään ja ripeydestään tarttua uusiin mahdollisuuksiin ylpeänä, vaikka kyseessä olisivat satunnaiset pätkätyöt tai heikosti palkatut työt ilman mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen. Marttilan (2015) tutkimusaineiston perusteella uran jostakin tapahtumasta kerrotaan onnekkana sattumana myös, jos se on hyvänä pidetty asia tai kun se on johtanut sen hetkiseen hyvään tilanteeseen (emt., 115).

Pärjääjällä on uuteen työhön siirtyessään parempi palkka toiminut vahvana motiivina, varsinkin kun asunto- ja autolainojen takaisin maksu on ollut välttämätöntä. Tärkeämpää

on kuitenkin ollut säännöllinen tulo, ei niinkään tulojen suuruus. Töitä on tuntunut olevan tarjolla runsaasti, ja hän on tarjonnan myös hyödyntänyt. Liikkuminen työn perässä ei näyttäytyä pärjääjälle raskaana, ulkopuolelta asetettuna vaatimuksena, vaan omaehtoisena valintana. Lähteminen on keskeinen osoitus pärjääjän toimijuudesta. (Ollila 2008; Vaattovaara 2014.) Tilanteissa, joihin on liittynyt neuvotteluja seuraavasta mahdollisesta työ- tai koulutuspaikasta, irtisanoutuminen työpaikasta tai opintojen keskeyttäminen ei ole ollut vaikeaa. Paremmiin palkattu työ on ollut usein riskinoton arvoinen.

”No kerran mie sitten soitin yhteen työpaikkaan Helsinkiin, että olisko niillä työpaikkaa. Raatasin vähän puhelimesta ja kävin sitten näyttämässä naamaa niin se sano että on sulle täällä töitä. Jätin kuitenkin asunnon pohjoiseen, että aattelin että oon ensin pari kuukautta etelässä ja katon, että vähän niinkö taustana itelle ja hommattiin sijainen sinne toiseen paikkaan ja sovittiin, että voin tulla takaisin jos siltä tuntuu.”

”Siihen tuli uus yrittäjä ja jos suomeksi sanotaan niin hommat kusi aika lailla, että ei siitä nyt sen enempää eli sanoin itseni irti siitä, että on sen verran oman arvon tuntoa, että tiesin, että töitä kyllä löytyy, että ei mun tarvi jäähä siihen.”

Pärjääjä on työllistynyt hyvin ilman ammatillista koulutusta ja tutkintoa. Hän on kuitenkin tietoinen koulutuksen avaamista mahdollisuuksista työmarkkinoilla, ja tästä syystä hän ei halua jäädä täysin ilman ammatillista tutkintoa. Jos ammatillisen perustutkinnon suorittaminen tuntuikin vuosia aikaisemmin ikävältä velvollisuudelta, myöhemmin omien toiveiden mukaiset koulutukset ja kurssit vastasivat paremmin hänen odotuksiin. Pätkätöiden lomassa pärjääjä on suorittanut erilaisia opintoja ja kursseja ja suunnitellut kesken jääneiden ammatillisten opintojen loppuun suorittamista. Hän sai myös ammatillisen perustutkinnon suoritettua. Pärjääjä näkee itsensä ihmisenä, jolla on mahdollisuus tehdä päätöksiä ja valintoja. Toimijuus on ”itsestä kiinni” ja aktiivista.

”Niin, jonku ko aloittaa niin oisko se vastuuntuntoa mutta tiesihän sitä, että koulu pittää käydä jossakin vaiheessa, tämmönen pitää tehdä, että ei saa jättää roikkumaan, että pitää asiat hoitaa.”

Pärjääjä pohtii alan vaihtoa useampaan kertaan, ja hän turhautui tilanteissa, joihin liittyi kohtaamisia työvoimaviranomaisten kanssa. TE-toimisto ja työttömyysjärjestelmän rajoitukset poissulkivat uuteen alaan tutustumisen mahdollisuuden. Toimijuuden mahdollisuus kaventuu viranomaistoiminnan taholta.

”Miehän aattelin, että mie ennen vaikka konttaan ko jään pois työelämästä, ko silloin oli tilanne että oli mahdollisuus saaha tosi hyvää työkokemusta itelle, niin siellä sen ammatinvalinnanpsykologin luona kävin, ja yritettiin että pääsisin työkokeiluun jonnekin mutta sepä ei onnistunutkaan kun on työpaikka tai sitten ois pitänyt mennä ihan omakustanteisesti eli olla töistä pois ja tukea ei ois saanu mistään.”

Työntäteisen elämän suunta muuttui perheellistymisen myötä. Ensimmäinen kokemus työttömyydestä ajoittui vanhempainvapaan päättymiseen. Pärjääjä pääsi työttömyyden myötä työkokeiluihin testaamaan erilaisten työtehtävien soveltuvuutta hänelle. TE-palveluiden kautta hänet veloitettiin osallistumaan kolmen kuukauden kestoiseen uravalmennukseen, jossa tuettiin ammatinvalinta- ja uravaihtoehtojen selkiytymistä. Pärjääjä näkee valmennuksen kautta avautuvan uusia mahdollisuuksia, mutta kohdistaa samalla kritiikkiä aktivointipolitiikkaan, jossa työttömille tarjotut mahdollisuudet sisältävät velvoittavuuden sitoutumisesta erilaisiin toimenpiteisiin, joita ei koeta omaksi.

”Ko työkkäristä käskettiin semmoseen 3 kuukauden uravalmennukseen ja miehän menin sinne muuten sillä asenteella, ..., että mahtavaa että mie pääsin kurssille että siellä varmaan pääsee tekemään kaikkea että pärjäänköhän mie, ossaankohan mie tehdä mittään. Ja mie muistan että mie olin tosi pahalla päällä eka päivän jälkeen että mie otin semmosen tulenkiven katkusen puhelunkin ... ja kirvasin että helvetti mitä hommaa että oikiasti onko tuo tosi että ihmisiä istutetaan tuolla ihan tyhyjää, että mie olin into pinkiänä ja muut oli sinne pakotettuja.”

Uravalmennukseen sisältyvän työkokeilujakson aikana pärjääjä tutustui järjestökenttään, johon hän työllistymishjelman kautta myöhemmin työllistyi. Vuoden kestoinen työllistymisjakso osoittautuu pärjääjälle merkitykselliseksi monella tavalla: säännöllinen tulo turvasi perheelle toimeentulon, pärjääjän osaamista ja asennetta arvostettiin työpaikalla ja hän sai tehdä töitä itsenäisesti. Samalla hän oppi paljon uutta. Ala osoittautui sellaiseksi, johon hän päätti lähteä kouluttautumaan. Päätös koulutukseen hakeutumisesta ei näyttäydy pitkällisen harkinnan tuloksena, vaan järkevänä ja käytännöllisenä siirtymänä kohti työllistymistä. Pärjääjä on omaksunut realistisen koulutuspuheen, jossa korostuvat aiempi koulumenestys ja motivaatio, elämäkokemukset ja perhetilanne. Kertomuksessa nousee esiin vastuullisuus kodista, perheestä, työstä ja opiskelusta.

Pärjääjä suhtautuu mahdollisuuksiinsa työmarkkinoilla luottavaisesti. Hän ei kanna huolta työttömäksi joutumisesta, vaan esittää itselleen sopivia ratkaisukeinoja välttää työttömyysjaksot. Luottamus omasta työllistymisestä rakentuu niille kokemuksille, jotka ovat antaneet todisteita (työ) elämän kantavuudesta.

”No miehän olen aina ollu sillä asenteella, että jotaki töitä kyllä löytyy, että tekeväälle löytyy.”

”Ei mulla semmosta pitempää ole, mutta jos on jotain lyhyttä ollu niin oon sitten heti käynyt puhumassa itelle hommia. Että työttömäksi joutumista en oo oikeastaan miettiny, että kyllä se joskus käy ajatuksissa mutta mä yritän päästä siitä ajatuksesta eroon enkä pidä sitä edes vaihtoehtona, eikä se oo niin nuukaa että mitä tekee.”

Hän on sisäistänyt ja hyväksynyt ajatuksen, että ihmisellä täytyy olla valmius uudelleen kouluttautumiseen työmarkkinoiden tarpeiden muuttuessa, ja että jokaisen tutkinnon jälkeen ihminen saattaa joutua palaamaan lähtöpisteeseen. Tutkinto ei välttämättä takaa vakaampia työsuhteita.

”Pakkohan sitä on sopeutua tänä päivänä että alaa ei voi vaihtaa jos ei hommaa koulutusta että näköjään nykyään on pakko olla koulutus kohillaan. Jossain vaiheessa pitää taas varmaan vaihtaa ammattia, jotenki näyttää siltä, että yks ammatti ei riitä eikä mulla riittäis intokaan että pitää olla vaihtelua.”

Pärjääjälle työ näyttäytyy ensisijaisesti toimeentulon välineenä, mutta pärjääjä arvostaa työtä myös yksilön arvon mittarina. Pärjääjän kertomukseen sisältyy paljon erilaisten töiden tekemistä, riskinottoja työn ja koulutuksen kentällä sekä omien vahvuuksien tunnustamista ja hyödyntämistä. Pärjääjä ammentaa uusliberalistisesta ajattelutavasta, jossa korostuu menestys yksilön kykyinä tehdä oikeita ja hyviä valintoja sekä vastuun ottamisena tehdyistä päätöksistä. Yrittäjähenkisyys asettuu kertomuksessa pärjäämisen ja menestymisen avaintekijäksi. (Vrt. Ollila 2008.)

Pärjääjä käyttää kerronnassaan paljon minämuotoisia toimijuuden ilmauksia, joita ilmentävät erityisesti modaaliteetit voida, täytyä ja osata. Voimiseen liittyy tarjolla olevista koulutus- ja työmahdollisuuksista ja vaihtoehtoista neuvottelua ja nopeita ratkaisuja, uusia suunnanottoja, jopa irtiottoja. Täytymistä kuvaavat kertomuksessa ilmaukset, jotka liittyvät velvollisuuksien hoitamiseen, toimeentulon varmistamiseen, ”kunnon työntekijäkansalaisuuteen” ja osin myös työttömyyden aikaisiin velvoitaviin viranomaiskäytäntöihin. Osaaminen tulee esiin kuvauksissa omista vahvuuksista ja kyvyistä, joita voi hyödyntää erilaisissa työtehtävissä ja markkinoita työhaussa. Pärjääjän mukaan omaa osaamista tulee kehittää ja muokata kuhunkin työtehtävään sopivaksi. Pärjääjä sopeutuu ja rakentaa vaihtuviin töihin sopivaa osaamispääomaa. Osaaminen esiintyy myös epäluottamuksen ilmauksina viranomaisten ammatillisesta osaamisesta.

Pärjääjän kertomus on kuvaus vahvasta, itseohjautuvasta ja aloitteellisesta toimijasta. Luonne, kova tahto ja halu tehdä töitä näyttäytyvät tärkeinä ominaisuuksina. Pärjääjän koulutus- ja työelämään on liittynyt lyhyen aikavälin tavoitteita ja toimintastrategioita, kunnianhimoa sekä väliaikaisista takaiskuista selviämistä. Pärjääjä kiinnittyi työelämään varhain ja vahvasti, antoi näyttöjä työelämässä suoriutumisesta ja osoitti vahvaa toimijuutta ja itsenäisyyttä. Hän ei kerro työelämäkertomustaan valintojen rajoituksista, menetetyistä mahdollisuuksista tai kompromisseista käsin, vaan energisesti ja aktiivisesti

työelämätoimijuuttaan rakentaen. Yrittäjähenkiseen toimintaan liitetään koulutus- ja työpolkujen rakentaminen itse, omista lähtökohdista ja omalla työllä.

5.2 Kertomus tulevaisuuden varmistelemisesta

Varmisteliija on yli 25-vuotias avoliitossa elävä nuori aikuinen. Peruskoulun jälkeen hän kävi lukion kotipaikkakunnallaan. Varmistelijalla ei varsinaisesti ollut sellaisia ammatillisia tavoitteita tai kiinnostuksen kohteita, joiden toteuttamiselle lukio olisi tarjonnut parhaimmat puitteet, vaan lukioon hän hakeutui lähinnä siitä syystä, ettei oma ala ollut vielä selkiytynyt. Lukio tarjosi aikalisää, miettimisen aikaa, kun ikää tai muita valmiuksia ei vielä ollut. ”Enkä mie olis keksinykkään mittään muuta ko se ammatti ei ollu sillä lailla selvä.” Hänen vanhempansa olivat kannustaneet häntä lukioon.

”Lukioon lähtö oli niin selevä, ja paikkaki oli selevä, ko halusin tiettyyn lukioon ko ... oli käyny ja ... oli käyny ja ..., se oli semmonen. Toinen oli ko silloin oli ... ko olis ammatilukio alkanu, ja mie mietin sitä mutta en kuitenkaan hakenu, mutta se oli niinkö selevää etten ollu muualle lähössä, silloinki ko hain sinne korkeakouluun, niin hain kans tänne lähelle ko en mie tosiaan halunnu lähteä mihinkään, mulla on hirveän vahva tämä kotipaikkatunne.”

Lukion jälkeen varmistelijan jatko-opintojen valinnassa ilmeni epävarmuutta, sillä ensisijainen vaihtoehto ei ollut opiskelu korkeakoulussa. Punnintaa tapahtui usean koulutusalan ja -paikan välillä. Lukion opettajien suunnalta tuli painetta korkeakouluopintoihin, koska varmisteliija oli ollut ”semmonen hyvä oppilas”. Opiskelumahdollisuuksien kartoittamisessa häntä tukivat erityisesti vanhemmat sekä ”sitten opo tietenkin esitti jotaki”. Perheessä olisi hyväksytty myös muita koulutusratkaisuja. ”Ittepäähän valkkaat, iskä on aina sanonu et älkää itteenne työttömäksi kouluttako.” Varmisteliija kuitenkin tunnistaa korkeakoulututkinnon merkityksen työllistymismahdollisuuksien edistäjänä.

”Siitä mie muistan vaan, että aattelin ettei varmaan oo paljon työpaikkoja ja mie pääsin sinnekin mutta ko se piti päättää kesäkuussa ja ko mie aattelin, että ehkä kannattais olla korkeakoulututkinto.”

Koulutusalan ja -paikan valintaan vaikuttivat lopulta lapsuuden aikainen kiinnostus alaan sekä mieluisan koulutusalan löytäminen kotipaikkakunnalta. Varmistelijan koulutusvalinta kiinnittyy vahvasti kotipaikkakunnan mahdollisuuksiin ja rajoituksiin, ja omat näkymät toimijana tulevat niihin suhteutetuiksi. Vaikka pohjoisuus usein esitetään monessa suhteessa ongelmallisena (ks. Vaattovaara 2014; Käyhkö 2016; Romakkaniemi ym. 2018), paikallisuus voi olla monella tavoin voimavara ja resurssi. Varmistelijalla on

vahva sidos sosiaalisiin verkostoihin ja kotipaikkakunnan tarjoamiin harrastusmahdollisuuksiin, jotka edistävät hänen hyvinvointiaan. Jos jääminen pakottaisi valitsemaan toimijuutta murentavia vaihtoehtoja, voisi kiinnittyneisyys paikkaan olla myös riski. Käyhkön (2016) mukaan nuorten valintojen taustalla olevien rakenteellisten tekijöiden merkityksiä ei tunnisteta tai oteta riittävästi huomioon. (Romakkaniemi ym. 2018, 38.)

Suomi on yleisesti ottaen hyvin koulutusmyönteinen maa, ja nuoret ottavat kouluttautumisen mahdollisuuden itsestäänselvyytenä, toisin kuin aikaisemmat sukupolvet. Monet vanhemmat kannustavat nuoriaan koulunkäyntiin: nuorten tulkinna mukaan he haluavat tarjota lapsilleen parempaa elämää kuin omansa ja koulutus on yksi väylä tähän (Tolonen 2013, 54—55). Julkunen (2008, 199) esittää, että korkean koulutuksen ja hyvien oppimistulosten yhteiskunnassa koulutukseen ladataan ”poikkeuksellisen positiivisia merkityksiä”. Tätä kautta kouluttamattomuus määrittyy negatiivisena oppimisyhteiskunnan ulkopuolelle asettautumisena. Ne nuoret, jotka eivät osaa tai joilla ei ole mahdollisuutta valita, leimataan herkästi epäonnistujiksi.

Varmistelijan korkeakouluopinnot sujuivat hyvin. Kesälomilla ja työharjoittelujaksoilla karttui tärkeää oman alan työkokemusta. Opintoetuedet, vanhempien taloudellinen tuki ja kesäänsiot muodostivat opiskelun aikaisen tulonlähteen. Varmistelijä valmistui korkeakoulusta suunnitellun aikataulun mukaisesti, mutta pettyi oppilaitoksen luomaan liian myönteiseen kuvaan alalle työllistymisestä.

”Meille tavallaan koulussa luotiin sellaista kuvaa, että meidän tutkinnolla työllistyy tosi helposti ja oli aika positiivinen kuva siitä, että valmistumisen jälkeen pääsee helposti töihin, en tiä, ajattelikko sitä silloin, mutta nyt tuntuu, että siitä työllistymisestä olis pitänyt puhua enemmän siellä koulussa, että kun harjoittelujaki miettii niin kannattaa tosissaan miettiä mihin menee.”

”Puhutaanhan sitä meidän ikäluokan suuresta kusetuksesta, tiäkö sen, että ko me valmistumme niin on työvoimapula, kyllä sitä ajatteli jo opintojen aikana että pitäiskö vielä suorittaa se ylempi tutkinto sammaan syssyyn.”

Valmistumisensa jälkeen varmistelijalle kertyy eripituisia jaksoja lyhytkestoisissa työsuhteissa sekä työttömänä. Työttömyysjaksot koettelivat varmistelijan hyvinvointia ja itsetuntoa. Työttömyyden pitkittyessä varmistelijä vältteli sosiaalisia tilanteita, ja ystävien ja sukulaisten tiedustelut töihin hakemisesta tuntuivat painostavilta. Lähteenmaan (2010) tutkimuksessa varsinkin korkean koulutuksen hankkineet ja sitten työttömäksi jääneet nuoret häpeävät työttömyyttään.

”Ko valmistu silloin niin kyllä oli niinkö olis tyhjän päälle jääny ettei ollukkaan sitä paikkaa mihin mennä ko aina on ollu että nyt menen lukioon ja nyt menen korkeakouluun että aina on ollu joku mihin siirtyä, mutta sitten se tulikin yhtäkkiä että mitäs tässä nyt tehhään.”

”Sen jälkeen mie sen opin, ko hoksas sen että ko seuraavan kerran jäin työttömäksi niin mie en mee siihen samaan lankaan vaan mie jatkan sitä tekemistä ja se on toiminu hyvin, että hirveesti on tullu liikuttua ja tehtyä kaikkea.”

Työttömänä ollessaan varmistelija suuntaa toimijuuttaan käyttäen huomattavasti energiaa pitääkseen mielentilansa parempana ja kokeakseen itsensä ”paremmaksi työttömäksi”. Jaana Lähteenmaan (2011) mukaan työttömiä koskevissa tutkimuksissa ajan kuluttamisen muuttuminen ongelmaksi työttömän elämässä on tuttu ilmiö. Hänen mukaansa se, että vastustettavat rakenteet hahmotetaan ulkoisten olojen sijaan oman pään sisäisiksi, sopii hyvin nykyiseen uusliberalistiseen hallintatapaan (emt., 58). Varmistelijan työttömyyden aikaista toimijuutta luonnehtii oman itsen treenaaminen potentiaaliseksi työvoimaksi työmarkkinoille. Muutokset eivät tapahdu itsestään, vaan kyse on prosessista, johon varmistelijan on panostettava: hän haluaa kasvaa psyykkisesti ja on valmis työskentelemään sen eteen ”tulevaisuus on aktiivisesti tehtävä itse”.

Vuoden kestoinen työllistymisjakso osoittautui varmistelijan kohdalla pärjääjän tavoin merkitykselliseksi, koska aikaisempi työkokemus oli kertynyt lyhyistä pirstaleisista työsuhteista eikä pitempiaikaista työtä koulutustaan vastaavalla alalla ollut näköpiirissä. Työllistymisjakso tarjosi varmistelijalle mahdollisuuden hyödyntää sekä koulutuksen että harrastusten kautta kertynyttä osaamista. Tuoreen työkokemuksen mukanaan tuoma varmuus vaikuttaa itsetuntoon.

”Oli se semmosta mitä mie olin aikasemmin tehny, mut kuitenkin se oli eri juttua mitä on tehny, et nyt voi cv:ssä laittaa tai oikeestaan se on hankalaakin kertoa lyhyesti mitä kaikkea mie osaan tehdä.”

”Nyt on työkokemusta mistä voi kertoa ja on enemmän uskoa itseensä, että pystyy varmaan monenlaisiin hommiin, että on silleen ihan hyvä luottamus siihen.”

Varmistelijan kertomuksessa korostuu monella elämänaalueella ahkera tekeminen sekä mahdollisuus vaikuttaa omaa elämää koskeviin asioihin ”mie kyllä tykkään että on joku suunnitelma aina”. Hänellä on paljon resursseja, jotka auttavat häntä myös pohtimaan paikkaansa työllistymisjakson jälkeen ja kuvittelemaan itsensä työmarkkinoille. Varmistelija on päättänyt hakea työllistymisjaksoa vastaavalle alalle opiskelemaan. Työllistymisjakson päättyessä hän on katsellut avoimna olevia työpaikkoja ja arvioi valitsemansa alan työllistävyyttä.

”Tää näyttää kyllä hyvältä ko alko kätteleen niitä työpaikkoja niin oli paljon mielenkiintoisia juttuja. Sit ku kattoo noita mollin työpaikkailmoituksii nii siellä on vaikka kuinka monta sellaista työpaikkaa jota haluais hakea, mutta kun ei oo sitä pätevyyttä.”

Epävarmuuden vähentämistä pidetään yhtenä tärkeänä yksilön valintoja selittäväenä tekijänä sosiaalitieteissä. Sillä on selitetty muun muassa kouluttautumiseen ja työllistymiseen liittyviä valintoja sekä perheen perustamiseen ja lasten hankintaan liittyviä ratkaisuja (Kojo 2010, 28). Varmistelijan kertomuksessa esiintyy toiveita perheen perustamiseen liittyen. Vanhemmuus sijoittuu kuitenkin varmistelijan kertomuksessa viimeiseksi aikuisuuden tunnusmerkiksi ja tulee ajankohtaiseksi vasta opiskelujen loppuunsaattamisen, työelämään siirtymisen, ja oman kodin perustamisen jälkeen. Tulevaisuuden epävarmuus töiden suhteen tekee tulevaisuuden suunnittelusta vaikeaa ja vanhemmuuden valitseminen kytkeytyy vahvasti työmarkkinoiden rakenteellisiin ehtoihin.

”Kyllähän se vakituinen työ ois hieno, et ehkä nyt on nähty nää määräaikaaset sopimukset et vähän nää pätkät ahdistaa kun jos vaikka haluais mennä naimisiin ja saada lapsia ja joskus vaikka omistaa talon niin miten se tapahtus ko ei koskaan tiedä miten asiat on viiden vuoden päästä.”

”Onhan se elämä paljon yksinkertaisempaa ja helpompaa kun on se työpaikka ja säännöllinen tulo, tietää milloin pitää olla missäki, mikä päivä palkka tulee ja mikä päivä maksetaan laskut, sit voi ajatella jotain vaikka uuden auton ostoo ja suunnitella vähän et mitä seuraavaksi, et työttömänä kaikki ei oookkaan ihan niin varmaa.”

Varmistelijan kertomus liittyy vahvaan koulutususkoon hyvää aikuisuutta tavoiteltaessa. Korkeakoulutuksen odotetaan varmistavan työllistymisen ja uralla etenemisen. Vakaampi työura ja vakaammat tulot puolestaan edistävät neuvotteluja muun muassa perheen perustamisesta. Kertomuksessa varmistelija välillä kyseenalaistaa korkeakoulutuksen merkitystä, koska työllistyminen ei ole ollut taattua. Uudelle alalle kouluttautumisen pitäisi kuitenkin poistaa tämä epävarmuus. Varmistelijan kertomuksessa toimijuus muotoutuu aluksi työttömyyteen liittyvien kokemusten, pelon ja uhan kerromman kautta muuttuen tulevaisuuteen suuntautuneeksi toimijuudeksi osaamis- ja oppimisresurssien lisääntymisen myötä. Kertomuksessa toimijuutta ilmentävät usein tuntemisen, osaamisen ja voimisen modalityetit.

Tunteet liitetään erityisesti työttömyyden kokemuksiin, työn merkitykseen elämäkokonaisuudessa sekä mahdollisen perheen perustamiseen. Osaamisen kautta varmistelija punnitsee tietoja ja taitoja, joita korkeakoulutuksen kautta on hankittu ja joita työssä pystyy hyödyntämään. Osaaminen liittyy myös ilmauksiin

vaikuttamismahdollisuuksista omassa työssä sekä uuden oppimisesta. Voiminen tulee kertomuksessa esiin kouluttautumiseen liittyvissä valinnamahdollisuuksissa sekä esimerkiksi kuvauksissa työharjoittelujaksojen merkityksestä erilaisten mahdollisuuksien avaajina.

Varmistelijan kertomus on kuvaus tulevaisuuteen suuntautuvasta toimijuudesta, jossa hänen elämänkulkunsa, nykyinen elämäntilanteensa ja ajatukset tulevaisuudesta limittyvät toisiinsa. Hänen suunnitelmansa työllistymismahdollisuuksien paranemisesta uudelleen kouluttautumisen kautta näyttäytyy realistisena ja se perustuu nuoren aikuisen käytössä oleviin resursseihin toimijana. Varmistelijan kertomuksessa on luettavissa vahva usko omaan pystyvyyteen. Varmisteliija on omaksunut kouluttautumisen vaateen ja työntekijäkansalaisen orientaation, mikä näkyy hänen turvallisuushakuisena koulutukseen ja työllistymiseen liittyvänä suunnitelmana. Työuraltaan varmisteliija odottaa paitsi toimeentuloa myös mielekkyyttä ja itsensä kehittämistä. Tällä hetkellä päätös vanhemmuuteen ryhtymisestä näyttäytyy alisteisena työllistymissuunnitelmalle, mutta elämän suuria ja pieniäkin valintoja varmisteliija tekee paitsi omien toiveiden pohjalta myös suhteessa muihin, erityisesti läheisiin ihmisiin.

5.3 Kertomus tilanteisiin sopeutumisesta

Sopeutuja on alle 25-vuotias nuori aikuinen, joka asuu ystävänsä kanssa kimppekämpässä ja seurustelee. Muutto lapsuudenkodista ajoittuu täysi-ikäistymiseen sopivan asunnon tullessa tarjolle. ”Ko ei silleen kuitenkaan kauas muuttanu ja ihan hyvin pääs käymään kotona”. Peruskoulun jälkeen sopivan alan löytyminen ammatillisesta koulutuksesta tapahtui omien vahvuuksien ja kotipaikkakunnan koulutustarjonnan pohjalta. Sopeutujalla ei kuitenkaan ollut selkeää näkemystä tulevaisuuden ammatistaan. Ammatinvalinnasta keskusteltiin ”porukoitten” kanssa, eivätkä esimerkiksi tulevaisuuden työllistymisnäkömät ohjanneet sopeutujan alan valintaa. Sopeutujalle ammatillinen koulutus tarkoittaa enemmän välinettä työhön pääsemiseen kuin itsessään arvostettua opiskelua. Toimijuus näyttäytyy itseohjautuvana, mutta ponnettomana.

”No, mie sitä mietin silloin kauan, ko aluksi ei oikein tullu mitään mikä olisi niinkö kiinnostanu. Sitten mietin, että minkälaiset aineet on ala- tai yläasteella kiinnostanu, aika lailla niinkö matematiikka ja tuommoinen sitten alko kiinnostamaan, ja aattelin, että se ... tutkinto vois olla semmonen juttu.”

”Tykkäs käyä sen koulun läpi, mutta ei sitä haluttanu jatkaa sitten eteenpäin ylempään koulutukseen.”

Valmistumisen jälkeen sopeutuja aloitti työuransa pätkätöiden ja työttömyyden vuorotellessa. TE-toimiston lähettämiin työtarjouksiin sopeutuja reagoi niiden velvoittamalla tavalla. Sopeutuja ei ota kantaa siihen, ovatko työvoimaviranomaisten toimenpiteet myönteisiä vai kielteisiä, vaikka hänen toimijuuttaan ohjataan pakolla ulkoapäin ”niitä piti sitten hakea.” Parhaimmillaan aktiivitoimenpiteet koetaan myönteisiksi ja hyödyllisiksi, kuten esimerkiksi Kojon (2010) työpajanuria koskevassa tutkimuksessa, jossa nuoret kokivat aktivointitoimenpiteiden tukeneen lamassa ollutta toimijuutta, ja omaksi koettu suunta sai toimenpiteissä vahvistusta. Viranomaiskohtaamiset ja aktivointi voidaan kokea myös eri tavoin. Lähteenmaan (2010, 61) mukaan korkean nuorisotyöttömyyden aikaan varsinkin korkeasti koulutetut sekä muut sellaiset, joilla olisi toimijuutta ja tahtoa ”omasta takaa”, jos vain työmarkkinat vetäisivät nuoria, kokevat aktivoinnin loukkaavaksi, nöyryyttäväksi ja omaa toimijuuttaan nujertavaksi.

Sopeutuja oli työllistynyt aiemmin esimerkiksi henkilöstövuokrausyrityksen kautta pätkätöihin. Töihin kutsuttiin lyhyelläkin varoitusajalla, mutta joskus oli tarjolla myös pidempiä jaksoja samassa paikassa ja toisaalta myös jaksoja, jolloin töitä ei ollut ollenkaan. Sopeutuja teki töitä silloin, kun niitä oli saatavilla ja työttömyysjaksot näyttäytyivät hengähdystaukoina. Sopeutujalle työttömyys on yksi elämäntilanne muiden joukossa eikä siihen liity mitään paheksuttavaa tai erityisiä huolenaiheita.

”Oli se välillä vähän tylsää olla kotona, mutta sitten ko oli taas vähän aikaa niitä hommia tehny niin huomaa, ettei se ollut niinkö oma juttu, että ei aina niinkö jaksanut ottaa työvuoroja.”

Luoviminen pätkätöiden ja työttömyysjaksojen välillä sai sopeutujan pohtimaan alan vaihtamista ja uudelleen kouluttautumista. Toimijuutta koulutusvalinnassa ohjaa kaverin esimerkki, mutta opiskelun keskeyttäminen perustuu sopeutujan omaan harkintaan ja toimijuuteen.

”Olinko mie kaks vai kolme vuotta tein nuita pätkähommia ... sitten aloin miettiä että jos sitä kävis jonkun toisen koulun ja kaveri sitten sano että hän aiko kans sinne ... niin itekki aatteli ... Sitten kaverin kans yhtä aikaa sinne haettiin ja molemmat päästiin, mutta ei sitten kuitenkaan tuntunu siltä, eka harjoittelun jälkeen oli se että en mie halua tätä jatkaa.”

Koulutuspolut voivat olla episodimaisia kokeilupolkuja, joita lyhytaikaiset työsuhteet reunustavat (Vaattovaara 2015, 56). Sopeutuja mieltää erilaiset katkokset ja muutokset elämänkulkuun kuuluvina kokeiluina, jotka ohjaavat toimijuutta johonkin ”oikeaan” suuntaan. Elämänkulku ei ole vain valintoja vaan myös identiteetin rakentumista ja

kasvua (Romakkaniemi ym. 2018, 56). Kynnys rikkoa valtakulttuurin tuottamaa painetta ihanteellisesta koulutus- ja työllistymispolusta on matala, eikä sopeutuja kannu huolta siihen tulevista poikkeamista.

Siirtymävaihe olisi voinut tarjota sopeutujalle mahdollisuuden ja tilaa miettiä ammatin vaihtamiseen liittyviä vaihtoehtoja muun muassa TE-toimiston ammattilaisten tuella, mutta hän päättää palata pätkätoihin ”no, vähän oli, että piti sitten heti alkaa miettimään, että mistä alkais rahaa saamaan”. Toimeentulon epävarmuus rajoittaa sopeutujan toimijuutta ja tulevaisuuteen suuntautumista, vaikka elämässä onnistumisen kriteeri ei hänellä rakennukaan taloudelliselle pärjäämiselle.

”En mie ole oikeestaan ikinä ollu huolissani, vaikka välillä tulleeki vähemmän rahaa, niin ei se ole ollu huoli ikinä oikeestaan.”

Pätkätoiden rinnalla sopeutuja seuraa paikallista työpaikkatarjontaa. Työnhaku on tavoitteellista toimintaa päämääränä päästä pois pätkätoista. Toiminta sisältää valtaa muutoksen aikaansaamiseksi, mutta toimijuutta rajoittaa sopivien työpaikkojen puute. Koulutuksen tuottama ammattitaito vanhenee nykyään nopeasti (Ruohotie 2000, 14), ja muun muassa siitä syystä sopeutuja kiinnittää huomiota työllistymisjakson työpaikkailmoitukseen.

”Muistaakseni mie katoin, että tuo ois vähän niinkö sitä ... hommaa että sais oman alan töitä, alko jotenkin kiinnostamaan ja mietin että pistäkö hakemuksen ja kuitenkin sitten laitoin.”

Toimijuuden rakentumisessa käsitykset itsestä toimivat mahdollisuuksia avaavina tai sulkevin. Toimijuutta nakertava tekijä on huoli siitä, että hankitut kyvyt koetaan työnhakutilanteessa arvottomiksi. Koulutus ja ammattitaito ovat kuitenkin vain osa työn tekemistä; työelämän käyttöön on annettava myös oma persoonansa ja muutkin kyvyt ja taidot. Työntekijän ei tarvitse osata erityisesti jotain, vaan hänellä on hyvä olla asennetta ja potentiaalia ryhtyä erilaisiin työtehtäviin.

Työllistymisjakso antaa sopeutujalle aikaa valmistautua seuraavaan askeleeseen koulutus- ja työllistymisen polullaan. Hän saa hengähdysaikaa miettiä omia tulevaisuuden toiveitaan työllistymisjakson tarjotessa taloudellista vakautta ja säännöllisyyttä vuoden ajaksi. Työllistymisjakso palvelee hyvin myös sosiaalisten kontaktien lisäämistä ja työmarkkina-oluiden tason nostamista.

Sopeutujalle säännöllinen päivätyö luo aluksi haasteita. Hänen on nyt kontrolloitava omaa vapaa-ajan viettoaan ja ajankäyttöään kyetäkseen lähtemään aamulla töihin.

Säännöllisen vuorokausi- ja päivärytmin säilyttäminen työllistymisjakson jälkeenkin on sopeutujan tavoitteena. Säännöllisen päivärytmin kadotessa sopeutuja kokee hankalaksi saada asioita hoidetuksi. Toimijuutta tukee kyky ja halu sopeuttaa omaa toimintaa tilanteen vaatimalla tavalla.

”Oma rytmi on semmonen, että öitä tulee valvottua, sen olen huomannu, että jos yks yö tulee valvottua jonneki aamu neljään niin saattaa jäädä vaihe päälle vaikka kaheksi viikoksi. Muutaman kerran on ollu sillai että ei oo saanu nukutuksi mutta on sitä kuitenkin töihin päässy.”

”Oon tuolle ... sanonu, että ko se maanantaiaamuna lähtee töihin, niin yrittää herättää minutki että ois ees jonkulainen parempi rytmi että ois hereillä silloin kun muutki, ko yöllä on vähän vaikeempi alkaa sitä tekemistä keksimään.”

Työllistymisjakso muuttaa sopeutujan asennoitumista työhön; työn merkitys osana elämäkokonaisuutta kasvaa, ja hän haluaa tehdä työnsä kunnolla. Aikaisemmin omat harrastukset ja kaveripiiri olivat palkkatyötä tärkeämpi elämän sisältö. Työllistymisjaksoa edeltävää elämävaihetta kuvaa jossain määrin vaihtoehtoinen suuntautuminen: hän panosti elämässään siihen, mikä eniten kiinnosti, mistä eniten piti ja mitä eniten arvosti. (Wrede-Jäntti 2010, 106.) Urakeskeisyys ja materiaalisen omaisuuden lisäämiseen keskittyminen olivat sopeutujalle vieraita. Myös Åkerblad (2015) tutkimuksessa epävaraassa työmarkkinatilanteessa olevat tekivät epävarmaa tilannettaan ymmärrettäväksi ja eletäväksi monilla ”pienillä keinoilla” kuten yrittämällä, sietämällä ja kestäväällä sekä löytämällä olosuhteista mielekkyyttä ja ennustettavuutta.

”Kyllä se tämän vuoden sisällä on noussu aika tärkeäksi että ennenkö sai tämän paikan että mieluummin oli kavereitten kans vapaa-aikaa viettämässä tuolla että ei niin kiinnostanu edes, mutta kyllä se sitten ko on päässytöihin, on noussu aika lailla tärkeäksi ja että työ tulee hoidettua kunnolla.”

Sopeutujan tulevaisuuteen suuntautuminen on etäistä ja suunnittelematonta. Sopeutujalle tärkeää on nykyhetki, vaikka yleisesti määräaikaisen työsuhteen päättyessä tulee eteen pohdinta, jatkaako samalla tai tutulla reitillä vai muuttaako suuntaa. Eteen tulevan valinnan tekeminen ei aina ole ”aito”, sillä mielekkäitä vaihtoehtoja ei välttämättä ole tarjolla (Aapola-Kari & Wrede-Jäntti 2016, 160).

Työllistymisjakson päättyessä tulevaisuus on sopeutujalle avoin ja vaikeasti ennakoitava. Vuoden aikana hänelle ei ole selkiytynyt, mitä seuraavaksi voisi tapahtua hänen työelämäpolullaan. Toiveet vuorottelevat työllistymisen ja työttömyyden vaihtoehtojen välillä. Edessä olevan tilanteen sopeutuja näkee ennemminkin avoimena mahdollisuutena kuin huolenaiheena. Hän on optimistinen sen suhteen, että löytää aina jotain työtä, jos on valmis tinkimään vaatimuksistaan. Hän pitää erilaisia vaihtoehtoja avoimina.

”Jotenki ei vielä ole tullu päähän se, että työt nyt loppuu, jotenkin on vieläki semmonen että maanantaina pitää tulla töihin, että varmaan vähän aikaa mennee, että tajuaa että ei ole mittään menoja, ettei tarvi töihin olla menossa, mutta kyllä sitä varmaan haluaa aika äkkiä takaisin sinne töihin, että töihin pitäis päästä ainaki tällä hetkellä tuntuu, on kyllä tullut mietittyä, että kotonaki on hommia mitä pitäis tehdä. Että on ollu ennenki työttömänä ennen tätä, että siihen sitten kyllä tottuuki, mutta jos ei, kyllä sitä aina jotaki keksii, ettei oo ranttu töitten kanssa.”

”Tällä hetkellä ei itellä ainakaan kiinnosta kouluun lähtö, mutta jos ei ala töitä löytymään, niin sitten.”

”Pittääkö sitten lähteä jonnekin, että en mielellään muuttais mutta jos se on pakko alkaa tekemään niin sitten.”

Sopeutujan kertomuksessa kouluttautumiseen ja työllistymiseen liittyvä toimijuus toteutuu itsenäisyyden ja suhteissa toimimisen vuoropuhelussa. Hänellä on vahva sidos kaveripiiriin ja kotipaikkakuntaan, ja hän jäsentää mahdollisuuksiaan paikallisten työmarkkinoiden ja kiinnostuksensa pohjalta. Vahva jäämisen ilmaus on osoitus sopeutujan toimijuudesta. Sopeutuja elää päivän kerrallaan tai kulloisenkin jakson kerrallaan, mutta suuntautuu kuitenkin jollain tavoin vähän pitemmälle tulevaisuuteen. Sopeutujalla on vähintään toive pitempiketoisesta työsuhteesta.

Sopeutujan kertomuksessa vuorottelevat haluamisen, tuntemisen ja kykenemisen modaliteetit. Haluaminen kietoutuu usein voimiseen ja kykenemiseen, tai niiden puuttumiseen. Haluaminen liittyy kertomuksessa nuorempaan tehtyyn ammatinvalintaan sekä tämän hetkiseen epävarmuuteen, mitä haluaa jatkossa tehdä, miksi haluaa isona tulla. Haluamista, tuntemista ja kykenemistä sisältyy myös kuvauksiin työn merkityksestä itselleen – mitä työelämältä odottaa ja haluun ”tehdä työ kunnolla”. Tunteminen näkyy erityisesti opiskelu- ja työmotivaation ilmauksissa. Kykenemisen ilmaiset liittyvät pohdintaan omien kykyjen vastaavuudesta työn vaatimuksiin ja arjen rakentumiseen työssä käynnin ehdoilla.

Toimijuus liitetään usein aktiivisuuteen, eteenpäin pyrkimiseen ja näkyviä tuloksia aikaansaavaan toimintaan, mutta sopeutujan kertomuksessa myös tekemättä jättäminen ja odottamaan jääminen ovat nekin toimijuutta. Toimijuus ei aina tarkoita ulospäin havaittavaa toimintaa, vaan toimijuus tarkoittaa myös sisäistä suuntautumista kohti toimintaa. Askel askeleelta eteneminen toteutuu varovaisesti ilman kauaskantoisia suunnitelmia. Toimijuus on pientä ja ponnetonta, mutta ei kuitenkaan periksi antamista. Täytyminen ja pakot eivät ohjaa sopeutujan toimijuutta, mutta vahvempi työelämätoimijuus on kehkeytyvää. Sopeutuja toimii ”aidon luontonsa” ja taipumustensa mukaan, ei itseään vastaan. Mahdollisuuksiin tarttuminen tapahtuu tilanteiden avauduttua ilman vahvoja tulevaan kohdistettuja päämääriä. Riippuen yhteiskunnallisesta toimijasta

sopeutujan toimintastrategiaa voidaan joko tukea tai pyrkiä sopeuttamaan osaksi omaa toimintapolitiikkaansa. (ks. Juvonen 2015, 99.)

6 Johtopäätökset ja pohdinta

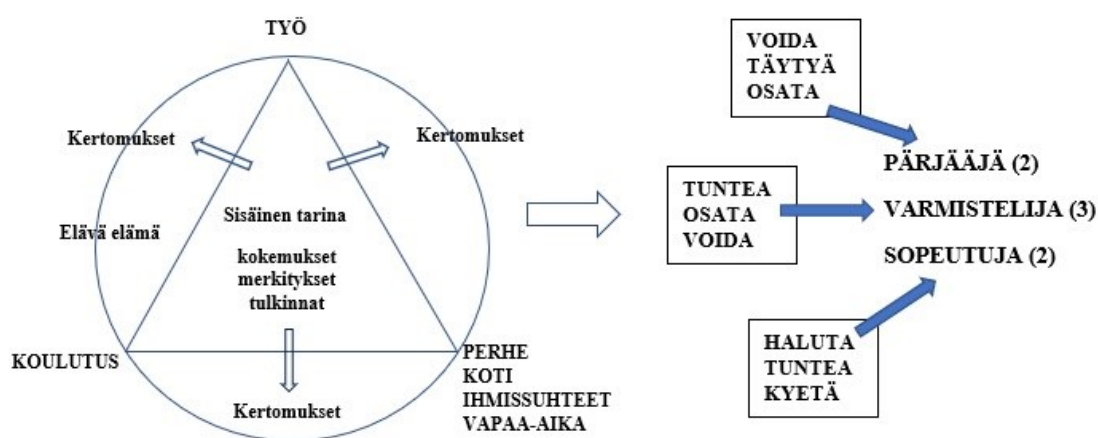
Tutkimuksessani olen tarkastellut nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumista heidän elämänsä aikana. Tarkoitukseni on ollut tunnistaa nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumisen ehtoja muuttuvan työelämän kontekstissa, jossa koulutuksella ja työllä on suuri merkitys niin institutionaalisten kuin yksilöllistenkin polkujen näkökulmasta. Elämänsä aikana viitekehys tarjosi toimijuuden ymmärtämiselle kokonaisvaltaista taustaa. Yksilökohtaisten suunnitelmien ja valintojen rinnalla olen pyrkinyt tavoittamaan sen, miten nuoret aikuiset toimivat ja voivat toimia suhteissa tilanteisiin, toimintaympäristöön, rakenteisiin ja aikakauteen (Vanhalakka-Ruoho 2014, 192). Tutkimus perustuu vuoden kestoiselle työllistymisjaksolle työllistyneiden seitsemän nuoren aikuisen työelämäkerrallisiin haastatteluihin, joissa he kertoivat ammatinvalinnastaan, opiskeluajoistaan ja työkokemuksistaan, työllistymisjaksostaan sekä elämästään opiskelijoina, työnhakijoina ja työntekijöinä, vanhempina ja kumppaneina - nuorina aikuisina.

Työelämätoimijuuden jäsentämiseksi olen analysoinut nuorten aikuisten työelämäkertomukset toimijuuden modaliteettien halunsa, osaamisen, kykenemisen, voimisen, täytymisen ja tuntemisen näkökulmasta. Modaliteetit ovat toimineet myös negatioidensa kautta ei-haluta, ei-osata ja niin edelleen. (ks. Lähteenmaa 2010, 56.) Kertomuksissa modaliteetit olivat vuorovaikutuksessa keskenään painottuen eri tavoin nuorten aikuisten menneisyydessä, nykyhetkessä ja tulevaisuuteen suuntautumisessa. Työelämätoimijuuden rakentuminen modaliteettien kautta tarkasteltuna nosti esiin koulutuksen ja työelämän moniulotteisuuden ja sidoksellisuuden nuorten aikuisten elämän kokonaisuudessa.

Olen tarkastellut nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentumista sekä työllistymisjakson kokemusten, että kokoavien tyyppikertomuksen *pärjääjän, varmistelijan ja sopeutujan* kertomusten vuoropuheluna. Tyyppikertomukset ovat rakentuneet haastattelujen perusteella tutkijan ymmärryksestä käsin. Huomio on kohdistunut yksityiskohtien sijaan kertomusten kokonaisisältöihin. Haastattelemani nuoret aikuiset jakautuivat varsin tasaisesti kolmeen kertomustyyppiin eikä mikään kertomustyyppi noussut selvästi muita yleisemmäksi kertomustyyppiksi. Tyyppikertomusten väliset erot ja yhtäläisyydet eivät ole selvärajaisia; elämänsä eri vaiheissa ja toimintatilanteissa jokainen nuori aikuinen pärjää, varmistelee ja sopeutuu.

Jatkotutkimuksen näkökulmasta pitkittäistutkimuksellinen asetelma toimijuuden tutkimuksessa olisi mielenkiintoinen ja sopisi hyvin työelämätoimijuuden ja elämänkulkujen tutkimiseen. Pitkittäistutkimuksen avulla on mahdollista saada tietoa yksilöiden elämänkulusta ja työurista pitkältä ajanjaksolta, mikä muuttuvan työelämän kontekstissa olisi erityisen kiinnostavaa.

Haastattelemiani nuoret aikuiset mahdollisesti haastaisivat kirjoittamani kertomukset, tai kertoisivat tällä hetkellä erilaiset kertomukset. Tutkimukseni näkökulmasta olennaista ei olekaan se, kuinka hyvin kertomukset vastaavat todellisia tapahtumia, vaan se, mitkä asiat olivat niin merkityksellisiä, että nuoret aikuiset niistä kertoivat.

Kuvio 3. Nuorten aikuisten työelämätoimijuuden rakentuminen koulutuksen, työn ja muiden elämänaalueiden sidoksissa (mukaillen Hänninen 2015, 169—171; Kuronen 2010, 92—93).

Haastattelemieni nuorten aikuisten polut nuoruudesta aikuisuuteen näyttäytyvät moninaisina ja epälineaarina. Työelämään kiinnittyminen oli kaikissa kertomustyypeissä katkoksellista ja epävarmaa. Koulutuksen ja työelämän kentällä toimijuuden mahdollisuuksiin ovat vaikuttaneet monet nuorista aikuisista riippumattomat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot, vaikka ne ovat määrittäneet nuorten aikuisten toimijuutta usein tiedostamattomalla tasolla. Nuoret aikuiset ovat rakentaneet elämänkulkuaan ja työelämätoimijuuttaan vallitsevan koulutus-, työvoima-, nuoriso- ja hyvinvointipolitiikan tarjoamien mahdollisuuksien ja niiden erilaisten säätelymekanismien ehdoilla. He ovat myös sisäistäneet aikakautemme koulutusta ja työelämää ohjaavat ideologiat, joissa nuorten aikuisten odotetaan tekevän nopeita siirtymiä koulutusjärjestelmän sisällä ja koulutuksesta työmarkkinoille. Ikäsidonnaisesti nuoruuteen ajoittuneiden ensimmäisten ammatin- ja koulutusvalintojen jälkeen nuorten aikuisten elämänkuluissa koulutuksia on alkanut uudelleen, niitä on keskeytynyt ja niitä

on suunniteltu tulevaisuuteen. Työsuhteita on syntynyt, niitä on päättynyt ja niitä on ”kuviteltu” tulevaisuuteen.

Pärjääjän, varmistelijan ja sopeutujan kertomusten välille ei eroja syntynyt toimijuutta ehdollistavien makrotason reunaehtojen kautta. Tutkimukseni nuoret aikuiset ja heidän elämäntapahtumansa kiinnittyivät samaan lähistoriaan, kontekstiin ja kokemuksiin, erityisesti vuosiin 2014—2016, jolloin nuorisotyöttömyys oli huipussaan ja työelämään liitettiin paljon uhkakuvia ja kielteisiä kokemuksia. Kulttuurinen kielteinen tarina tulevaisuudesta oli vahva. Tutkimukseni nuoret aikuiset eivät kokeneet tuota tarinaa yksioikoisesti omaksi tarinakseen, vaan he tuottivat oman tarinan omista lähtökohdistaan, omasta situaatiostaan ja omista tulevaisuuden suunnitelmistaan ja odotuksistaan käsin. Nuorten aikuisten elämät olivat eri tavoin sidoksissa ja suhteissa heidän lähiympäristöönsä ja läheisverkostoonsa. Yksilöllistyneiden elämänpolkujen rinnalla nuorten aikuisten elämässä vaikuttivat erilaiset kulttuuriset ja perinteiset jatkumot, kuten sukupolvien väliset tai sukupuolen mukaiset toimintatavat. Nuorten aikuisten valinta- ja päätöksentekoprosesseja tarkasteltaessa nousi esiin esimerkiksi se, miten heitä oli lapsuuden perheessä tuettu ja mitä heiltä oli tai ei oltu vaadittu suhteessa koulutukseen. Yhteen kietoutumisen periaate toteutui myös esimerkiksi lähtemisenä tai jäämisenä: kumppanin työtilanne saattoi muuttaa toimijuuden rakentumista sen mukaan, millä ehdoilla valintana oli lähteminen tai jääminen. Kertomustyyppien erot syntyivät näistä, toimijuutta rakentavista mikrotason tekijöistä, joita tehtiin ja koettiin vallitsevien yhteiskunnallisten olosuhteiden mahdollisuuksissa ja rajoissa.

Nuorten aikuisten koulutuspolut sisälsivät monenlaisia reittejä ja etenemisen tapoja. Kertomuksissa nuoret aikuiset kuvasivat tekemiään koulutusvalintoja itsenäisesti ja vapaaksi tehdyiksi. Haluaminen ja voiminen modaalisisina ulottuvuuksina liittyivät esimerkiksi siihen, että nuori aikuinen oli elämänsä aikana voinut punnita ammatinvalintaansa ja koulutusvaihtoehtoja oman kiinnostuksensa ja tavoitteidensa mukaan. He tekivät ja tekevät koulutukseen ja työhön liittyviä suunnitelmia ja valintoja myös paikantuneina alueeseen, mihin liittyvät esimerkiksi pohjoisuus, sosiaaliset suhteet, asuminen ja harrastukset. Täytymistä on tuottanut lähteminen ja sen myötä itsenäistymisen vaade sekä lapsuuden kodista omaksutut ja itsestään selviltä tuntuvat toimintamallit, kuten esimerkiksi ”kovan työntekemisen” malli. Koulutuksen suhteen pärjääjien, varmistelijoiden ja sopeutujien toimijuus näyttäytyi itseohjautuvana ja tavoitteellisena, ja valintojen taustalla olivat ennen kaikkea omat kiinnostuksen kohteet. Toimijuus oli sidoksissa paikallisuuteen ja niihin rakenteisiin, jotka tekivät valinnat

mahdolliseksi tai mahdottomiksi. Nuori aikuinen kuitenkin tiesi, miten toimia ja hän on voi ja halusi toimia.

Institutionaalisenä siirtymänä koulutus asettui joskus vaatimuksiltaan, ajoitukseltaan tai sisällöltään ristiriitaan nuorten aikuisten omien valmiuksien tai sen hetkisten suunnitelmien kanssa. Muutto opiskelupaikkakunnalle, opiskelumotivaation puute, väärä koulutusala sekä työllistyminen saivat aikaan opiskelun keskeyttämisää, mikä ei kuitenkaan tarkoittanut näköalattomuutta tulevaisuuteen. Keskeyttämisten näkeminen vain negatiivisena asiana peittäisi näkyvistä nuorten aikuisten erilaisia valintoja ja olosuhteita. Opintonsa keskeyttäneet nuoret aikuiset menivät töihin ja perustivat perheitä. Toimijuutta kavensi nuoriin aikuisiin kohdistuva täytyminen viranomaiskohtaamisissa, joissa esillä oli nuorten aikuisten näkökulmasta tarpeettomia aktivointitoimenpiteitä. Näihin oli osallistuttava tai vaihtoehtoisesti tehtävä töitä ja varmistettava näin perheen toimeentulo. Toimijuutta sävytti toisista huolehtiminen, halu, mutta myös pakko ottaa perhetilanne huomioon. Toimijuuteen kytkeytyi voiminen tarjolla olevien työmahdollisuuksien ja vaihtoehtojen kautta. Toimijuus muotoutui tilanteisesti ja sidoksellisesti: tilaisuuksiin tartuttiin omista lähtökohdista, mutta suhteessa muihin ihmisiin ja toimijoihin.

Pärjääjien, varmistelijoiden ja sopeutujien kertomukset työttömyysajan toimijuudesta ja sen mahdollisuuksista ja rajoitteista poikkesivat toisistaan. Pärjääjien toimijuutta satunnaisten työttömyysjaksojen aikana rajoittivat velvoittavat viranomaiskäytännöt sekä huoli perheen toimeentulosta ja siksi he mieluummin tekivät mitä tahansa työtä kuin olivat työttöminä. Modaalisenä ulottuvuutena korostui täytyminen. Varmistelijalle työttömyysjaksot olivat ahdistavia, sillä usko korkeakoulutukseen työllistymisen edistäjänä joutui koetukselle. Aktiivisuus työn hakemiseen tai muun vaihtoehdon pohtimiseen ei kuitenkaan murentunut. Työttömyyden aikaista toimijuutta luonnehti oman itsen pitäminen toimintakykyisenä. Työttömyyteen liittyivät erityisesti tuntemisen ja kykenemisen modaliteetit. Sopeutajat suhtautuivat työttömyysjaksoihin rationaalisesti. He pitivät työllistymismahdollisuuksiaan melko heikkoina työmarkkinatilanteen ja oman puutteellisen ammattitaidon vuoksi eivätkä siksi tunnistaneet työmarkkinoilla avautuneita mahdollisuuksia ja kokivat aktiivisen työnhaun kannattamattomaksi. Heille omat aktiviteetit ja läheiset ihmiset olivat palkkatyötä tärkeämpiä, joten he mukautuivat helpommin työttömyysjaksoihin. Sopeutujien työttömyyskokemuksissa osaamisen modaalisuus näkyi työnhaun yhteydessä arvioissa omista taidoista ja tiedosta suhteessa

työelämässä tarvittaviin kompetensseihin. Työttömyyden kuvauksissa painottui haluamisen modaliteetti ja toimijuus kiinnittyi suhteisiin.

Vuoden kestoinen työllistymisjakso riitti tuomaan nuorten aikuisten elämäntilanteeseensa vakautta. Voiminen, tunteminen ja kykeneminen modaliteetteina korostuivat. Tyytyväisyys ja helpotus olivat tunnetta siitä, että elämä alkoi sujua työttömyyden jälkeen. Vakaus tarkoitti heille jalansijaa mielenkiintoiseen työhön, varmuutta taloudelliseen tilanteeseen ja säännöllisyyttä arjen käytäntöihin ja rytmiin, etenemistä kohti seuraavaa työsuhdetta tai opiskelupaikkaa sekä myönteisempiä näkymiä tulevista työllistymismahdollisuuksista. Käsitys työelämän epävarmuuden normalisoitumisesta liittyi ymmärrykseen ja kokemukseen siitä, ettei vakituista työsuhdetta välttämättä ole koskaan saatavilla.

Työllistymisjaksolla toimijuus rakentui työelämän vaatimusten ehdoilla sidoksissa erityisesti työn organisointiin, työyhteisöön sekä käsitykseen itsestä työelämätoimijana. Kertomuksissa nuorten aikuisten koulutus- ja työkokemuksen kautta kertynyt osaaminen ja uuden oppiminen toimivat toimijuuden resurssina työllistymisjaksolla. Osaaminen modaalisenä ulottuvuutena ohjasi kohti tavoitteellista toimintaa. Keskeistä toimijuuden tunnon kannalta oli se, että työn tekemisen aikajänne oli tasapainossa työn sisällöllisten vaatimusten kanssa. Vuoden aikana nuorten aikuisten työtehtäviä muokattiin heidän osaamisen ja vahvuuksien sekä kiinnostusten mukaan. Samalla annettiin mahdollisuus työssä oppimiseen omaan tahtiin. Keskeistä oli myös työyhteisön tuki toimijuuden ilmenemisessä. Toimijuus mahdollistui, mikäli työpaikalla oli valmiutta ottaa nuori työntekijä tasa-arvoiseksi työyhteisön jäseneksi. Tuntemisen modaliteetti korostui. Määräaikaisen työsuhteen päättymisen saattoi myös olla ainoa mahdollinen pakotie tilanteessa, jossa nuori aikuinen koki työyhteisön ja työtehtävät epätyytyttävänä, mutta ei halunnut antaa periksi kesken työllistymisjakson.

Työllistymisjakson päättyessä nuoret aikuiset tavoittelivat omaan elämäntilanteeseen ja käytettävissä oleviin resursseihin nähden järkeviä ja mahdollisia reittejä koulutus- ja työmarkkinoille. Pärjääjät pyrkivät ennustamaan tulevaa ja tekemään rationaalisia uravalintoja tilanteessa, jossa tulevaisuus joskus saapuu. Olennaista oli se, että pärjääjät halusivat ja osasivat kantaa itse vastuun valinnoistaan ja mukautumaan joustavasti olosuhteiden vaihdoksiin, säilymään ”notkeana”. Modaliteeteista osaaminen ja voiminen korostuivat. Varmistelijoiden tulevaisuudensuunnitelmat kiinnittyivät toisen korkeakoulututkinnon suorittamiseen. Osaaminen ja voiminen tulevat esiin tarjolla olevien mahdollisuuksien kuvauksissa. Uuden tutkinnon arvioidaan tuovan turvaa niin

oman talouden kuin työllistymisen suhteen ja siten helpottaa päätöstä esimerkiksi perheen perustamisesta. Näihin kytkeytyi modaliteeteista tunteminen. Varmistelijoiden strateginen toimintatapa tarkoitti määrättyjä ja selkeitä reittejä kohti toimintaa ja tietoisia valintoja. Työmarkkina-aseman hauraus voimisti tulevaisuuden ennakkoinnin ja varmistelun vaadetta. Sopeutujien kokemukset ja käsitykset kouluttautumisesta ja itsestä oppijana olivat muotoutuneet kielteiseksi eikä työllistymisjakso pystynyt olennaisesti muuttamaan näitä käsityksiä. Tuntemisen ja kykenemisen modaliteetit vuorottelevat tulevaisuudensuuntautumisessa. Sopeutuja muotoili tulevaisuudentoiveensa väljästi ”jos jotain tulee vastaan”. Toimijuus oli pientä ja ponnetonta. Sopeutujien toimijuutta määrittivät alati liikkeessä oleva ja muuttuva yhteiskunta ja siitä seuraava epävarmuus.

Tässä tutkimuksessa kerronnallisuus ja toimijuuden modaliteetit tarjosivat moniäänisen tulokulman nuorten aikuisten kerroksisten ja limittäisten elämäkulun ja työelämätoimijuuden rakentamisprosessien tarkasteluun. Kertomuksissa nuorten aikuisten tulevaisuudenkuvat liittyivät vahvasti ammatin hankkimiseen ja vakaamman työmarkkina-aseman saavuttamiseen. Nuorten aikuisten kertomukset havahduttivat ymmärtämään mahdollisuuksien horisonttien eroavaisuuksia, joita ilmentää erityisesti nuorten aikuisten elämäkulun sidoksellisuus. Lähi-suhteiden merkitys toimijuuden rakentumiselle saattaa jäädä katveeseen korostettaessa yksilöllistä, oman itsen kehittämiseen ja tulevaisuuteen suuntautunutta toimijuutta.

Koulutukseen ja työelämään ohjaavien toimijoiden merkitys ja vastuu yleensä korostuvat, kun nuoren aikuisen paikka suhteessa yhteiskunnan rakenteisiin muuttuu. Tässä tutkimuksessa näitä paikkoja olivat siirtymät kouluasteelta toiselle, koulutuksen ja työelämän risteyskohdissa sekä näiden ulkopuolelle ajautumisessa. Aaltosen ja Kivimäen (2017, 74) mukaan järjestelmät on viritetty palvelemaan erityisen hyvin elämänhallinta- ja terveysongelmien kanssa painivia, kun taas ammatillisen toisen asteen tai korkeakoulutuksen hankkineet nuoret ja nuoret aikuiset jäävät yksin työnhakunsa kanssa, myös haastavissa työmarkkinatilanteissa. Tutkimuksen nuorten aikuisten kertomukset tukevat tätä tutkimustulosta. Kokemukset liittyvät tilanteisiin, joissa nuorten aikuisten toiveita ja tilanteita ei tunnisteta ollenkaan, ja heidän pyrkimyksensä jäävät institutionaalisten pakkojen alle. Modaliteettimalli voisi toimia ohjaustilanteissa keskustelujen tukena ja ajatusten selkeyttäjänä sekä ohjattavan omaa elämäkulkua jäsentävänä välineenä. Modaliteettien kautta toimijuuden tarkastelussa mahdollistuisi erilaisten mahdollisuuksien ja rajoitteiden pelaaminen suhteessa omiin tavoitteisiin.

Yksilöllisen työelämätoimijuuden rinnalle tarvitaan työelämään kiinnittyvää yhteisöllistä toimijuutta, jolloin esimerkiksi työpaikan haasteet ja ongelmatilanteet eivät kohdistu yksittäiseen työntekijään. Tällöin toimijana voi olla tiimi tai työyhteisö, työpaikka tai organisaatio. Yhteisöllisen toimijuuden ydin on jaettu usko siihen, että yhdessä kyetään saavuttamaan haluttu tulos (ks. Hokkanen 2013, 68), joka perustuu yhteiseen suunnitteluun, tavoitteisiin, päätöksentekoon, yhteistoimintaan, yhteiseen vastuuseen ja tukeen.

Nuorten aikuisten toimijuus koulutuksen ja työelämän kentällä ei tässä tutkimuksessa tarkoita vain näkyvää tekemistä tai valintaa vaan myös ei-tekemistä ja ei-valintoja. Oman kertomuksen esittämisessä ei aina ollut tärkeää se, että siinä korostuisi menestyminen tai sen kuvattaisiin olleen aina täysin kertojan, nuoren aikuisen käsissä. Oleellista oli se, että siirtymät ja käänneet koulutuksen ja työelämän kentillä esitettiin riittävän vakuuttavasti siten, ettei nuorten aikuisten autonomiaa ja vastuuta työelämätoimijana ollut tarvetta kyseenalaistaa. Kertominen avasi myös mahdollisuuden nuoren aikuisen oman työelämätarinan (uudelleen) muotoutumiselle. Erityisesti kerronnallisesta tutkimuksesta avautuneen näköalan kautta koen tutkimuksellisen ajatteluni kehittyneen tutkimusprosessin aikana, sillä kerronnallisuus kutsuu etsimään elämälle uusia, totutusta poikkeavia tulkintoja ja arvoja. Työelämän muutoksessa olisi tärkeää kehittää menetelmiä ja välineitä, joilla työhön liittyviä kokemuksia voisi jäsentää mielekkäällä tavalla. Kerronnallisuuden kautta voidaan tukea sekä jatkuvuuden kokemusta elämänsäkulussa että kehittymistä passiivisesta aktiiviseksi ja vahvaksi toimijaksi.

”Hyvähän näitä on välillä ääneen sanoa, että ihan hyvää teki itelle, että tässä sitä nyt ollaan, että joku juu tässä on minunkin kohalla ollu.”

Lähteet

- Aaltonen, Sanna 2012: "Trying to push things through": Forms and bounds of agency in transitions of school-age young people. *Journal of Youth Studies* 16 (3), 375—390.
- Aaltonen, Sanna & Lappalainen, Sirpa 2013: Samalla viivalla? Koulutuspolulta poikenneiden nuorten resurssit ja toisen asteen koulutus. Teoksessa Brunila, Kristiina & Hakala, Katariina & Lahdelma, Elina & Teittinen, Antti (toim.): *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Gaudeamus. Helsinki, 110—127.
- Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi 2015: Nuorten ja palveluntarjoajien kohtaamiset. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo, Salla (toim.): *Nuoret luukulla, kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 160, Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki, 41—127.
- Aaltonen, Sanna & Kivijärvi, Antti 2017: Hyvinvointipalvelut ja nuoret aikuiset – Ohjausta monimutkaistuneissa siirtymissä. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Kivijärvi, Antti (toim.): *Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 198. Nuorisotutkimusverkosto Helsinki, 7—23.
- Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi 2003: Näkökulmia suomalaisen nuoruuden ja nuorison historiaan – johdanto. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.): *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. SKS. Helsinki, 9—31.
- Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (toim.) 2013: Polkuja ja poikkeamia — Aikuisuutta etsimässä. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 56. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki, 7—32.
- Aapola-Kari, Sinikka & Wrede-Jäntti, Matilda 2016: Perinteisiä toiveita, nykyhetken kiinnittyviä pelkoja – nuoret pohtivat tulevaisuutta. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.): *Katse tulevaisuudessa*. Nuorisobarometri 2016. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 111. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2017/03/Nuorisobarometri_2016_WEB.pdf. 159—176. Viitattu 18.10.2018.
- Alasoini, Tuomo 2010: *Mainettaan parempi työ. Kymmenen väitettä työelämästä*. EVA. Helsinki.
- Alatalo, Johanna & Mähönen, Erno & Räisänen, Heikki 2017: Nuorten ja nuorten aikuisten työelämä ja sen ulkopuolisuus. TEM-analyyseja 76. Työ- ja elinkeinoministeriö. Helsinki.
- Asplund, Rita & Koistinen, Pertti 2014: Onko työmarkkinoilla tilaa kaikille? Katsaus erityisryhmiin kohdistetun politiikan tuloksiin ja haasteisiin. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 22. Helsinki.
- Elder, Glen. Holl 1994: Time, human agency and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly* 57 (1), 4—15. Elder, Glen Holl 1998: The life course as developmental theory. *Child Development*, 69 (1), 1—12.
- Emirbayer, Mustafa & Ann Mische 1998: What Is Agency? *The American Journal of Sociology* 103 (4), 962—1023.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2010: Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. PS-Kustannus. Jyväskylä, 26—44.
- Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula & Collin, Kaija 2011: Vallan ja toimijuuden monisäkeisyys. Teoksessa Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula & Collin, Kaija (toim.): *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*. Kansanvalistusseura. Helsinki, 9—30.
- Eteläpelto, Anneli & Katja Vähäsantanen & Päivi Hökkä & Susanna Paloniemi 2014: Miten käsitteellistää ammatillista toimijuutta työssä? *Aikuiskasvatus* 34 (3), 202—214.

- Evans, Karen 2007: Concepts of bounded agency in education, work, and the personal lives of young adults. *International journal of psychology* 42 (2), 85—93.
- Furlong, Andy 2013: *Youth Studies. An introduction*. Routledge. Abingdom.
- Giddens, Anthony 1984: *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press. Cambridge.
- Gordon, Tuula 2005: Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Meurman-Solin, Anneli & Ilkka Pyysiäinen (toim.): *Ihmistieteet tänään*. Gaudeamus. Helsinki, 114—130.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina Lahelma 2003: From Ethnography to Life History: Tracing Transitions of School Students. *International Journal of Social Research Methodology* 6 (3), 245-254.
- Granfelt, Riitta 1998: *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. SKS. Helsinki.
- Gretschel, Anu & Paakkunainen, Kari & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (toim.) 2014: *Nuorisotakuun arki ja politiikka*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 150. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki.
- Heikkinen, Hannu L.T. 2007: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-kustannus. Jyväskylä, 142—158.
- Heikkinen, Hannu. L. T 2010: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Raine, Valli (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 3. uudistettu ja täydennetty painos. PS-Kustannus. Jyväskylä, 143—159.
- Hoikkala, Tommi 1993: *Katoaako kasvatusta, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit*. Gaudeamus. Helsinki.
- Hoikkala, Tommi 2008: *Suuret ikäluokat ja työ*. Teoksessa Purhonen, Semi & Hoikkala, Tommi & Roos, J.P (toim.): *Kenen sukupolveen kuuluu? Suurten ikäluokkien tarina*. Gaudeamus. Helsinki, 68—88.
- Hokkanen, Liisa 2013: *Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa*. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere, 55—86.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Kaisa Ketokivi & Anna Leppo 2014: *Moniselitteinen ja hämärä toimijuus*. *Sosiologia* 51 (4), 365—372.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2008: *Reikä Sydämessä: Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa*. Vastapaino. Tampere.
- Hyvärinen, Matti. & Löyttyniemi, Varpu 2005: *Kerronnallinen haastattelu*. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino. Tampere, 189—222.
- Hänninen, Sakari 2011. *Epilogi: Vapauden ja kontrollin kaksoissidos*. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.): *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Vastapaino. Tampere, 391—404.
- Hänninen, Vilma 2000: *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopisto. *Acta Universitatis Tamperensis* 696. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67873/951-44-5597-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 30.11.2018.
- Hänninen, Vilma 2015: *Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä*. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle*

- tuutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 168–184.
- Isoniemi, Henna 2018: Siirtymä aikuisuuteen eurooppalaisessa kontekstissa. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Janus 26 (2), 164–171.
- Jokinen, Eeva 2005: Aikuisten arki. Gaudeamus. Helsinki.
- Jokinen, Kimmo 2014: Nykynuoret ja siirtymät aikuisuuteen. Teoksessa Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.): Nuoruuden sukupolvet. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 152. Nuorisotutkimusverkosto. Tampere, 250–271.
- Julkunen, Raija 2003: Kuusikymmentä ja työssä. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä.
- Julkunen, Raija 2006: Kuka Vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes. Helsinki.
- Julkunen, Raija 2008: Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Vastapaino. Tampere.
- Julkunen, Raija & Kaskisaari, Marja & Rikala, Sanna & Virkki, Tuija 2009: Työelämän vanhat, vihaiset ja väsyneet. Valta ja haavoittuvuus työelämän luottamusrakenteissa. Jyväskylän yliopisto, Työsuojelurahaston hanke 104127. <https://docplayer.fi/4809341-Työelämän-vanhat-vihaiset-ja-väsyneet-valta-ja-haavoittuvuus-työelämän-luottamusrakenteissa.html>. Viitattu 20.10.2018.
- Juvonen, Tarja 2013: Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteinen rakentuminen ammatillisen etsivän työn kontekstissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 327–356.
- Juvonen, Tarja 2015: Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 165. Helsinki.
- Jyrkämä, Jyrki 2007: Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Tero (toim.): Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus. Jyväskylä, 195–217.
- Jyrkämä, Jyrki 2008: Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettisestimetodologiseksi viitekehikseksi. Gerontologia 22(4), 190–203.
- Järvensivu, Anu 2016: Työelämän sukupolvet. Johdanto. Teoksessa Järvensivu, Anu & Nikkanen, Risto & Syrjä, Sannu (toim.): Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Juvenes. Tampere, 11–18.
- Kaskisaari, Marja 2004: Työstä uupunut: kärsimyksen modaalisuus. Teoksessa Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (toim.): Ruumis töihin. Käsite ja käytäntö. Vastapaino. Tampere, 125–149.
- Ketokivi, Kaisa 2013: Aikuistumisen ja perheen perustamisen ristiriidat pidentyneessä nuoruudessa. Teoksessa Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (toim.): Polkuja ja poikkeamia — Aikuisuutta etsimässä. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 56. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki, 100–137.
- Kiviniemi, Kari 2015: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 74–88.
- Koistinen, Pertti 2014: Työ, työvoima ja politiikka. Vastapaino. Tampere.
- Kojo, Marjaana 2010: Laajentunut nykyisyys: nuorten tulevaisuuteen suuntautuminen työn marginaalissa. Nuorisotutkimus 28 (2), 23–35.

- Kojo, Marjaana 2012: Pause päällä. Työn ja koulutuksen ulkopuoliset jaksot nuorten elämänselämisessä. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Janus 20 (2), 94—11.
- Komonen, Katja 2002: Koulutusyhteiskunnan marginaalissa. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Janus 10 (1), 1—15.
- Kuronen, Ilpo 2010: Peruskoulusta elämäkouluun Ammatillisesta koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten aikuisten tarinoita peruskoulusuhteesta ja elämänselämisestä peruskoulun jälkeen. Kasvatustieteiden tiedekunta. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/37594/978-951-39-3890-1.pdf?sequence=1>. Viitattu 18.10.2018.
- Käyhkö, Mari 2016: Kotoa pois pakotetut? Syrjäseutujen nuorten toiselle asteelle siirtyminen ja koulutuksen alueellinen eriarvoisuus. Teoksessa Armila, Päivi & Halonen, Terhi & Käyhkö, Mari (toim.): Reunamerkit ja Hylkysyrjästä. Nuorten elämänselämisestä ja tulevaisuudenkuvia harvaanasutulla maaseudulla. Nuorisotutkimusverkoston julkaisu 178. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki, 74—96.
- Lahelma, Elina & Gordon, Tuula 2008: Resources and (in(ter)) dependence: young people's reflections on parents. *Young: Nordic journal of youth research* 16 (2), 209—226.
- Lapin työllisyyskatsaus tammikuu 2014. Lapin ELY-keskus. http://www.ely-keskus.fi/documents/10191/2950498/Tammikuu_2014.pdf/b102a6c2-e5b4-4116-b819-e348a164e831. Viitattu 18.10.2018
- Lapin työllisyyskatsaus tammikuu 2016. Lapin ELY-keskus. http://www.ely-keskus.fi/documents/10191/14646022/lapely_Tammikuu_2016.pdf/6025f3bd-b42f-40dc-a1b2-e137f9a587d8. Viitattu 18.10.2018.
- Lavikainen, Elina 2014: Monenlaisia nuoria, yhdenlaisia toiveita. Teoksessa Gretschel, Anu & Paakkunainen, Kari & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (toim.): Nuorisotakuun arki ja politiikka. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisu 76, 177—182. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisu/nuorisotakuun_arki_ja_politiikka.pdf. Viitattu 19.10.2018.
- Lindh, Jari 2013: Kuntoutus työn muutoksessa. Yksilön vajavuuden arvioinnista toimintaverkoston rakenteistamiseen. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Lähteenmaa, Jaana 2010: Nuoret työttömät ja taistelu toimijuudesta. *Työpoliittinen aikakauskirja* 53 (4), 51—63.
- Lähteenmaa, Jaana 2011: Nuoret työttömät ja yliviritetty toimijuus. *Nuorisotutkimus* 29 (4), 47—60.
- Marttila, Liisa 2015: Ura kerronnallisena työnä. Ammattikorkeakoulun opettajat kertojina. Kasvatustieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 1550. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/97123/978-951-44-9809-1.pdf;sequence=1>. Viitattu 19.10.2018.
- Myllyniemi, Sami 2016: Tilasto-osio. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.): Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisu 111. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2017/03/Nuorisobarometri_2016_WEB.pdf. 9—101. Viitattu 18.10.2018.
- Myrskylä, Pekka 2011: Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 12. Työ- ja elinkeinoministeriö. Helsinki.
- Myrskylä, Pekka 2012: Hukassa — keitä ovat syrjäytyneet nuoret? EVA Analyysi No 19. Elinkeinoelämän Valtuuskunta. Helsinki.

- Mäkinen, Sanna 2015: Näköaloja toimijuuteen nuoruuden siirtymissä ja suunnanotoissa. Teoksessa Kauppila, Päivi Annika & Silvonen, Jussi & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.): Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku. Publications of the University of Eastern Finland Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology 11. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1747-8/urn_isbn_978-952-61-1747-8.pdf , 103—128. Viitattu 19.10.2018
- Mäkinen, Sanna & Halonen, Terhi 2017: Januskasvoinen portinvartija: ohjaus tukena ja kontrollina julkisissa palveluissa. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Kivijärvi, Antti (toim.): Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 198. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki, 151—172.
- Niemelä, Anna 2013: Nuorena äidiksi – vauhdilla aikuisuuteen? Teoksessa Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (toim.) Polkuja ja poikkeamia — Aikuisuutta etsimässä. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 56. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki, 169—195.
- Nuorisolaki 21.12.2016/1285.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Mathies, Aila-Leena 2013: Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 113—145.
- Närvi, Johanna 2014: Määräaikainen työ, vakituinen vanhemmuus. Sukupuolistuneet työurat, perheellistyminen ja vanhempien hoivaratkaisut. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Tampereen yliopisto. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1389. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/94899/978-951-44-9373-7.pieni.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 19.10.2018
- Nätti, Jouko & Pyöriä, Pasi 2017: Epätavalliset työsuhteet, epävarmuus ja liikkuvuus. Teoksessa Pyöriä, Pasi (toim.): Työelämän myytit ja todellisuus. Gaudeamus. Helsinki, 26—41.
- Ojala, Hanna & Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana 2009: Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa. Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa Ojala, Hanna & Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (toim.): Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa. Vastapaino. Tampere, 13—38.
- Ojala, Satu & Nätti, Jouko & Kauhanen, Merja 2016: Eriävät osa-aikatyön syyt ja työn laatu. Yhteiskuntapolitiikka 81 (3), 259—272.
- Oksanen, Atte & Aaltonen, Mikko & Rantala, Kati 2017: Suomalaisten nuorten aikuisten vakavat taloudelliset ongelmat: rekisteritutkimus ulosotosta ja elämäntähtäistä vuosina 2005—2013. Koostejulkaisussa Niemi, Marja-Leena (toim.): Nuoret ja velka -akatemiahankeen tutkimuskoosteita. Lapin yliopisto. Rovaniemi. <file:///C:/Users/Tietokone/Downloads/Oksanen.Atte.pdf>. Viitattu 19.10.2018.
- Ollila, Anne 2008: Kerrottu tulevaisuus. Alueet ja nuoret, menestys ja marginaalit. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 76. [file:///C:/Users/Tietokone/Downloads/Ollila_Doria_Acta%20E76%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Tietokone/Downloads/Ollila_Doria_Acta%20E76%20(1).pdf). Viitattu 20.10.2018
- Pietikäinen, Reetta 2013: Vaihtoehtoisia polkuja etsimässä — työpajanuorten orientaatiot. Teoksessa Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (toim.): Polkuja ja poikkeamia — Aikuisuutta etsimässä. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 56. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki, 219—253.
- Puuronen, Vesa 2006: Nuorisotutkimus. Vastapaino. Tampere.
- Pyöriä, Pasi & Ojala, Satu 2016: Prekaarin palkkatyön yleisyys: lioite laanko työelämän epävarmuutta? Sosiologia 52 (1), 45—63.
- Pyöriä, Pasi & Ojala, Satu. 2016. Nuorten työasenteet puntarissa – eroaako Y-sukupolvi edeltäjistään? Yhteiskuntapolitiikka 81 (1), 31—42.

- Pyöriä, Pasi (toim.) 2017: Työelämän myytit ja todellisuus. Gaudeamus. Helsinki.
- Pärnanen, Anna 2015: Työn tekemisen tavat 2000-luvulla – tapahtuiko rakenteellisia muutoksia? Työelämän tutkimus 13 (3), 242—250.
- Raitakari, Suvi & Virokannas, Elina (toim.) 2009: Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 96. Gummerus. Jyväskylä.
- Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja 2018: Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147. Kela. Helsinki.
- Ronkainen, Suvi 1999: Ajan ja paikan merkitsemät: Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Gaudeamus. Helsinki.
- Ruohotie, Pekka 2000: Oppiminen ja ammatillinen kasvu. WSOY. Helsinki.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti Hyvärinen (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 9—38.
- Saloniemi, Antti & Salonen, Janne & Lipiäinen, Ljudmila & Nummi, Tapio & Virtanen, Pekka 2013: Opinnit ja työt. Kehityspolkuanalyysi ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden nuorten työurista. Yhteiskuntapolitiikka 78 (4), 402—415.
- Saurama, Erja 2002: Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia 7. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki.
- Siisiäinen, Martti 2014: Työtä vailla olevat nuoret. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti & Silvasti, Tiina (toim.): Eriarvoisuuden rakenteet: haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Vastapaino. Tampere, 91—125.
- Silvennoinen, Heikki & Kivinen, Osmo & Ahola, Sakari 2002: Tasa-arvon tavoittelusta markkinoiden puristukseen. Nuorten koulutus ja koulutuspolitiikka. Teoksessa Heikki Silvennoinen (toim.): Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisoasiain neuvottelukunta. Opetusministeriö. Helsinki, 61—85.
- Sutela, Hanna & Lehto, Anna-Maija 2014: Työolojen muutokset 1977—2013. Tilastokeskus. Helsinki.
- Syrjä, Sanna 2014: Sukupolvi profiilit: Diginatiivien profiili. Teoksessa Järvensivu, Anu & Nikkanen, Risto & Syrjä, Sanna (toim.): Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat. Juvenes. Tampere, 255—259.
- Tolonen, Tarja 2013: Youth Cultures, Lifestyles and Social Class in Finnish Contexts. Young. Nordic Journal of Youth Research 21 (1), 54—75.
- Tuohinen, Titta 2010: Nuorten ”työeetos” – protestanttisesta etiikasta työyhteisön henkeen? Työpoliittinen Aikakauskirja 53 (4), 33—42.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2013: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.
- Vaattovaara, Virpi 2015: Elämäntietä ja toimijuus. Lapin maaseudun nuorista aikuisiksi 1991—2011. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 169. file:///C:/Users/Tietokone/Downloads/Vaattovaara_Virpi_ActaE_169pdfA%20(16).pdf. Viitattu 18.10.2018.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta 2014: Toimijuus elämäntietä - ohjaustyön perusta? Aikuiskasvatus 34 (3), 192—199.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta 2015. Toimijuus ja suunnanotto elämässä. Teoksessa Kauppila, Päivi Annika & Silvonon, Jussi & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.): Toimijuus, ohjaus ja elämäntietä. Publications of the University of Eastern Finland Reports and Studies in

- Education, Humanities, and Theology 11. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1747-8/urn_isbn_978-952-61-1747-8.pdf , 39—54. Viitattu 19.10.2018
- Viinikka, Joanna 2014: Taantuman aikana valmistuminen ei ole jättänyt pysyvää jälkeä nuorten työllistymiseen. Tilastokeskuksen hyvinvointikatsaus 3/2014.
- Virkola, Elisa 2014: Toimijuutta, refleksiivisyyttä ja neuvotteluja - muistisairaus yksinasuvan arjessa. University of Jyväskylä. University Printing House. Jyväskylä.
- Wierenga, Ani 2009: Young people making a life. Palgrave Macmillan. New York.
- Wrede-Jäntti, Mathilda 2010: Pengarna eller livet? En kvalitativ och longitudinell studie om långtidsarbetslösa unga i ett aktörsperspektiv. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80137/836e3eda-87c1-429a-9ac4-0748aa44b03c.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 19.10.2018.
- Ylistö, Sami. 2015: Miksi työnhaku ei kiinnosta? Nuorten pitkäaikaistyöttömien työnhakuhallittomuudelle kertomia syitä. Työelämän tutkimus 13 (2), 112—126.
- Åkerblad, Leena 2014: Epävarmuuden tuolla puolen. Muuttuvat työmarkkinat ja prekaari toimijuus. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Joensuu. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1364-7/urn_isbn_978-952-61-1364-7.pdf. Viitattu 19.10.2018.
- Åkerblad, Leena 2015: Hämmennystä ja reittivalinnan vaikeutta – prekaari toimijuus. Teoksessa Kauppila, Päivi Annika & Silvonen, Jussi & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.): Toimijuus, ohjaus ja elämäntilanne. Publications of the University of Eastern Finland Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology 11. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1747-8/urn_isbn_978-952-61-1747-8.pdf , 129—144. Viitattu 19.10.2018

Liitteet

Liite 1. Suostumuslomake

Suostumus koskee Lapin yliopiston opiskelijan Tuula Myllykankaan sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa. Tutkielman tarkoituksena on tarkastella nuorten aikuisten kokemuksia palkkatyösuhteen vaikutuksista heidän elämäänsä ja heidän työllistymiselleen antamia merkityksiä.

Tutkielmaani varten haastattelen Lapissa asuvia nuoria aikuisia. Haastattelut nauhoitan ja litteroin. Haastateltavien tunnistettavuuden häivyttän tutkielmasta siten, että ketään ei voi tunnistaa. Aineistoa käytän yksinomaan tutkimustarkoituksiin.

Ohjaajani on yliopistonlehtori YTT Liisa Hokkanen.

Annan suostumukseni haastatteluun sekä tietojen käyttämiseen aineistona pro gradu - tutkielmassa sekä mahdollisesti tutkielmasta kirjoitettavassa artikkelissa tai esityksessä.

_____/_____
2016

Allekirjoitus

Tuula Myllykangas

Liite 2. Haastattelurunko

Sinä - nuoruudesta aikuisuuteen

- Ikäsi?
- Kotipaikkakuntasi? Oletko muuttanut paikkakuntaa koulun tai työn vuoksi?
- Perhesuhteesi?
- Asumisesi? Minkä ikäisenä olet muuttanut pois lapsuudenkodistasi?
- Kerro siitä, kun olet ensimmäistä kertaa tuntenut olevasi aikuinen. Mitä siihen elämänvaiheeseen liittyi?

Koulu- ja työhistoriasi

- Ammatinvalintasi peruskoulun jälkeen? Mitkä tekijät vaikuttivat koulutusalan valintaan? Valmistuitko? Jos et, kerro miksi?
- Kerro siitä, mitä valmistumisesi jälkeen tapahtui? Työllistyitkö? Jäitkö työttömäksi? Jatkoitko opiskelua? Asioitko työvoimatoimistossa? Kerro kokemuksistasi.
- Kerro työhistoriastasi
- Kerro työn merkityksestä elämäkokonaisuudessasi

Työttömyyskokemuksesi

- Kerro työttömyysjaksoistasi. Mitä ajattelit työelämästä työttömänä ollessasi?

Työllistymisjakso

- Kuvaile työmarkkinatilannettasi ennen työllistymisjaksoa
- Kerro hakeutumisestasi työllistymisjaksolle. Millaisia odotuksia sinulla oli työllistymisjaksolle?
- Työtehtäväsi? Vaikuttamismahdollisuutesi omaan työhösi?
- Oman osaamisesi hyödyntäminen ja uuden oppiminen
- Työyhteisösi
- Työn ja muun elämän yhteensovittaminen? Arki? Harrastukset? Vuorokausirytmisi?
- Kerro työllistymisjakson merkityksestä elämäkokonaisuudessasi

Tulevaisuus/koulutus ja työelämä

- Kerro suunnitelmistasi työllistymisjakson jälkeen. Millaisia pitkän tähtäimen suunnitelmia sinulla on?
- Millaisia toiveita sinulla on työelämän suhteen?
- Millainen olisi sinun unelmatyösi?